

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Katedra teorie práva a právních učení

RIGORÓSNÍ PRÁCE

na téma

GENESE A VÝVOJ POLITICKÝCH A STÁTNÍCH IDEJÍ

(GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE POLITICAL IDEAS AND THE IDEAS OF STATES)

Konzultant: JUD^r Jan Pinz, Ph.D.
Zpracovatel: Petr Krátký, magistr práva

Praha

2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorosní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených, dále prohlašuji, že jsem tuto práci nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. června 2012

.....
Petr Krátký, magistr práva

PODĚKOVÁNÍ

Tímto děkuji prof. JUD^f Aleši Gerlochovi, CSc. za cenné inspirativní připomínky k pojednávanému tématu, a především za to, že mi na jím vedeném vědeckém pracovišti, tedy Katedře teorie práva a právních učení právnické fakulty University Karlovy, umožnil můj odborný zájem realizovat.

Zejména ovšem děkuji JUD^f Janu Pinzovi, Ph.D. za neocenitelnou odbornou pomoc, kterou mi při zpracování této práce poskytl, a dále za celkové uvedení do světa věd státních a právních, které mi naše dlouhodobá spolupráce umožnila.

Petr Krátký, magistr práva

Obsah

ÚVOD	6
A. ČÁST OBECNÁ	9
I. Klasifikace vybraných státoprávních pojmů a kategorií	9
1. Fenomén ideje a ideologie obecně	9
2. Politická idea	11
3. Státní idea	14
4. Politická a státoprávní filosofie	17
II. Problém vzniku a vývoje politických idejí a učení.....	20
1. Genese politických idejí a učení obecně	20
2. Vybrané historické typy politických idejí a učení.....	20
3. Základní moderní typy politických idejí a učení.....	31
4. Hlavní typy nejnovějších politických idejí a učení	40
5. Systémový konflikt vybraných politických idejí a učení	43
II. Otázka vzniku a vývoje státních idejí a učení o státu	45
1. Genese státních idejí a učení o státu obecně	45
2. Filosofická dimenze státních idejí a učení o státu	46
3. Klasifikace jednotlivých teorií a učení o státu	47
III. K vývojovým typům státních idejí v učení o státu	52
1. Státní ideje starověku.....	52
2. Státní ideje středověku.....	53
3. Státní ideje novověku.....	54
4. Státní ideje doby nejnovější	55
5. Soudobé problémy státně ideových systémových konfliktů	56
IV. Problém vztahu politických a státních idejí a fenoménu práva	58
1. Politické a státní ideje jako relativní determinanty obsahu práva	58
2. Problém práva neodpovídající objektivním potřebám společnosti	60
3. Moderní právní stát jako ideál demokratického právního vědomí	62
4. Problém práva v konfliktu idejí politiky a státu	63
B. ČÁST ZVLÁŠTNÍ.....	66
I. Doktrinální pojetí státní ideje v kontextu normativní teorie právní	66
1. Státní ideje pohledem normativní teorie právní	66
2. Problém dualismu fenoménů práva a státu	67
3. K otázce vztahu státní ideje a ideologie v normativním pohledu.....	69
II. Koncepce dělbý státních mocí v pohledu státně ideovém.....	72
1. Učení o dělbě státní moci.....	72
2. Vybrané ohlasy Montesquieuova učení v státoprávní filosofii	73

3.	Reflexe Montesquieuova učení právní teorií a praxí tzv. první republiky	74
4.	Reflexe Montesquieuova učení státoprávní teorií a praxí současnou	77
5.	Aktuální problémy postavení moci soudní v České republice	78
III.	Problém omezování státní suverenity v éře globalisace prismaticem státních idejí.....	81
1.	K vývoji fenoménu globalisace	81
1.	Otázka role státních idejí a učení v éře globalisace	82
2.	Trvalý význam států a státních idejí a učení	82
V.	Státní ideje a aktuální otázka marginalisace mezinárodního práva	84
1.	Význam státních idejí a učení pro mezinárodní právo v současnosti.....	84
2.	Genese a vývoj systému kolektivní bezpečnosti suverénních států	85
3.	Budoucnost ideje mezinárodního práva v éře globalisace	87
IV.	Význam politických a státních idejí pro poznávání práva	90
1.	Imanentnost státních idejí v obsahu právního řádu a jejich interpretační význam	92
2.	Problém vlivu politických idejí na účelové změny právní interpretace	93
3.	Problém objektivitv interpretace v kontextu politicko-státních ingerencí	94
V.	Zápas o státní ideu.....	98
1.	K realizaci státní ideje prostřednictvím ústavního řádu	98
2.	Státní idea a hodnotový rámec ústavního řádu	99
3.	K problému nadvlády politické moci nad sférou právní	101
EXCURSUS.....	103	
Státní idea v kontextu moderního právního státu versus proces tzv. europeisace	103	
1.	Ke vzniku ideje moderního právního státu	103
2.	Pojetí role státu prismaticem Lisabonské smlouvy	106
3.	Nález Ústavního soudu České republiky ve věci Lisabonské smlouvy	107
4.	Negativní dopady lisabonské smlouvy na ideu státnosti.....	112
ZÁVĚR	114	
SEZNAM POUŽITÉ ODBORNÉ LITERATURY	118	
SHRNUTÍ.....	123	
RÉSUMÉ	124	

Motto:

„ ... je-li stát Rakouský, jak v minulosti, tak i za naší doby, nositelem a zástupcem jisté idey, ježto ukládajíc mu zvláštní povinnost, činí se spolu zárukou jeho trvání, aneb visí-li toto také jen od náhody, od štědrosti přírody při nadání ducha jeho panovníkův a vladařův, od měnivě přízně bohyně Bellony a od nestálých choutek národův domácích i zahraničných? “

František Palacký¹

ÚVOD

Politika a stát jako samostatné fenomény představují předmět zkoumání vícera společenskovedních disciplín. Státovědně filosofický pohled na zmíněné jevy by měl představovat objektivní analýzu vlastní hledisku juristickému ve spojení se snahou o proniknutí k intelektuálnímu jádru, tedy filosofické podstatě zkoumaných předmětů, jakož jejich vzájemnému vztahu, časové a věcné posloupnosti.

Předkládaná rigorosní práce je završením víceletého autorova bádání v oblasti obecné teorie státu a práva, zahrnujícího též účast na více vědeckých konferencích, včetně publikačních výstupů ve sbornících a publikacích z těchto konferencí a samostatné kapitoly v právně teoretické monografii.²

Předmětem práce je snaha o vyřešení problému spočívajícího v časové lokalizaci vzniku politických a státních idejí, zachycení vybraných etap jejich historie nejen na diagonále historie státu, ale i v kontextu s jednotlivými politicko-filosofickými a státovědními názorovými proudy a školami a to v dimenzi státovědní a filosofické.

---

¹ Palacký, F.: Idea státu rakouského. Praha, Zd. V. Tobolka 1906, [cit. 2009-05-06]. Dostupné též z WWW: <http://ld.johannesville.net/palacky-01-idea-statu-rakouskeho>.

² Srv. Krátký, P.: Učení o státu a státní ideje. In Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy. Praha – Nymburk, O.P.S. 2006, s. 115-127

Cílem práce pak je získání ucelených tj. relativně kompletních a vzájemně propojených, tedy komplexních poznatků o okolnostech vzniku politických a státních idejí, o procesu jejich vývoje a tematickém členění, jakož i o jejich vztahu k soudobým fenoménům jako je globalisace a europeisace prismatem současné právní vědy.

Z hlediska postupu je snahou a ambicí práce poznat a analyzovat na předmět práce zaměřené státoprávní myšlení, tzn. přidržet se v rovině státoprávní noetiky³. Konkrétně byly pro potřeby práce jako nejvhodnější zvoleny metoda abstrakce klasifikující a idealizující⁴ na podkladu výkladu právně-historického, v části obecné zahrnující (základní pojmy a pasáže historické) a dále zejména metoda induktivní⁵ v částech teoreticky státoprávních stejně jako v celé části zvláštní.

Metoda excerpčně-kompilační spojená s komentáři vybraných textů z významných postav politického a státoprávního myšlení byla zvolena v pasážích, které mají zachytit myšlenkový vývoj v jednotlivých historických etapách.

Nepřímo se práce dotýká i nezbytné otázky budoucího vývoje států, jako dosud známých společenských útvarů, jejich podřízenosti fenoménu práva na straně jedné a ovlivňování jevy politickými na straně druhé. Poznání současné konstitucionalisticky akcentuje skutečnost že „... *nová státnost je vystavena tlakům jak zdola, tak, tak shora, jak zevnitř, tak z venku a její omezení je jak subjektivního, tak objektivního charakteru.*“⁶ Přetrvání států a jejich idejí jeví se jako vysoce aktuální problém, když z pohledu obecné státovědy platí obecná premisa, že „*Dlouhodobá existence každého státu mu dodává důvěryhodnosti a zvyšuje historickou legitimitu, neboť prokazuje schopnost odolat vnějším vlivům i vnitřním desintegračním procesům*“.⁷

Za účelem dosažení deklarovaného cíle práce byla práce z hlediska logického a funkcionálního rozčleněna na část obecnou a zvláštní. Obecná část zahrnuje vymezení základních pojmů a kategorií z oblasti ideové a ideologické obecně, zvláště pak vymezuje ideje politické i státní a finálně pak specifikuje obory politické a státoprávní filosofie. Následně se práce zaměřuje na vznik a historický vývoj fenoménu politických idejí a učení

---

³ Srv. k tomu Tomsa, B.: *Nauka o právních vědách. Základy právní metodologie*. Praha, VšeHRD 1946, s. 88.

⁴ Srv. Knapp, V. – Gerloch, A.: *Vědecké metody poznání práva*. Praha, Ústav státní správy 1983, s. 35-37

⁵ *Ibidem*, s. 42 a násl.

⁶ Reschová, J.: *Evropský konstitucionalismus: zdroje, formy a tendence*. Praha, VŠE 2003, s. 6.

⁷ Pavlíček, V.: 28. říjen a česká státní idea. *Spory o dějiny. Sborník kritických textů* 4, 2003, s. 148.

na straně jedné, jakož i na vznik a historický vývoj idejí státních. Obecnou část pak uzavírá pojednání o vzájemném vztahu řešených fenoménů a jejich základnímu poměru k oblasti práva.

Pasáže věnované v obecné části vývoji politických idejí a učení se zaměřují na základní historické vývojové etapy politicko-filosofického myšlení a přehled jejich vybraných představitelů, dále je popsán zrod a vývoj tradičních politických směrů, kterými jsou liberalismus, konservatismus, socialismus, nacionalismus, anarchismus a fašismus na straně jedné, a vedle nich vývoj politické směry nejnovějších, k nimž se řadí politické směry jako feminismus, multikulturalismus, ekologismus a náboženský fundamentalismus na straně druhé.

Stať věnovaná vývoji státních idejí následně zkoumá jednotlivé historické typy učení o státě včetně základního přehledu jejich představitelů a dále popisuje vybrané historické typy státních idejí v nezbytné vazbě na konkrétní formu státu.

Zvláštní část pak pojednává specifické otázky a problémy spojené se zkoumanou materií, autorem samostatně přednesené a zpracované v rámci vědecko-konferenční etapy tvorby práce. Jmenovitě jde o nastínění doktrinárního pojetí státní ideje v kontextu normativní teorie právní, rozebrání koncepce dělby státních mocí v pohledu státně ideovém, zpracování problému omezování státní suverenity v éře globalisace, zkoumání státní ideje ve vztahu k aktuální otázka marginalisace mezinárodního práva, dále rozbor významu politických a státních idejí pro poznávání práva a analýzu „zápasu“ o státní ideu ve střetu ústavního řádu s politickým prostředím. Poslední pasáž části zvláštní se v samostatném exkursu věnuje řešení problému státní ideje v kontextu moderního právního státu versus proces tzv. europeisace.

Konečně z hlediska oborového je třeba zdůraznit, že vzdor názvu se práce v oblasti politických a státních idejí primárně nezaměřuje na aspekt politologický, ale pojednává téma prismatem státoprávně filosofickým ve smyslu jedné ze základních pouček současné právní teorie, podle níž “... právo nemůže existovat bez státu a stát bez práva. ... Právo v obou rovinách tohoto pojmu (právo objektivní i právo subjektivní) je existenciálně spjato se státem jako základní společenskou institucí.“⁸

---

⁸ Gerloch, A.: Teorie práva, 4 vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 217.

A. Část obecná

I. Klasifikace vybraných státoprávních pojmů a kategorií

1. Fenomén ideje a ideologie obecně

Pojem idea vychází z řeckého *ιερός*⁹ a dnes ji chápeme zejména jako myšlenku, či duchovní podstatu toho kterého fenoménu. Z pohledu formálně logického jde o obsah výrazu. Prismatickým filosofickým vnímáme ideu jako o vlastní podstatu daného předmětu. Výraz idea se rovněž synonymně užívá pro termíny označující „*koncepti, pojem, představu něčeho (idea vědeckosti, spravedlnosti)*“. V plurálu se pak někdy tohoto slova ... užívá k souhrnnému označení souboru individuálních či kolektivních myšlenek či názorů týkajících se určité předmětné oblasti (Rousseauovy ideje mravní, dějiny filozofických idejí).¹⁰

Od pojmu ideje je odvozen termín ideologie. Původní termín pro vědu o idejích známý jako „*idéologie*“ pochází od účastníka francouzské revoluce Antonie Destutt de Tracy (*1754 - †1836), který v ní spatřoval obecnou vědu o idejích, jejímž cílem mělo být objektivně poznat původ každé ideje a dosáhnout status zavedených přírodních věd, jimž by dokonce měla být nadřazena.¹¹

Není třeba dokazovat, že současný význam pojmu ideologie je dnes na hony vzdálen svému původně zamýšlenému obsahu. Na aktuální problém neexistence vědecky přesného, jednotného a vyčerpávajícího vymezení pojmu ideologie upozorňuje soudobý britský politolog A. Heywood.¹² Ten konstatuje, že: „*První problém, před kterým při jakémkoliv hovoru o povaze ideologie stojíme, je skutečnost, že žádná ustálená či obecně přijatá definice tohoto slova neexistuje: existuje jedině množství definic, které si navzájem konkurují. Jak to formuloval David McLellan (1995): <Ideologie je ve všech společenských vědách pojem nejobtížněji uchopitelný>. Je jen málo politických termínů, o které by se vedlo tolik zásadních a vášnivých sporů. ... Neutrální a zdánlivě objektivní pojetí ideologie*

⁹ Řecké *eidos*, původně znamenalo podobu – vzhled, později podstatu věci.

¹⁰ Idea. Filozofický slovník. Praha, EWA 1994. s. 122

¹¹ Srv. k tomu Heywood, A.: Politické ideologie. 4. vydání. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, s. 23-24.

¹² Profesor Andrew Heywood je současnost britský politolog, autor řady odborných článků a publikací. Působí jako proděkan na Croydon College, kde přednáší politologii.

se začalo široce užívat teprve ve druhé polovině 20. století a i tehdy přetrvávaly neshody pokud jde o společenskou roli a politický význam ideologie. Slovu ideologie se dávaly mimo jiné tyto významy:

- *system politických názorů,*
- *soubor politických idejí orientovaných na jednání,*
- *ideje vládnoucí třídy,*
- *světový názor určité společenské třídy nebo skupiny,*
- *politické ideje, ve kterých jsou ztělesněny nebo jimiž se artikulují třídní nebo společenské zájmy,*
- *ideje, které šíří mezi vykořisťovanými či utiskovanými falešné vědomí,*
- *ideje, které jednotlivce zařazují do určitého sociálního kontextu a vyvolávají v něm pocit přináležitosti k určitému kolektivu,*
- *oficiálně sankcionovaný soubor idejí, používaný k legitimizaci určitého politického systému nebo režimu,*
- *všeobšáhla politická doktrína, která si nárokuje monopol na pravdu,*
- *abstraktní a utříděný soubor politických ideálů.*¹³

Kromě aspektů politických a státně ideových, které představují předmět předkládaného pojednání (a kterými se mimo věd právních a státních zabývá z jiného pohledu např. politologie), má každá politická i státní idea i další dimense. Lze tak rozlišovat mj. sociální, ekonomické, ale i historické a další aspekty té které ideje, jež mohou být logicky předmětem samostatného výzkumu specialisovaných disciplín, jakými jsou např. věda národohospodářská, sociologie, historie a další.

V této souvislosti je třeba připomenout důležitý požadavek na státní a právní filosofii, totiž nutnost oproštění se od čistě ideologického přístupu k řešené materii, neboť primárně ideologický přístup je s ohledem na obecnou právní teorii zplošťující a omezující hlubší vědecké poznání. Např. J. Pinz¹⁴ v této souvislosti připomíná, že: *„Zatímco juristickodogmatická představa právního státu je zpravidla jen dočasným uzákoněním*

---

¹³ Heywood, A.: *Opus citatum*, s. 23.

¹⁴ JUDr. Jan Pinz, Ph.D. je současný právní teoretik. Dlouhodobě působil mj. na Ústavu státu a práva ČSAV (později AV ČR), katedře veřejné správy a práva, Fakulty ekonomicko-správní University Pardubice, později přešel na Katedru teorie práva právních učení Právnické fakulty University Karlovy, kde se specializuje na oblast právní a státní filosofie.

*některé z jeho ideologických pojetí, překonává právně filosofická představa právního státu toto opinio ideologica. Ve smyslu právněfilosofickém je předmětem bádání o právním státu otázka, zda existuje jednotná, neměnná hodnota právního státu, nezávislá na dočasných mocenských poměrech v politické společnosti a jaké jsou jeho hlavní nezaměnitelné a nezměnitelné principy.*¹⁵

2. Politická idea

Před vlastní specifikací politické ideje je třeba ve státoprávním smyslu definovat pojem politiky. Ve třicátých letech XX. století z pohledu právně filosofického a v souladu se svou normativní teorií profesor F. Weyr¹⁶, přehledně, komplexně a výstižně vyložil, že slovo politika: *„pochází z řečtiny. Tam znamenaly výrazy πολιτική τεχνη¹⁷. Pokud se týče επιστημη¹⁸ tolik, jako dovednosti, pokud se týče znalosti, vztahující se na záležitosti veřejné čili obecné nebo státní (πολις¹⁹). Podobně chápán byl pojem ten i u starých Římanů a později u národů románských jakož i u Angličanů. I tito rozumějí výrazu science politique (též sciences morales, politiques), scienza politica, political science atd., snůšku všech možných poznatků o státu. I jim znamená tudíž zpravidla politická věda tolik, jako věda o státu.*²⁰

F. Weyr dále připomíná odlišnost chápání pojmu politiky v myšlení germánském, které nebylo natolik ovlivněno římskoprávním chápáním politických pojmů a kategorií. *„Poněkud jinak vyvinul se pojem politiky u národa německého. ...Vzniká zde totiž snaha konstruovati ze souhrnu poznatků veřejné, zejména státní činnosti se týkajících, zvláštní v ě d u, která by byla přinejmenším rovnocenná vědám ostatním. Vedle toho ale snaží se jednotliví autoři, z jejichž vývodů vysvítá pravidelně znační obdiv pro veřejnou t.j. politickou činnost (u srovnání s jinými činnostmi), vyzvednouti pokud možná i význam oné p r a k t i c k é činnosti politické, již se týkají teoretické poznatky politiky, jako vědy,*

---

¹⁵ Pinz J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 133.

¹⁶ Prof. JUDr. František Weyr – vynikající teoretik státoprávní, zakladatel tzv. brněnské normativní školy, expert v oboru práva ústavního a vědy správní, autor řady statí, článků, publikací a učebnic z oblasti právní teorie a právní filosofie.

¹⁷ V překladu: „umění politiky“.

¹⁸ V překladu: „věda“.

¹⁹ [polis], v překladu obec, čili řecký městský stát.

²⁰ Weyr, F.: Politika. In Slovník veřejného práva československého, Sv. III. P až Ř. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 201

prohlašující tuto činnost za umění. ... Buďte zde uvedeno příkladem několik výměrů ze známé souhrnné publikace „Handbuch der Politik“ (1920): P i l o t y v pojednání „Politika jako věda“ praví: „P. je státním uměním (Staatskunst).“..., „Ona jest v první řadě praktickým uměním.“..., „Umění státníkovy jest nejvyšším ze všech umění“.²¹

Prof. Weyr rovněž upozorňuje na provázanost české státoprávní myšlenkové tradice s intelektuální sférou německých autorů. *„České písemnictví o tomto tematě jeví značnou závislost na způsobu, jak o něm uvažuje literatura německá. ... Z pojednání, která se ex professo naší otázkou zabývají, jest pro starší dobu uvést článek M a s a r y k ů v „Politika vědou a uměním“ v České politice 1905, později pak brožurku K a l l a b o v u „P. vědou a uměním“ z roku 1914 a J a r o l í m k o v o pojednání: Vědecká p. a její pomocné vědy“ v revui Parlament (II, str. 9) a dále (1923) článek F i e d l e r ů v „P. vědou a uměním“ v „Tobolkově Politice“ a konečně výklady Dobr. K r e j č í h o v II. svazku Vědecké Ročenky právnické fakulty Masarykovy university. Jest zajisté příznačné, že z těchto českých autorů tři nadepsali svá pojednání stejně, totiž „P. vědou a uměním“. ... tito autoři měli - ne ovšem všichni stejnou měrou – původní snahu a touhu udělati z politiky pokud možná mnoho, t.j. činnost vznešenou a obtížnou, ba vlastně jakousi činnost všech činností. ... Kritika zmíněných německých a českých ideologií, týkajících se pojmu politiky musí, jak máme za to býti strážlivá. ... Přiblížíme se mnohem více pravdě, když v politické činnosti budeme spatřovati obdobu každé jiné činnosti, zabývající se soustavně správou určitých záležitostí. ... V podobném smyslu mluví se na př. o sociální, kulturní, zemědělské a jiné politice.“²²*

V protikladu původního vznešeného vymezení politiky jako vědy a umění současně v citovaném rozboru nalézáme zcela jiný výměr pojmu politiky, souvisící s problémem prosazování zájmů politických stran a který je bohužel velmi trefný pro popis aktuálního stavu definovaného pojmu. *„Velmi často mluví se však o politice jako o protikladu určitých o b s a h o v ý c h činností a tím dostává pojem politiky zabarvení méně vznešené a sympatické; tak když se na př. žádá, aby z určitých úvah (sociálních, kulturních, vědeckých a pod.) byly vyloučeny veškeré zřetele „politické“. Zde míněn jest onen onen zvláštní, poměrně neplodný druh činnosti, pro kterou jest vlastní p ř e d m ě t její (na př. kultura,*

---

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, s. 202.

věda, sociální péče atd.) vedlejší věci. Pojem „politicky“ blíží se tím užšímu pojmu stranicko politicky.“²³

Na problém fenoménu prosazování partikulárních zájmů prostřednictvím politických stran bezprostředně navazuje problém p o l i t i c k é a r g u m e n t a c e. Její účel vystihl svého času brilantně odborník na rétoriku J. Hurt,²⁴ ve svém pojednání o řečnictví, kde konstatuje: „Praví se, že elokuce je umění mluvit veřejně.“²⁵ ...Aristoteles stanoviv moc státu a vyznačiv působnost i formy vlády, praví o elokuci, že je trojího druhu: uvažující, soudní přesvědčující. Uvažující jsou všechny hovory politické. Přesvědčující, různé způsoby vyučování. Soudní před tribunálem.²⁶ ...Elokuce politická zaměstnává se za svobodného režimu veřejnými věcmi ... udržuje trvalý charakter – projevující se v uctivosti, či spíše v pochlebování obecnstvu, správněji lidu. Není politika nebo politisujícího, který by se nezdál zaujat všeobecnými zájmy, jež by ve svých myšlenkách nepodřídil frázi, že nejvyšším zákonem jest blaho lidu. Lid je opravdu trvalým pánem; jeho přísluhovači nemají nic jiného na práci než ukazovati se pilnými, projevovati se bezmezně oddanými a nabízetí své já jako největší obět'. Nevadí, že skutečné záměry netovaryší se vždy se slovy; stačí, když se tak zdá.²⁷“

Úvahu nad nebezpečím účelovosti v chápání politické sféry lze uzavřít myšlenkami jednoho z nejvýznamnějších českých státovědců Z. Neubauera:²⁸ „Na starou otázku, zda a pokud platí mravnost v politice, lze odpovědět takto: Pokud výrazem „politika“ rozumíme činnost charakterisovanou účelově a hodnocenou výhradně podle míry dosažení daného politického účelu, pak se nám mravnost arciť nejeví jako adekvátní hodnotící měřítko pro politiku.“²⁹

---

²³ Ibidem, s. 202

²⁴ Profesor Jaroslav Hurt (*1877 - †1959) český herec a režisér, divadelní ředitel a pedagog. Vyučoval mj. na právnické fakultě University Karlovy, kde přednášel rétoriku.

²⁵ Hurt, J.: Řečnictví v teorii i v praxi. Elokuce právní a politická. Praha, Všehrd 1934. s. 9

²⁶ Ibidem, s. 14.

²⁷ Ibidem, s. 54-55.

²⁸ Univ. prof. JUDr. Zdeněk Neubauer (*1901 - †1956), byl profesorem správního práva na právnických fakultách Masarykovy University v Brně a University Karlovy v Praze. Věnoval se mj. státovědě a právní filosofii. Jako „dědic“ brněnská normativní právní školy, přispěl např. studii Problém vůle v poznávání normativním a teleologickém (Sb. prací k 50. Narozeninám K. Engliše, 1930) a Weyrova teorie práva (Časopis pro právo a státní vědu, 1937). Samostatné publikace představují např. Státověda a teorie politiky (1929), Ústava moderní demokracie (1930), Ústavní listina ČSR (1931) a Pojem státního území (1932).

²⁹ Neubauer, Z.: Státověda a teorie politiky. Praha: Jan Laichter, 1947. s. 50-51.

Při shora definovaném obsahu pojmu politiky lze tak dovodit, že politická idea představuje myšlenku společenských hodnot subjektivně správných pro její nositele, resp. společenských potřeb, metod jejich prosazování a celkově i způsob uspořádání té které společnosti. Politické ideje následně tvoří základ tzv. politického vědomí, o němž svého času (přesněji již v šedesátých letech minulého století) prof. Boguszak³⁰ trefně konstatoval, že „*tak či onak odráží objektivní (tj. především ekonomické) potřeby společnosti, tříd, vrstev, či skupin.*“³¹ Současně při tom, na tu dobu bezesporu velmi prozíravě, o vztahu politického vědomí ke zmíněným společenským potřebám dále poznamenal, že „*nebývá vždy jejich věrným (správným, přesným) odrazem, vyjadřuje je často zkresleně, falešně, je tedy i pramenem chyb v té či oné politické činnosti.*“³²

Účel politické ideologie v aspektu státoprávním vědecky naprosto přesně vystihl v 1/2 XX. století Z. Neubauer: „*Smysl politické ideologie spočívá ve vyslovení účelů a norem, jimiž se má řídit politická vůle všech těch, kteří určitou ideologii přijali za svou. To mohou být stejně vládcové i revolucionáři.*“³³

3. Státní idea

Pro potřeby práce budiž fenomén státu vnímán tak, jak jej v dnes již klasické podobě definoval velký německý státoprávní vědec profesor G. Jellinek³⁴, totiž že „*stát po stránce právní jest korporací usedlého národa s původní mocí vládní.*“³⁵

Mocensko-normativní prosazování politické vůle v dobách, které historickým státům předcházely a to prostřednictvím tzv. předstátního práva popsal svého času akademik akad. Vaněček,³⁶ podle něhož: „*Vedle norem je ovšem právní historik začasť*

---

³⁰ Prof. JUDr. Jiří Boguszak, DrSc., zakladatel samostatné stolice teorie státu a práva na právnické fakultě University Karlovy, kde dlouhodobě pedagogicky působil a kde je dosud emeritním profesorem Katedry právní teorie a učení.

³¹ Boguszak, J.: *Teorie státu a práva I.*, Praha: SPN, 1968, s. 8

³² *Ibidem.*

³³ Neubauer, Z.: *Státoprávní věda a teorie politiky.* Praha, J. Laichter 1947, s. 122.

³⁴ Prof. dr. jur. Georg Jellinek (*1851 – †1911) byl rakouský státoprávní vědec, představitel právního pozitivismu. Studoval právo, filosofii a historii na universitách v Lipsku, Haidelburgu a Vídni. Na Vídeňské universitě pak působil nejprve jako hostující, později jako řádný profesor státního práva. Jeho dílo *Všeobecná státoprávní věda* (*Allgemeine Staatslehre*) z r. 1900 představuje dodnes nepřekonaný kánon věd státních.

³⁵ Jellinek, G.: *Všeobecná státoprávní věda.* Praha, J. Laichter 1906, s. 456. Brilantní troj-prvková definice státu prof. Jellinka zahrnující pro potřebu státnosti státní území, státní národ a státní moc je dodnes chápána a vyučována jako axiom obecné státoprávní vědy.

³⁶ Akademik, prof. JUDr. Václav Vaněček, DrSc. – původně církevní právní historik, po r. 1945 se specializoval na českou právní historii.

*nucen pracovati i s pouhými představami normativními, uznáváje z nich za právní ty, jež mu jsou jako takové ověřeny sankcemi státními, především nálezy soudů. Pokud pak jde o stát, je přirozené, že čistě juristický pojem státu vnáší přitom právní historik i do sociálních útvarů, jež jinak s dnešním státem mají velmi málo společného, jež mu však předcházely a byly m juristicky ekvivalentní.*³⁷

Avšak nezastupitelnost role státu, resp. nutnost jeho existence jako předpokladu fenoménu práva zdůrazňuje z pohledu právně teoretického prof. Weyr, když zdůrazňuje, že: „*Jako právo, jako právní řád, označujeme normy, jejichž normotvorným subjektem byl kdy stát.*“³⁸

Státně-filosofický protipól pojmu politické ideje tedy představuje idea státní. Tou rozumíme *in sensu latiori*³⁹ základní myšlenku důvodu vzniku státu, myšlenku účelu a smyslu jeho trvání, tedy i cíle, k němuž má stát směřovat a který má naplnit. Jinak řečeno státní idea „*představuje potom úvahy o důvodu vzniku a trvání státu, o jeho zvláštním poslání nebo úkolu, který plní nebo by měl plnit v obecném životě mezinárodním. Je to vlastně otázka smyslu státu.*“⁴⁰ Státní idea ve smyslu obecném se snaží postihnout základní problém státního účelu a koexistence jednoho státního útvaru se státy jinými. Slovy prof. Kallaba⁴¹: „*Tak se nám dnes jeví problém státu .... jako otázka, jak zabezpečit život a kulturní rozvoj národa, aniž by byl tím ohrožován rozvoj a život národů ostatních.*“⁴²

Státní idea v užším smyslu, tedy státní idea konkrétního typu státu není – podobně jako konkrétní idea politická – axiologicky neutrální, ale naopak zahrnuje soubor základních společenských hodnot, které mají být konkrétním státem chráněny a prosazovány. Tzv. společenské hodnoty, mají podle stavu společnosti svůj kořen buď ve vnitřním mravu jedince, nebo vycházejí z panující morálky skupiny, představují potom v zásadě prvky evaluační škály, kterou společenské mínění oceňuje aktuální stav sociálního

---

³⁷ Vaněček, V.: Pojem vývoje práva. In Sborník věd právních a státních. XXXIII, Praha 1933, s. 735 – 736.

³⁸ Weyr, F.: Základy filosofie právní, Brno 1920, s. 52 a násl.

³⁹ Myslí se zde v širším smyslu státovědném.

⁴⁰ Srv. k tomu Lakatoš, M. - Pinz, J.: Idea československého státu, Odd. I, 1. In Teorie právního státu. Grantový projekt GA ČSAV, obhájeno 1993 (nepublikováno).

⁴¹ Prof. JUDr. Jaroslav Kallab, (*1879 - † 1942, byl profesorem trestního práva a dějin právní filosofie na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, dále předsedou Zemské péče o mládež v Brně, V r. 1928 na PrF MU vybudoval Kriminologický ústav. Jako přívrženec normativní teorie právní byl autorem řady pojednání o oblasti právní filosofie. Rovněž byl členem České akademie věd a umění a autorem návrhu zákona o soudnictví mladistvých, z r. 1930.

⁴² Kallab, J.: Idea státu In Československá Vlastivěda, red. V. Dědina, sv. V Stát, red. J. Kapras. Praha, Sfinx 1931, s. 17.

prostředí. Právní teorie chápe hodnoty jako „*subjektivně oceněné potřeby. V právu vystupují jako konečné účely, tedy takové účely, které již nelze pojmout jako prostředky k dosahování jiných účelů*“⁴³

Ve státovědném smyslu zahrnuje specifická státní idea dále mj. konkrétní představu vlastního státního mechanismu, tedy složení státních orgánů, včetně způsobů jejich konstituce, instalace i pravomocí, a způsoby, jakými se skrze ně projevuje veřejná čili státní moc.

K tomu významný křesťansko-demokratický myslitel první poloviny dvacátého století M. Skácel⁴⁴ připomíná, že: „*Bylo chybou staré liberálně – demokratické koncepce, že považovala za nežádoucí a nepřípustní, aby stát zastával určitou státní ideu, určitou státní, politickou, sociální a hospodářskou koncepci... prokázala neschopnost liberalistické státní ideje, jejímž obsahem bylo, že není a nemůže být žádné státní ideje. Stát však bezpodmínečně musí zastávati určitou státní ideu.*“⁴⁵

Kromě státní ideje jako takové, lze rovněž rozeznávat státní ideologii. Prof. Neubauer k účelu státní ideologie uvádí, že: „*...vidíme úsilivnou snahu států přesvědčiti poddané, že vládnoucí režim je dobrý a oprávněný. Zde přichází ke slovu propagace státu a režimu státní ideologií, jejíž prvky tvoří druhou⁴⁶ složku státní symboliky (symboly náboženství, spravedlnosti, svobody atd.). ... Stane-li se však určitá politická ideologie oficiální ideologií státu („režimu“), má tato státní ideologie vedle uvedeného smyslu ještě další význam: doplniti nebo aspoň z části nahraditi – úplné nahrazení zůstává nesplnitelným ideálem – donucovací funkci státní: Jednají-li občané v souladu s vůlí státu a jeho orgánů z přesvědčení o správnosti státní ideologie nebo z nadšení pro ni, není třeba je tomu donucovat tresty a exekucí.“⁴⁷ Vedle ideologie státní rozeznáváme samostatně právní ideologii, o níž platí, že je to *aktivní forma vládnoucího právního vědomí – představ o**

---

⁴³ Gerloch, A.: Opus citatum, s. 280.

⁴⁴ JUDr. Miloslav Skácel (*1914 - †1974), byl český křesťanský myslitel novotomistické orientace, vystudoval právnickou fakultu University Karlovy. Zaměřoval se mj. na obor filosofie práva. Kriticky pohlížel na různé novověké filosofické názory na podstatu a původ práva, které neuznávají „aristotelsko-tomistickou filosofii skutečnou“; odmítal tak např. názory právní filosofie normativní školy.

⁴⁵ Skácel, M.: Demokracie a politické stranictví. Politická struktura nové republiky. Praha, Universum 1946, s. 15.

⁴⁶ První složkou státní symboliky jsou dle Z. Neubauera symboly mocenského donucení (atributy moci a vlády - meče, svazky prutů, uniformy apod.). Srv. Neubauer, Z.: Opus citatum, s. 121.

⁴⁷ Neubauer, Z.: Opus citatum, s. 122.

*právu.*⁴⁸ Tím se významově liší od tzv. právní doktríny, která naproti tomu zahrnuje právně *politické koncepce konkretisující právní ideologie prostřednictvím pojmového aparátu právních a politických obecně teoretických učen.*⁴⁹

Obecná teorie státu zahrnuje mj. i obecnou ideu státnosti, zatímco zkoumání idejí konkrétních států je doménou oboru státovědy. Státoprávně filosofická metoda poznávání státní ideje představuje především teoretické uchopení normativního aspektu státní ideje, a to zejména skrze analýzu obsahu právních předpisů a hodnot, které tyto předpisy prosazují, resp. v daném státě chrání.

4. Politická a státoprávní filosofie

Od doby zrození vědy jako takové, což pro evropský kulturní a civilizační okruh tradičně spojujeme s obdobím antiky, kde se filosofické myšlení oddělilo od myšlení mytologického, probíhá v podstatě neustále proces vývoje a vyčleňování vědních disciplín a to od obecnosti a universálnosti směrem ke větší konkrétnosti a specializaci.

Tak spatřily svého času světlo světa dva deriváty filosofie obecné a to sice politická filosofie na straně jedné a státoprávní filosofie na straně druhé. Sledujeme zde proces vydělení dvou samostatných druhů z jednoho typu. Pro úplnost je třeba dodat, že vnímání obou disciplín není v rámci evropského civilizačního okruhu jednotné a dokonce i v rámci jednoho státu může dojít k překrývání s dalšími vědními obory, zejména s politologií⁵⁰.

Prof. Kis⁵¹ vnímá politickou filosofii jako normativní disciplínu, vycházející z filosofie morální. *„Klade si tři druhy otázek. Za první se ptá, jaké je správné institucionální uspořádání společnosti, za druhé podle jakých standardů máme společenské instituce posuzovat, a za třetí jakým způsobem tato hodnotící měřítka vybírají a schvalují*

---

⁴⁸ Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006, 2. vydání, IBSN 80-903773-2-7., s. 59.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Tak např. v Anglosaském kulturně právním okruhu zahrnuje terminus technicus political philosophy sféru, kterou státoprávní myšlení české tradice vyčleňuje pro oblast obecné státovědy. Srv. k tomu např. přednášky z politické filosofie, Univerzity of London, POLITICAL PHILOSOPHY: [cit. 2012-04-06]. Dostupné z WWW: <http://www.ucl.ac.uk/philosophy/LPSG/Political.htm>.

⁵¹ Profesor János Kis je současný maďarský filosof a politolog. Pro kritiku marxismu byl v r. 1973 donucen odejít z filosofického institutu Maďarské akademie věd. Působil a působí jako hostující profesor na více zahraničních univerzitách: New School for Social Research in New York City (1988-1989), Central European University (od r. 1992), New York University School of Law (od r. 1996).

*upřednostněné institucionální uspořádání.*⁵² Současně J. Kis ohledně politické filosofie správně poukazuje na to, že „hledá principy oprávněnosti a dobra. Avšak na rozdíl od morální filosofie neaplikuje tyto principy na osobní chování, nýbrž na neosobní instituce, na donucením vymáhaná pravidla, konvence a zvyky.“⁵³

Politická filosofie má tudíž oproti filosofii státoprávní širší základ, neboť kromě státu a práva zahrnuje rovněž morálku a dále mj. i nestátní společenské organizace a instituce.

Z blízkosti pojmů státu a práva se odvíjí obsahové prolínání jinak samostatných disciplín filosofie státní a právní. Tam, kde se předmět jejich zaměření protíná je proto možné hovořit o přístupu státoprávně filosofickém. Současná česká teoreticko-právní doktrína právní filosofii slovy prof. Gerlocha⁵⁴ vnímá jako disciplínu, která se zabývá „... *obecnými otázkami práva a souvisejících sociálních jevů, usiluje o poznání podstaty práva a v této souvislosti rozpracovává zejména metodologii poznání práva, její významnou částí je problematika jeho legitimizace a s tím spojené otázky právní axiologie.*“⁵⁵

V předmětné souvislosti je třeba rozlišovat kategorii politických i státoprávních učení jako souhrnu myšlenkových směrů s určitou mírou podobnosti jejich předmětu. J. Pinz k tomu dodává, že „*právní učení je také dichotomicky přibližováno k politickému učení. Pro obě sféry názorů a idejí je společná těsná spjatost s vývojem společenských vtaů a institucí akcentujících poznatky o všeobecných politických jevech, včetně práva a státu. V politických učeních nevystupují tyto jevy v noetické formě, nýbrž jsou zařazovány do širšího systému politických postulátů. ... V politické ideologii se totiž zákonitě odrážejí subjektivní představy společenských vrstev a zejména tzv. elit ovládaných biologickým pocitem - libido dominandi ... Zatímco politická ideologie již zákonitě představuje koncentrovaný výraz politických a stranických zájmů a potřeb, poněvadž se vztahuje k politické moci, je politické učení poměrně méně kontaminováno zkreslující stránkou politické ideologie. Politické učení, resp. politická nauka je pojem blízký politické vědě*

---

⁵² Kis, J.: Současná politická filosofie. Praha, Oikoyemh 1997, s. 7.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc., profesor právní teorie, dlouholetý vedoucí Katedry teorie práva právních učení Právnické fakulty University Karlovy, od r. 2006 děkan Právnické fakulty University Karlovy a rovněž první místopředseda legislativní rady vlády, autor mnoha vědeckých pojednání v oblasti právní teorie, právní filosofie a mj. i ústavního práva.

⁵⁵ Gerloch, A.: Opus citatum, s. 25.

(political science, science politice, scienza politica), která zkoumá otázky řízení veřejných záležitostí, zejména v souvislosti s vládnutím ve státě.“⁵⁶

Oddělení metodologických přístupů politické filosofie, jejímž předmětem jsou politické ideje učení od filosofie státoprávní, jejímž předmětem jsou naproti tomu stát a právo v ideové a hodnotové dimenzi, je tak nezbytným předpokladem správného vědeckého přístupu ke zkoumaným jevům politických a státních idejí.

---

⁵⁶ Pinz, J.: Opus citatum, s. 59-60.

II. Problém vzniku a vývoje politických idejí a učení

1. Genese politických idejí a učení obecně

Politické úvahy v podobě představ o správném řízení lidské společnosti lze vystopovat ve všech historických etapách vývoje lidské společnosti, z nichž jsou nám dostupné historické záznamy. Tato učení nejsou doménou pouze politického a právního myšlení, ale souvisejí svou podstatou rovněž s mimoprávními normativními systémy, které představují mravy jako jev pro člověka autonomní na straně jedné a dále pak morálka jako jev heteronomní na straně druhé. Klasik politické filosofie, profesor filosofické fakulty pařížské prof. Janet⁵⁷ ve svém nesmrtelném díle s názvem Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě z r. 1896 pojmenovává základní problém politických učení, když odděluje politickou filosofii od mravovědy (byť mají společné kořeny i vývoj) a dále rozděluje politická učení na dva základní směry, podle toho jak jejich představitelé oddělují či spojují morálku a politiku. P. Janet „personifikuje“ spor, když proti sobě jako protiklady staví renesančního myslitele N. Macchiavelliho s titánem antické státovědy, filosofem Platónem. Říká: „*Machiavelismem nazývám každé učení, jež obětuje morálku politice, platonismem každé učení, jež obětuje politiku morálce.*“⁵⁸ Základní dělení politického myšlení totiž na úvahy pragmaticko-účelové na straně jedné a naproti tomu myšlení idealisticko-vizionářské na straně druhé lze pro přístupy k politickým idejím a učeníům užívat dosud.⁵⁹

2. Vybrané historické typy politických idejí a učení

Zárodky politických učení najdeme prostřednictvím úvah o správném řízení lidské společnosti prakticky ve všech tzv. historických kulturních ohniscích. Tam obvykle

---

⁵⁷ Francouzský historik politické vědy profesor Paul Janet (*1823 - †1899), narozen v Paříži, učil oboru etiky v Bourges (1845-1848) a Strasbourgu (1848-1857), a logiky na lycée Louis-le-Grand, Paříž (1857-1864). V r. 1864 byl profesorem filosofie na Sorbonně a zvolen členem akademie mravních a politických věd.

⁵⁸ Janet, P.: Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě. Praha, J. Laichter 1896, s. IV – XXXII.

⁵⁹ Kromě zmíněného P. Janeta a dalších autorů byly hlavními inspiračními zdroji pro historické pasáže této části práce přednášky J. Pinze prosloušené katedru teorie práva a právních učení University Karlovy z předmětů Úvod do právní filosofie I a II. (v letech 2006-2010) a dále Filosofie práva a státu starověku a první poloviny středověku (2011-2012). Pro pasáže věnované moderním a soudobým politickým idejím práce vychází zejména z pojetí A. Heywooda.

v souladu s míněním např. J. Turečka⁶⁰, L. Gumplowicze⁶¹ a dalších autorů obvykle řadíme Mezopotámii, Egypt, Čínu a Indii.

Státní ideje lze vypožorovat z právních textů těchto velkých civilizačních center. Zmíňme tak např. kodex krále Chamurappiho (kol. r. 2500 př. n. l.). „*V úvodu hammurabiovského zákona vysvětluje se účel státu a z toho plynoucí povinnost panovníkova. Bohové povolali „vrchního knížete, který se boha bojí, aby právu zjednal v zemi platnost, aby ničil špatného a zlého, aby silný neškodil slabému.“ ... Žasneme, když v nejstarší známé nám právní památce lidstva postřehujeme pojetí státu, jaké se shoduje s naší „ideou právního státu“, ba s naším nejmodernějším „sociálněreformním“ směrem v zákonodárství.“⁶²*

Kromě právních pramenů jsou zdrojem analýzy nejstarších politických idejí i texty náboženské a filosofické texty. O neomezené božské podstatě moci panovníka v Egyptě svědčí zachovaný text modlitby kněží za svého faraona: „*jest spravedlivý vládce, pobožný k bohům, mírný k lidem, silný, spravedlivý a velkodušný, nepřítel lži, dárce dobra a pán svých žádostí, který tresce zlých tak přísně, jak zasloužili, a dobrým skýtá více, nežli jim přísluší.“⁶³ Opak plného souladu moci královské a církevní presentované Egyptem představuje v některých vývojových etapách starověký stát Israel. „*Pamětihodno jest toto místo jako jedna z prvních han světské moci se strany církevní. ... Tajný vztek církevní moci vůči královské moci v Palestině jeví se i v tom, že duchovní pisatelé bible vyprávějí „bez obalu o všelijakých zločinech a hanebnostech, které poskvřňovaly královský rod davidovský, ...“⁶⁴**

O propracovaném politickém učení starověké Číny, kde politické myšlení, přes samozřejmost božského původu panovníka, nebylo tolik spjato s myšlením theologickým, ale spíše filosofickým svědčí dílo věhlasného myslitele Konfucia (Kchung-fu-c', *550 - †478, př. n. l.). „*Významné místo v tomto učení zabírají politické nauky, které podává*

---

⁶⁰ Univ. prof. JUDr. Josef Tureček (*1900 - †1979), původní specializací ordinář církevního práva na právnické fakultě University Karlovy, později děkan a vedoucí autorského kolektivu nepřekonatelného právně historického díla Světové dějiny státu a práva ve starověku. Prah, Orbis 1963.

⁶¹ Prof. Ludwig Gumplowicz (*1838, Krakov – †1909) polský sociolog a právník, představitel sociologické právní školy, byl stoupencem organicismu a sociálního darwinismu. Jako profesor působil v Rakousko-Uherském Grazu.

⁶² Gumplowicz, L.: Dějiny teorií o státu. I. Doby starší. Praha, Karel Stan. Sokol, 1911, s. 13.

⁶³ Ibidem, s. 15.

⁶⁴ Ibidem, s. 16.

knížeti o vládním umění, a prozrazují nám jeho pojetí státu. „Kníže,“ praví se v Lun-yü, „ve správném vědomí svojí zodpovědnosti nemá vlastní vůli povznášet nad nejvyšší zákon, nýbrž osvědčené radě ochotně naslouchat i tehdy, kdy rada zdá se odpírat jeho vlastním přáním a náklonnostem. ... Vládnout znamená vést k pravosti. Jak ale hodlá vést jiné, kdo sebe sám nemůže vést k pravosti. ... Prostředky k řízení státu jsou: dostatečná výživa, dostatečná síla obranná a důvěra lidu. Bez důvěry nemůže národ trvat.“⁶⁵ Z pohledu politického myšlení nacházíme sociálně kritický aspekt v díle Konfuciova filosofického následovníka, kterým byl učenec Mencius (Meng-c', *550 - †289, př. n. l.). „Ustavičně postrádat nezbyt nezbytných životních potřeb, ... Protož obecný lid... postrádá i stále vyrovnanou a ctnostnou duši a odtud vzniká rušení spravedlnosti, zkáza srdce, bezuzdnost, zhýralost ... upadne v zlořád, když se vzbouří proti zákonům, pak ho stíhají a těžce trestají. Toť národ chytati do sítí.“⁶⁶

Starověká Indie je známá především bráhmanským učením o kastách, které po staletí ovlivňovalo a dosud ovlivňuje sociálně organizační rozměr tohoto státu. Tzv. Mannuův zákoník (Bráhmány sepsané učení patrně z II. století př. n. l.) specifikuje formu státu jako absolutní dědičné monarchie a kastovním systémem. „Nikdo nesmí monarcha podceňovat, ... jest to veliké božstvo, které se halí v této lidské schráně. Neboť král tvoří se z látek, které pocházejí z podstaty bohů a protož skvěje se nade všemi smrtelníky.“⁶⁷

a) Politické ideje antiky

Řecké politicko-filosofické myšlení navazovalo na starší ideje a učení orientální. Nicméně to byli právě až řečtí myslitelé, kteří přinesli světu oddělení myšlení náboženského a filosofického. To umožnilo mj. samostatně rozvíjet úvahy v rovině politické a státoprávní, jak je v evropském kulturním kruhu chápeme dosud. Velký znalec antické státní a právní filosofie prof. Tomsa⁶⁸ k tomu podotýká, že "Myšlení moderního člověka má kořen v myšlení řeckém – jistě hlubší než, než jsme si toho sami vědomi. To lze

---

⁶⁵ Ibidem, s. 17-18.

⁶⁶ Ibidem, s. 19.

⁶⁷ Ibidem, s. 22.

⁶⁸ prof. JUDr. PhDr. Bohuš Tomsa (*1888 - †1977) absolvoval filosofickou i právnickou fakultu University Karlovy, kde se v r. 1920 se habilitoval z oboru filosofie práva. V letech 1921–38 působil na právnické fakultě University Komenského v Bratislavě, od r. 1926 jako profesor. Dvakrát zde byl děkanem, v letech 1933–34 rektorem. V r. 1938 přešel na Právnickou fakultu University Karlovy. V r. 1939 byl zvolen řádným členem Královské české společnosti nauk, od r. 1946 byl členem České akademie věd a umění. Po r. 1948 byl nucen opustit pedagogické působení. Jeho specializací byly dějiny právních teorií a právní filosofie.

aplikovat i na myšlení právní: tytéž záhady, které znepokojují moderního právníka, nutily již k řešení Řeka, a to mnohdy způsobem, který je neobyčejně blízký způsobu našemu. ... vhloubíme-li se do názoru řeckých právních filosofů, máme pocit blízkosti ... je málo antických právně filosofických teorií, aby nenašly svůj protějšek i v nové době. Hloubka s níž Řek si uvědomuje právní problém, důslednost s níž jej dovede řešiti v souvislosti s ostatními životními otázkami, aristokratičnost jeho nazírání na právo – vše vzbuzuje úctu k teoriím, z nichž dovedl čerpati již Říman, jež si osvojil středověk, a jež nezůstaly bez rozhodného vlivu ani na názory novější".⁶⁹

Antické politické myšlení je tak zřejmou „kolébkou“ evropského politického myšlení v dnešním smyslu, neboť vytvořilo kromě jiného základní politické pojmy a kategorie. „Zůstanou navždy všemu lidstvu památnými pomníky ducha hluboce myslivého velkolepé ony soustavy politické, jež nám zůstavil Platon v svém *Státě a Zákonech* a Aristoteles ve své *Politice*. V Sokratově, Platonově a Aristotelově mravním a politickém myšlení tají se prvky záhad a názorů, o něž běží i lidstvu novodobému – základy povinnosti, práva, svrchovanosti a j. jsou u nich často dokonalým způsobem postaveny.“⁷⁰

Období **antické filosofie státu a práva**, byla jako obecná teoretická disciplína pojednávající o filosofických aspektech státoprávních pěstována především Řeky datujeme zpravidla mezi V.-II. století. př. n.l. Genese hellenské filosofie práva je spojováno s učením tzv. sofistů, učitelů filosofie, kteří na rozdíl od tvůrců politických idejí typických pro orientální despocie nebyli úzce spojeni s náhledy theologickými, ale obrátili své zkoumání především k člověku jako součásti společnosti. Tak je nám znám ilustrující výrok Protágorův (*485 - †415 př. n. l.) podle nějž „*člověk jest měrou všech věcí*.“⁷¹

Historik Hérodotos (*500 - †424 př. n. l.) ve svém díle o říši Médů slovy řečníka Daria odmítá demokracii i oligarchii a pléduje pro monarchii: „*Ze tří státních útvarů, které považují všechny za výtečné ... přece daleko spíše volím monarchii. Jestliže někdo má všechny přednosti, pak nebude nic lepšího než zvolit za vladaře pouze toho jediného, a má-li je, pak může být nesporně dokonalým vládcem národa svého*.“⁷²

---

⁶⁹ Tomsa, B.: *Idea spravedlnosti a práva v řecké filosofii*. Bratislava, PFUKo 1923 – Reprint: Plzeň, Aleš Čeněk 2007, s. 11 – 12.

⁷⁰ Janet, P. *Opus citatum*, s. 1.

⁷¹ Gumplowicz, L.: *Opus citatum*, s. 31.

⁷² *Ibidem*, s. 35.

Vrchol řeckého politicko-filosofického myšlení je representován triumvirátem Sókratés, Platón a Aristotelés. Zásluha Sókrata (*470 - †399 př. n. l.) spočívá v kritickém obratu k mravní dimenzi vztahu jedince a státu.⁷³ „*Hloubal o tom, co jest „spravedlivé,“ které se mu naprosto nezdálo se shodovat s tím, co jest zákonné, zkrátka nebyl ani zbožňovatel, ani velebitel nynějších státních poměrů. Tak tedy byl odsouzen a musil vypít pohár jedu.*“⁷⁴

Jeden z největších myšlenkových géniů starověku Platón (*427 - †347 př. n. l.), byl nejbližším Sókratovým žákem a pokračovatelem. Pocházel z kruhů athénské aristokracie, což jistě přispělo ke vznešenosti myšlenkového odkazu, který zanechal světu politické i státoprávní filosofie. Platónovo politické učení je ve vztahu ke státu upřeno k hledání ideje spravedlnosti v rámci společnosti, která má být totožná s vesmírným řádem.⁷⁵ Svůj pohled na ideál státoprávního uspořádání v rovině politické filosofie přednesl ve spise πολιτεία.⁷⁶ Platónovým ideálem je sociálně diferencovaný stát, založený na kastovním systému⁷⁷ dle osobnostních kvalit obyvatel, jemuž vládne skupina strážců – filosofů, nebo jeden panovník – nejzdatnější ve filosofii i válečném umění. Takový stát směřuje k trvalé harmonii ve prospěch všech obyvatel. „*Nyní tedy vytváříme, jak myslíme, tu šťastnou obec, ne tak, že bychom šťastnými činili výhradně jen několik málo lidí v ní, nýbrž celou obec.*“⁷⁸ Platón dále specifikuje pět jednotlivých druhů ústav podle jejich kvality a přiblížení se ideálu⁷⁹, jsou jimi monarchie, resp. aristokracie (obě představují jeden ideální typ), dále timokracie, oligarchie, demokracie a tyranie. „*Myslím, že jeden způsob obecní správy by byl ten, o kterém jsme právě vyložili, ale mohl by býti nazván dvojakou: vyskytne-li se mezi strážci jeden vynikající muž, nazvalo by se to královstvím, pakli více než jeden, vládou nejlepších aristokracií.*“⁸⁰ Timokratickou ústavu představuje „... předně vychvalovaná od většiny lidí ústava krétská a lakónská, druhá a na druhém místě chválená jest takzvaná oligarchie,

⁷³ Srv. k tomu Tomsa, B.: Opus citatum, s. 77.

⁷⁴ Ibidem, s. 34-35.

⁷⁵ Srv. k tomu Tomsa, B.: Op. cit., s. 85.

⁷⁶ Politeia – do českého jazyka díky brilantnímu znalci Platónova díla prof. Františku Novotnému (*1881 - †1964) tradičně avšak pro státoprávně filosofický kontext ne zcela šťastně překládáno jako: Ústava.

⁷⁷ Platón dělí obyvatele obce podle „kvality duše“ na lid zlatý, stříbrný, měděný a železný. Přičemž pouze z dvou vyšších stavů se mají rekrutovat strážci-filosofové, kteří se pro potřeby vedení obce vzdají soukromého vlastnictví i tradičního rodinného života v párech a jejich děti jsou vychovávány společně. Srv. k tomu Tomsa, B.: Op. cit., s. 107 - 108.

⁷⁸ Platón: Ústava. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 108.

⁷⁹ Srv. ibidem, s. 246.

⁸⁰ Ibidem, s. 140.

*ústava plná četných vad, pak této opačná a přímo po ní vznikající demokracie a posléze ctihodná tyranie, převyšující všechny ostatní, čtvrtá to a nejhorší choroba obce.*⁸¹ Svou teoretickou nauku předestřenou v Ústavě Platón, patrně na základě neúspěšných pokusů o její realizaci v Syrakusách dále provedl směrem k praktickému politickému uplatnění v díle *Zákony*,⁸² kde navrhuje již „... *spoluúčast lidu na vládě. Lid totiž má voliti své zástupce a státní úřady ve čtyřech volebních kuriích odhadních.*“⁸³

Největším Platónovým žákem současně i jeho největším ideovým odpůrcem byl další brilantní řecký myslitel Aristotelés ze Stagiery (*384 - †322 př. n. l.), známý filosof a mj. vychovatel Alexandra Makedonského. V díle věnovaném politickým teoriím odmítá Platónem propagovaný jediný ideál státoprávního zřízení, ale po prozkoumání tehdy platných ústav řeckých městských států rozlišuje šest druhů ústav, tři správné a tři nesprávné a to podle povahy obce, jíž musí konkrétní zřízení vyhovovat. Rozlišovacím znakem je prospěch obce, „... *kdykoli vládne jeden nebo několik anebo množství pro obecný prospěch, jsou to nutně ústavy správné, ústavy však, které hledí vlastního prospěchu jednoho nebo několika málo mužů anebo množství, jsou zhoršenými odrůdami. ... Bud' se totiž příslušníci obce nesmějí nazývat občany anebo musí mít účast v jejím prospěchu.*

Z monarchií tu, která hledí obecného prospěchu nazýváme obvykle královstvím, vládu několika málo mužů, jichž je více než jeden, aristokracií ... a kdykoliv správu života v obci pro obecný prospěch vede množství, nazývá se zřízení jménem, které jest společné všem ústavám, totiž politeií. ... Odrůdami uvedených ústav jsou tyto: tyranida jest odrůdou království, oligarchie aristokracie a demokracie politeie. Neboť tyranida jest samovládou, která hledí prospěchu samovládcova, oligarchie prospěchu zámožných a demokracie prospěchu chudých; ale cíl obecného prospěchu nemá žádná z nich.“⁸⁴

V období po Aristotelovi můžeme říci, že se období velkých řeckých politických učení nachází za zenitem. Za zmínku stojí učení tzv. Kyniků, kde lze vnímat jasný odklon od pozitivního vnímání státu. Zakladatel této školy Antisthenés (*440 - †330 př. n. l.) „... *pohrdá všemi hmotnými statky, které stát tvoří a chrání.*“⁸⁵ Jeho žák a patrně nejznámější

---

⁸¹ Ibidem, s. 246.

⁸² Platón: *Zákony*. Praha, OIKOYMENH 1997.

⁸³ Gumpłowicz, L.: *Op. cit.*, s. 31

⁸⁴ Aristotelés.: *Politika*. Praha, Rezek 1998, s. 119.

⁸⁵ Gumpłowicz, L.: *Op. cit.*, s. 66.

představitel kynické školy Diogenés ze Sinópe (*412 - †323 př. n. l.) v odklonu od státu pokračuje. „*Ideálem jest mu společnost rovnoprávných, střídmych jedinců. Taková společnost nepotřebuje státu.*“⁸⁶ Zřetelně tak vidíme, že pozdější novověké učení anarchistů navazovalo svým odmítáním státu na politické myšlení antiky.

Etapa politického myšlení v oblasti filosofie státu a práva se uzavírá škola stoická, která rovněž představuje přemostění mezi řeckou filosofií práva a římskou právní filosofií. Zakladatelem stoicismu byl Zenón z Kitia (*342 - †270 př. n. l.), který v dílech věnovaných státu a zákonům mj. „... *žádá universální stát (v souladu se světoobčanstvím lidí) – tedy všelidový stát.*“⁸⁷

Vlastní éru **antické právní filosofie** jako disciplíny reflektující obrat v právním myšlení od abstraktní spekulace k praktické jurisprudenci, datujeme mezi III. st. př. n. l. – III. st. n.l. a spojujeme ji především s římskými mysliteli. Na počátku římského stoicismu byl Řek, historik Polybios (*210 - †127 př. n. l.), který v Římě pobýval jako rukojmí po prohrané válce. Vychází z Aristotelova dělení ústav na tři dobré a tři špatné, přičemž toto dělení obohacuje o vlastní historické zkoumání přechodu od jednoho ústavního zřízení ke druhému zejména v důsledku úpadku hodnot. „*Toto jest koloběh ústav a toto jest přírodní řád, kterým se státní útvary mění a převíjejí do sebe a opět se vracejí k počátku.*“⁸⁸ K dalším představitelům stoicismu, orientovaným filosoficky patří: Marcus Tullius Cicero (*106 př. n. l. - †62 n. l.) označovaný někdy za představitele eklekticismu, jemuž vdčíme za transformaci většiny filosofických pojmů z řečtiny do latiny, když o něm platí že „... *státovědecké myšlenky přinesl si z Řecka a od epikureovců*“⁸⁹. Dále pak římský senátor Lucius Annaeus Seneca (*3 - †65 n. l.), který se začal vyslovovat proti jednomu ze základů římské společnosti, totiž otroctví. Stoikem, který se v historii nejvíce přiblížil platónskému ideálu vládce filosofa je císař Marcus Aurelius Antonius (*121 – †180 n.l.), známý mj. prosazováním politické ideje „... *státu, který spočívá na přirozené a právní rovnosti svých občanů, a ideu monarchie, která především šetří volnosti občanů*“.⁹⁰

---

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem, s. 67.

⁸⁸ Ibidem, s. 73.

⁸⁹ Ibidem, s. 77.

⁹⁰ Ibidem, s. 82.

b) Politické ideje patristiky a scholastiky

Pro křesťanskou politickou filosofii v období (II. st. n.l. – XIV. st. n.l.) je příznačný odpor k instituci státu a naopak vyznávání přirozenoprávního myšlení. Takové politické ideje nacházíme u postav, jakými byli apoštol Pavel z Tarsu (Paulus Apostolus, *kol.3 - †65 n. l.), či spisovatel Quintus Septimius Florens Tertullianus (*kol. r. 160 – † kolem 220 n.l.), který uznává moc světského panovníka nad poddanými, ale vyznává svobodu křesťanské víry. *„My tedy ctíme panovníka tak, jak je nám dovoleno a jak jemu přísluší. ... Rád nazvu císaře pánem, ale ve smyslu obyčejnem, nikoli však, kdyby mě nutili, abych uznal že jest pánem místo Boha. Jsem svoboden vzhledem k němu; Bůh jest mým jediným pánem ...“*⁹¹.

Politicko-filosofické **myšlení patristiky** představují zejména Sv. Augustin a Jan ze Salisbury. Sanctus Augustinus Aurelius (*353 – †430) je autorem nauky o státním dualismu, obce boží - *civitas dei* a obce pozemské – *civitas terrena*. Světský stát vnímá jako nespravedlivou instituci: *„Neboť není-li také lupičská rota drobným státem?“*⁹² Jan Salisburyský (Johannes Sarisberiensis, *1115 – †1180) jde ještě dále, když přináší ve vztahu k moci panovníka učení o tyranovraždě: *„Pravý kníže bojuje za zákony a za svobodu národa. Tyrann šlape zákony a zotročuje národy. První jest odlesk boha, druhý jest opravdový lucifer. Prvního máme milovat. Tyranna máme zavraždit“*⁹³

Politicko-filosofické **myšlení scholastiky** reprezentuje zejména Sv. Tomáš Akvinský. Sanctus Thomas Aquinas *1227 – †1274) rozebírá mj. teorie zákona, ideu práva, právo přirozené a právu odporu. Tento myslitel adaptoval učení Aristotela na aktuální politické podmínky a využil jej ve prospěch rostoucího vlivu církve.⁹⁴ Podle jeho učení *„...moc politická a vláda vyplývají z práva lidského ...má svůj základ v právu přirozeném, kteréž zase jest obrazem práva věčného. ... Jaký jest podstatný znak svrchované moci? Jest to právo zákonodárství. Komu přináležejí tato moc? ... Moc nachází se přece původně v rukou všech; a jestliže se soustředí v rukou několika jednotlivců nebo i v ruce jediného,*

---

⁹¹ Janet, P.: Op. cit., s. 57.

⁹² Gumpłowicz, L.: Op. cit., s. 89.

⁹³ Ibidem, s. 97.

⁹⁴ Srv. k tomu ibidem, s. 99-113.

*jest to proto, že tito jsou určeni, aby zastupovali celé množství: kníže tedy nebo úřad může dávat zákony jakožto představitel množství.*⁹⁵

c) **Politické ideje renesanční a reformační**

Pokud politická učená středověku představovala určitý úpadek v porovnání s myšlením antiky, pak renesance opět otevírá velká státoprávní témata ve filosofické dimenzi.

Předrenesanční politicko-filosofické myšlení, které datujeme mezi XIII. a XIV. století, zaznamenává odklon od přirozeného práva a vznik fenoménu práva subjektivního. Absolutní suverenitu pozitivního zákona tak požaduje Johannes Duns Scotus (*kol. 1266 - †1308). Teorii křesťanské svobody vyznává Vilém z Ockamu (William of Ockham, *kol. 1287 - †1347). **Počátek renesančního humanismu** pak zaznamenává kritiku nadřazenosti církve a idea rovnosti, viz např. Dante Alighieri (*1265 - †1321) ve spise o monarchii (De Monarchia). Marsilus z Padovy (Marsilius de Padua, *kol. 1275 - †kol. 1342) přichází s principem suverenity lidu a termínem svoboda svědomí.

Renesanční politické myšlení a humanismus (XIV. - XVI. století.) přináší mj. kritiku království (Desiderius Erasmus Rotterodamus *1467 - †1536). Teoretické učení o vládě, tyranii přináší dodnes hojně citovaný italský „pragmatik“ státoprávní Niccoló Macchiavelli (*1469 - †1527). Podle tohoto italského filosofa v politice mj. platí, že *„Účel ospravedlňuje prostředky“*⁹⁶ Ideální politické uspořádání má dle tohoto myslitele smíšenou podobu. *„Poměrně delší trvání zajišťuje státu s m í š e n á v l á d n í f o r m a, kde knížeti, aristokracii a lidu se zaručuje příslušný podíl na vládě, jak to bylo částečně ve Spartě, zvláště pak po vypuzení králů v římské republice.“*⁹⁷ Ostatně pléduje pro republiku, když o ní soudí, že *„... prospívá veřejnému blahu. ... Příčina jest jasná. Neboť ne soukromým zájmem (knížat), nýbrž všeobecným blahem státy se stávají velkými.“*⁹⁸

Dalším významným představitelem renesančního politického myšlení je zakladatel teorie suverenity francouzský právník a politický filosof Jean Bodin (*1530 - †1596). *„Roku 1576 vydal pak své hlavní dílo: „Six livres de la Republique“, které jest pro*

---

⁹⁵ Janet, P.: Op. cit., s. 122-123.

⁹⁶ Ibidem, s. 211.

⁹⁷ Gumpłowicz, L.: Op. cit., s. 127.

⁹⁸ Ibidem, s. 129-130.

*státovědu epochální a to nejenom ve Francii.*⁹⁹ Ve svém díle pojednává kromě jiného o státě, o výměru republiky, o svrchovanosti a nedělitelnosti suverenity, o formách vlády a o spravedlnosti. O suverenitě (svrchovanosti) Bodin soudí, že je to „... *absolutní nejvyšší moc ve státu „summa potestas“, „summum impérium“, jejíž podstatný příznak tkví v její neomezenosti.*“¹⁰⁰

Renesanční politická filosofie a theologie v období od XVI. do XVII. století přináší myšlení protestantství. Tak Martin Luther (*1483 - †1546) se odvrací od katolicismu, neuznává autoritu svatých otců ani papeže a rozvíjí myšlenky o povstání. Učení o občanské válce přináší Jean Calvin (Jehan Cauvin, *1509 - †1564). Hubert Languet (*1518 - †1581) pak pojednává právní názory proti tyranům, právo neposlouchati a právo odporovati.

Politicko-filosofické myšlení katolictví je kritické k tehdejší společnosti. Sir Thomas More (Thomas Morus, *1478 - †1535) předkládá ústřední dílo – zákoník přírody a kritizuje vlastnictví. Francisco de Vitoria (*1483 - †1546) řeší právní opodstatněnost suverénních států, právo mezi národy (mezinárodní právo). Témata o zákonech, o zákoně přirozeném a o svrchovanosti náležejí mysliteli Franciscu Suárezovi (*1548 - †1617). Sir Francis Bacon (*1561 - †1626) uvažuje o vzpourách a o vládě státní. Předmětnou kapitolu lze uzavřít poukázáním na známou utopii: O státě slunečním, jejímž autorem je Tommaso Campanella (*1568 - †1639).

d) Politické ideje empirismu a racionalismu

Rovněž směry filosofického empirismu a racionalismu přineslo řadu myslitelů, kteří zanechali svou stopu v dějinách politické filosofie. K představitelům **empirismus** patří Thomas Hobbes (*1588 - †1679), který se zabývá učením o právu, zásadou války všech proti všem, pojednává o zákoně přirozeném, řeší rozdíl mezi zákonem a právem, dále u něj nacházíme učení o spravedlnosti a o svobodě. Podle Johna Milтона (*1608 - †1674) je panovník je pouze zmocněnec lidu. John Locke (*1632 - †1704) řeší mj. téma přirozeného zákona a právo obrany a trestu. Nacházíme u něj učení o třech mocech a učení o právu povstání. David Hume (*1711 - †1776) rozebírá důvod existence vlády, rozlišuje vládu legitimní a nelegitimní a řeší občanskou poslušnost.

---

⁹⁹ Ibidem, s. 139.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 144.

Z představitelů **racionalismus** je má pro politické ideje význam Hugo Grotius (Huig de Groot, *1583 - †1645), který se zabýval tématy o právu míru a války, učením o spravedlnosti a o právu svrchovanosti a o právu válečném. Benedictus de Spinoza (Baruch Spinoza, *1632 - †1677) řeší zásady práva, pojednává o zákonu přirozeném a zákonu rozumovém a dále o neomezeném právu společnosti. Freiherr Samuel von Pufendorf (*1631 - †1694) se zabývá učením o právu přirozeném. Christian Thomasius (*1655 - †1728) pojednává základy přirozeného práva a práva národů. Gottfried Wilhelm Leibniz (*1646 - †1716) se věnuje učení o právu. Christian Wolff (*1679 - †1754) rozebírá právo přirozené a právo národů.

e) **Vybrané politické prvky osvícenství a filosofie XVIII a XIX. století**

Za předního představitele osvícenství s vlivem na politicko-filosofické myšlení lze označit Charlese Louis Montesquieu (*1689 - †1755), jemuž současná státověda dosud vděčí za systematické pojednání tématu nezbytnosti dělby státních mocí.

Na fenomén tzv. Velké francouzské revoluce měl svým dílem zásadní vliv Jean-Jacques Rousseau (*1712 - †1778), byl francouzský filozof švýcarského původu. Pro politické myšlení je důležitým aspektem Rousseauova díla jeho odmítání soukromého vlastnictví: *„První kdo opotil kus země a prohlásil „to je mé“ a našel lehkověrníky, kteří mu to přiznali, byl zakladatelem občanské společnosti. Kolik zločinů, válek a vražd, kolik bídy a hrůz byl by lidstvu ušetřil, kdo by byl vyrval plotní koly, zasypal příkop a zvolal na lid: „Neposlouchejte toho podvodníka. Budete ztraceni, jestli zapomenete, že plody patří všem, ale půda nikomu.“¹⁰¹*

Před vlastním výčtem moderních politických směrů nelze představitele německé idealistické filosofie, které do nich nelze bezprostředně zařadit do základních politických směrů, ale měli na tyto ideje (popř. dosud mají) značný vliv. Immanuel Kant (*1724 - †1804), hodnotí politiku měřítky mravnosti. Na margo svého učení mravního poznamenává, že *„Poctivost více platí než každá politika.“¹⁰²* Kant jako přívrženec učení o politické smlouvě poměřuje i zásahy zákonodárce regulující lidské chování z mravního

---

¹⁰¹ Ibidem, s. 246.

¹⁰² Janet, P.: Op. cit., s. 400.

pohledu. „Všechny skutky vztahující se k právu druhého, jejichž zásada není schopna veřejnosti, jsou nesprávné.“¹⁰³

Dalším představitelem, jehož vliv na moderní politické myšlení byl nemalý a který posuzuje politické myšlení principy mravnosti je Georg Wilhelm Friedrich Hegel (*1770 - †1831). Pro Hegela je stát „... skutečností mravní idee, mravní duch jako patrná, sobě sama jasná, substanční vůle, která sebe myslí a ví, ... stát jest skutečnost konkrétní svobody“.¹⁰⁴

3. Základní moderní typy politických idejí a učení

Od historických epoch politicko-filosofického myšlení se pak lze přenést k politickým doktrínám vzniklým v době moderní tzn. od XIX. století, z nichž většina si dosud udržuje svůj vliv. Současně platí, že základní politické ideje koexistující v rámci jednoho státu či právní kultury se vzájemně ovlivňují a postupně tak v řadě právně-politických otázek dochází k revizi původního ideového postoje, příp. i jeho změně na kontraposici.

a) Ideje liberalismu

Výskyt termínu liberalismus¹⁰⁵ je v souvislosti s politickou doktrínou zaznamenán na počátku XIX. století, od jeho poloviny je pak v celé Evropě znám jako soubor politických idejí, jimž je společný odpor k feudálním nesvobodám.

„Hlavním tématem liberální ideologie je upřednostnění jednotlivce a přání vybudovat společnost, ve které jednotlivci mohou uspokojovat své zájmy a dosahovat své seberealizace. ... každý jednotlivec by se měl těšit co největší svobodě slučitelné se stejnou svobodou všech. Jednotlivci sice mají nárok na stejná osobní a politická práva, odměňování by však měli být podle svého nadání a ochoty pracovat. Liberální společnosti jsou politicky organizovány na dvojjediném principu ústavnosti a koncensu, který má občany chránit před tyranii státu.“¹⁰⁶

Za předchůdce liberalismu bývá vnímán John Stuart Mill (*1806 – †1873) se svou esejí „O svobodě“ (1859), ideově politická teorie liberalismu čerpá primárně z fikce

---

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Gumpłowicz, L.: Op. cit., s. 297-298.

¹⁰⁵ Liber – latinský termín pro svobodného občana.

¹⁰⁶ Heywood, A.: Op. cit., s. 43.

společenské smlouvy (J. Locke). **Klasický liberalismus** se dále opírá o ekonomické učení Adama Smitha (*1723 - †1790) a dalších myslitelů.

Na pozitivní historickou roli liberalismu nás v jeho právním aspektu upozorňuje Dr. Pinz. „*Ve svém politickém programu přinesl liberalismus nejen bezvýznamné fráze, ale i některé cenné ideje. K nim je nutné určitě přiřadit tři nároky liberálního státu, totiž požadavek zákonnosti správy, požadavek samosprávy a požadavek správního soudnictví. Zákonností správy byl sledován cíl vymanit exekutivu z područí absolutistické vůle panovníka. Zavedením samosprávy do veřejné správy nacházel uplatnění záměr přímé účasti třetího stavu na veřejné moci. A konečně instalací instituce správního soudnictví se vytvářely záruky, že vůle měšťanstva vyjádřená v zákonech bude realizována ve veřejné správě bez ovlivnění osobami vymykajícími se právní kontrole. Šlo o vyloučení vlivu dosavadních držitelů moci především v oblasti exekutivy. Aby správní úředník vykonávající politickou vůli vrchnosti neměl v otázce správního práva poslední slovo.*“¹⁰⁷

Liberalismus se jako ideologie vyvíjel a postupně se měnil i jeho náhled na fenomén státu. Zatímco pro „... *klasický liberalismus je příznačná víra v „minimální“ stát, jehož jedinou funkcí je udržování vnitřního pořádku a zajišťování osobní bezpečnosti*“¹⁰⁸, tak liberalismus moderní „... *naopak přijímá tezi, že stát by měl lidem pomáhat, aby si pomohli sami.*“¹⁰⁹ Za představitele tzv. **moderního liberalismu** bývá označován americký politický filosof John Rawls (*1921 - †2002) se svým dílem Teorie spravedlnosti (1970).

Liberalní ideje jsou v současné legislativě nejčastějším ideovým zdrojem regulace občanskoprávních a obchodněprávních vtaů.

b) Ideje konservatismu

Historicky konservatismus v zásadě vzniká jako ideová reakce na liberalismu, který si žádá „osvobození.“ Konzervativní politické myšlení je primárně zaměřeno proti tomuto tzv. osvobozování, v němž začasť spatřuje zejména touhu ničit tradiční řád a hodnoty a zpochybňování autority státu.

„*Jako politická ideologie je konzervatismus definován přáním konzervovat, které se projevuje v jeho odporu nebo přinejmenším podezřívavosti ke změnám. Třebaže je*

---

¹⁰⁷ Pinz, J.: Op. cit., s. 144.

¹⁰⁸ Heywood, A.: Op. cit., s. 43.

¹⁰⁹ Ibidem.

*pravda, že přání čelit změně se jako téma v rámci konservatismu neustále vrací, tím, co konzervatismus odlišuje od konkurujících mu soustav politických názorů, je specifický způsob, jímž toto své stanovisko hájí, totiž především trváním na tradici, přesvědčení, že člověk je nedokonalý, a snaha zachovat organickou strukturu společnosti.*¹¹⁰

Zakladatelem konservatismu je britský státník a politický filosof anglo-irského původu Edmund Burke (*1729 – †1797). V učení o nedokonalosti člověka navazuje E. Burke na dílo Th. Hobbesa. V rámci vývojových etap konservatismu rozeznáváme jeho pojetí autoritativní, paternalistické, křesťansko-demokratické a libertariánské.

Konzervativní myšlenka silného státu nalézala svůj přirozený prostor na poli práva veřejného. Protože platná právní úprava vždy odráží minulost z doby svého vzniku, hovoří se někdy v této souvislosti o konservativním či kontra faktickém charakteru práva.

Ideově vodu a oheň se pokouší spojit vyhraněná politická idea tzv. nové pravice, která čerpá jak učení liberalismu na straně jedné, tak z idejí konzervativních na straně druhé. Toto politické učení někdy označované za asociální je známé pod termínem **neoliberalismus**. Tento směr představuje pokus o spojení liberálních ekonomických přístupů s prvky autoritativního státu. K představitelům neoliberálních pojetí patří především Friedrich August von Hayek (*1899 – †1992), dále Robert Nozick (*1938 – †2002).

Neoliberální politické ideje se odrážejí v požadavcích na maximální možnou míru deregulace společenských vztahů prostřednictvím práva.

c) Ideje socialismu

Protikladem liberalismu jako a konservatismu jako ideových soustav tzv. buržoasních, resp. monarchistických je politická idea socialistická. Terminologicky se socialismus objevuje v 30. letech XIX. století v Británii u stoupců R. Owena (*1771 – †1858) a ve Francii u příznivců Saint-Simona (*1760 – †1825). J.Vozka¹¹¹ ke vzniku a vývoji ideové náplně socialismu poznamenává: „*Je vlastně výrazem odporu proti*

---

¹¹⁰ Heywood, A.: Op. cit., s. 83.

¹¹¹ Jaroslav Vozka (*1904- †1954), významný publicista období tzv. první republiky, sociálně demokratické orientace.

nespravedlnostem, které zdědil a rozmnožil kapitalistický řád, který se počal drát na světové jeviště vytlačováním feudalismu.“¹¹²

Základní obsahovou náplní socialistické politické filosofie je snaha prostřednictvím politického uspořádání státních institucí usilovat o dosažení sociální spravedlnosti, přičemž blaho celku má v tomto kontextu přednost před blahem jednotlivce. „*Základní myšlenkou všech socialistických soustav je názor suverénnosti zájmů celku nad zájmy jednotlivců, které třeba podržovat potřebám kolektiva.*“¹¹³ Jinak upřesněno ve smyslu politické teorie současné: „*Jako ideologie byl socialismus tradičně definován svým odporem ke kapitalismu a snahou zajistit jeho humánnější a sociálně hodnotnější alternativu. Jádrem socialismu je pohlížení na lidi jako na společenské tvory, které spojuje jedinečné lidství. ... před konkurencí upřednostňují socialisté spolupráci. Ústřední a podle některých autorů charakteristickou hodnotou socialismu je rovnost, zejména rovnost sociální. Socialisté zastávají názor, že sociální rovnost je hlavní zárukou stability a soudržnosti společnosti a že osvobozuje, a to v tom smyslu, že uspokojuje materiální potřeby a je základem rozvoje osobnosti.*“¹¹⁴ Např. E. Svoboda¹¹⁵ po druhé světové válce o budoucnosti socialismu soudil, že „... *demokracie nebude jen formou, nýbrž bude hmotnou, živou skutečností a státní zřízení bude ve službách většiny, nikoli ve službách menšiny, která dosud vládla, ale v budoucnosti znenáhle splyne s většinou v jediné.*“¹¹⁶

Největším teoretikem socialismu byl německý filosof K. Marx (*1818 – †1883), který propracoval učení socialismu dialekticky a přinesl mj. náhled na státně-sociální procesy prismatem třídního boje, učení o nutnosti sociální revoluce a diktatuře proletariátu jako předpokladu konečné společenské vývojové fáze – **komunismu** – ve které již nebude třeba státu. Na Marxovo dílo navázal V. I. Lenin (*1870 – †1924), který se na rozdíl od Marxe domníval, že k uskutečnění sociální revoluce nedojde v ekonomicky nejvyspělejších státech, ale naopak ve státech nejzaostalejších, kde je největší sociální napětí. Lenin mj.

---

¹¹² Vozka, J.: Úvod do socialismu. Praha, Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství 1937, s. 11.

¹¹³ Ibidem, s. 14.

¹¹⁴ Heywood, A.: Op. cit., s. 117.

¹¹⁵ Prof. JUDr. Emil Svoboda, absolvent právnické fakulty University Karlovy v Praze (1905). Od r. 1913 byl profesorem na ČVUT, od 1921 profesorem soukromého práva na Komenského Universitě, Bratislava. Od r. 1923 byl profesorem občanského práva a právní filozofie na PF UK. Jako vynikající znalec dějin filozofie byl jmenován čestným doktorem filosofie na FF UK.

¹¹⁶ Heywood, A.: Op. cit., s. 113.

přišel s myšlenkou politické strany nového typu, která bude působit jako revoluční čili avantgardní předvoj proletariátu.

Z pohledu státní a právní filosofie je zejména důležité, jak idea socialismu ovlivnila transformaci klasického právního státu v právní stát moderní. *„Rekonstrukce klasického právního státu v modernější právní stát, tedy ve stát zároveň sociální, je záležitostí vývoje demokratického liberalismu k sociálnímu, resp. sociálně demokratickému liberalismu spojeného mj. s ekonomickým učením J. M. Keynese a reformistickou ideologií anglické Fabian Society – evoluční socialismus.“*¹¹⁷

Největší kritiku Marxova učení z pozic socialistických přinesl Eduard Bernstein (*1850 - †1932), představitel tzv. **sociálně demokratického myšlení**, jehož učení bývá označováno také jako revizionismus, jeho podstatou je připuštění myšlenky reformy kapitalismu, nikoli jeho odstranění.

Na revizionistické pojetí navazují směry tzv. nové levice označované někdy jako neorevizionismus, nebo „třetí cesta“, které se pokoušejí reagovat mj. na vlnu revoluční období 1989-1991, kdy došlo k pádu politických režimů ve státech tzv. socialistického bloku. K politickým teoretikům tohoto směru bývá přiřazován např. britský sociální teoretik Anthony Giddens.¹¹⁸

Idea sociální spravedlnosti je politicky velice atraktivní, takže je v řadě případů akcentována i nesocialistickými politickými směry a z pohledu právo tvorby je zdrojem tzv. sociálního zákonodárství, které je směřované na oblast sociálního zabezpečení, pracovního práva a další odvětví..

d) Ideje nacionalismu

Přestože v evropském politickém prostoru dochází k postupnému formování národních států od konce třicetileté války (1648), je zrod nacionalistické ideje jako směru politického spojen s Velkou francouzskou revolucí (1779 - 1789).

„Nacionalismus lze obecně definovat jako názor, podle něhož ústředním principem politické organizace je národ. V tom vychází nacionalismus ze dvou předpokladů. Zaprvé lidstvo je přirozeně rozděleno na různé národy; za druhé, národ je nejvhodnější a možná

---

¹¹⁷ Pinz, J.: Opus citatum, s. 204.

¹¹⁸ Srv k tomu Heywood, A.: Op. cit, s. 118-158.

*jedinou legitimní jednotkou politického vládnutí. Klasický politický nacionalismus se tudíž snaží o to, aby hranice státu spadaly v jedno s hranicemi národa.*¹¹⁹

K zakládajícím teoretikům tzv. liberálního nacionalismu řadíme především Giuseppe Mazziniho (*1779 - †1789), účastníka snah o sjednocení Itálie. Do politické praxe byl nacionalismus zaváděn řadou politiků zejména od XIX. století (kancléř Bismarck, car Alexandr III.) pro aktivizaci „národního vědomí“ státního obyvatelstva pro politické účely, ve století XX. hrál nacionalismus významnou roli pro probuzení válečného nadšení před I. sv. válkou i po ní při štěpení Rakousko-Uherské monarchie na národní státy za podpory amerického presidenta Woodrow Wilsona. Jako doktrína posloužil svého času k politickým cílům francouzského generála Charlese de Gaulle stejně jako v jiném období britské premiérce Margaret Thatcherové.¹²⁰ Naposledy jej s úspěchem použil americký prezident George W. Bush, ml. na podporu zahájení tzv. globální války s terorismem.

Ideje nacionalismu se jeví být dobře zneužitelnou technikou pro prosazení právní úpravy, která je v „národním zájmu.“ Soudobé snahy o tzv. „politickou korektnost“ a eliminaci národa jako politické kategorie logicky vedou k renesanci nacionálních tendencí jako reakce na oktrojované ideje multikulturalismu a údajné potřeby nadnárodních politických celků v aktuálním období.

e) Ideje nacionálního socialismu

Ideologie nacionálního socialismu není, jak by se podle jazykového výkladu mohlo zdát, prostým spojením ideje nacionalismu a socialismu. Nacismus¹²¹ představuje samostatný ideový směr prosazovaný od první poloviny XX. století Adolfem Hitlerem (*1889 - †1945) a jeho stoupenci. Slovo socialismus v názvu této ideologie zdá se být spíše snahou o popularizaci učení v širokých masách, než vyjádřením konkrétního sociálního obsahu. Nacionální pak vyjadřuje vyhraněnou myšlenku v podobě rasismu, tedy učení o nerovnosti ras. *„Nacistická ideologie vznikla spojením rasového antisemitismu se sociálním*

---

¹¹⁹ Ibidem, s. 159.

¹²⁰ Srv. k tomu ibidem, s. 175 a násl.

¹²¹ A. Heywood ve své klasifikaci politických ideologií označuje nacismus za německou variantu fašismu, což z pohledu státoprávně filosofického nelze s ohledem na základní rozdíly v přístupu nacismu a fašismu k fenoménu státu, považovat za teoreticky vhodné.

darwinismem.¹²² Konkrétně „...nacismus se opíral o rasistické teorie, které prezentovaly árijský lid jako „panskou rasu“ a prosazovaly nanejvýš zhoubnou formu antisemitismu.“¹²³

V. Knapp k právním aspektům problematiky poznamenává, že „nacismus převzal v Německu právní řád prosáklý ideami liberalistickými. ... Bylo proto třeba dosavadní právní myšlení nahradit něčím novým, co by odpovídalo potřebám nového režimu, bylo třeba podříditi právní řád novým pánům. Tomu sloužil především oprášený a do nového roucha převlečený Volksgeist, dualismus práva vrozeného a práva daného, mystické poznávání práva apod., což vše má jediný sociologický účel, totiž vykořenit jakoukoliv právní jistotu a formální právní řád a nastolit místo toho naprostou libovůli nových vládců, kteří se mohou proti právnímu řádu kdykoliv dovolat na všemocný Volksgeist a na své mystické nitro, v němž jedině lze seznati autentické právo.“¹²⁴

Nacismus jako poražená ideologie II. světové války je v řadě států trestně politicky vyznáván. Podle známého historického paradoxu podpory jakékoliv ideologie její prohibicí je zřejmé, že je tento myšlenkový proud latentně (v některých případech, jako jsou tzv. extrémistické skupiny i zcela zjevně) přítomen dosud.

f) Ideje fašismu

Svým důrazem na důležitost státu je fašismus přímým protikladem nacionálního socialismu, přestože se zejména z důvodů historické kooperace fašistické Itálie s nacistickým Německem, tyto dva proudy někdy mylně vnímají, jako politicky blízké. Důraz na vyhraněný etatismus a korporativismus potlačuje zcela význam jedince a jeho individuálních práv. „Tématem pro fašismus příznačným je idea jakési organicky sjednocené pospolitosti, vtělená ve víře, že „v jednotě je síla“. Individuum je doslova ničím: individuum musí být zcela pohlceno pospolitostí nebo společenskou skupinou. ... Italský fašismus byl v podstatě krajní formou etatismu založenou na absolutní loajalitě k „totalitnímu“ státu.“¹²⁵

Ze státovědného pohledu je třeba upozornit, že v současnosti je *terminus technicus* „totalitní stát“ často nesprávně zaměňován za jakýkoliv stát s autokratickou formou vlády.

---

¹²² Heywood, A.: Op. cit, s. 238.

¹²³ Heywood, A.: Op. cit., s. 219.

¹²⁴ Knapp, V.: Problém nacistické právní filosofie. Praha, V. Linhart 1947, s. 25-26.

¹²⁵ Heywood, A.: Op. cit., s. 219.

Ve skutečnosti platí, že totalitní stát „... je historická reminiscence na italskou monarchii v období fašistického státního zřízení. Pojmenování státu jako totalitního je tedy specifickou variantou formy fašistického korporativního státu v kategorii politické a prvně ho použil zakladatel italské fašistické strany Benito Mussolini v roce 1925, když prohlásil, že „Fašistický stát jako totalitní jest syntésou všech hodnot... touží po aktivním člověku.“ Mussoliniho totalitní stát – stato totalitario byl založen na zásadě, že stát je absolutum a jednotlivec relativum. Mimo korporativní stát neexistuje žádná hodnota. Fašistická státní doktrína stála na principu tzv. totalitarismu, který znamenal absolutní podřízení obyvatelstva státu diktatuře monopolního kapitálu ve jménu státní a politické jednoty. Theoretici italského fašismu Mario Palmeri („jednota – autorita – povinnost“, *Filosofie fašismu 1936*) a Giovanni Gentile sledovali ve své nauce stopu slavné Římské říše. Ideovým zdrojem fašismu bylo dílo Thomase Hobbesa (politický absolutismus), Niccolò Machiavelliho (jednotný národní stát, silná absolutní monarchie, tj. vláda panovníka s neomezenou mocí), Georga Friedricha Wilhelma Hegela (organicismus státu), Friedricha Nietzscheho (vůle k moci), Vilfreda Pareta (theorie elit) a Gaetana Moscy (zákonitosti organisace lidské společnosti a tendence uspořádání politické moci). Jazykovým základem fašismu je latinské slovo fascis (sjednocení), italsky fascio (také ve významu svazek prutů). Jazykovým základem tzv. totalitarismu je latinské slovo totum (celek), totus (celý), totalis (celistvý, úplný), totalitas (celistvost), totaliter (úplně, cele). V státoprávní praxi představoval tzv. totalitní stát specifickou variantu fašistického pojetí autokracie jako formy státu v kategorii politické nebo monarchie jako formy státu v kategorii právní.¹²⁶

Vedle termínu totálního či totalitního státu se v souvislosti s italským fašismem vyskytuje rovněž pojem totalitarismus, někdy nesprávně zaměňovaný za jakoukoliv podobu autokratického státního režimu. Totalitarismus však představoval „...specifickou variantou fašistické koncepce nepravdělné individuální autokracie (jednotlivecké samovlády), a to diktatury jako formy vlády v kategorii politické nebo absolutní dědičné monarchie jako formy vlády v kategorii právní. Diktátorský fašistický státní režim se vyznačoval diktaturou Duceho jako vůdce monolitní politické strany, která mocensky úplně ovládala celou italskou společnost, jakož i italský korporativní stát s právní formou monarchie, jenž byl hospodářsky založený na kapitalistickém systému a uznával privilegované nezávislé

---

¹²⁶ Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 227-230.

postavení katolické církve. Podle německého státovědce Carla Schmidta je tzv. totální stát moderním státem absolutním odlišujícím se od liberálního státu jako státu neutrálního, tj. netečného k dění uvnitř něho. Tzv. totálním se stát stává přechodem fungování státní společnosti k její samoorganizaci. Ačkoliv je patrné, že tzv. totalitní stát je prokazatelně výplodem západoevropského myšlení, nelze jej mechanicky srovnávat ani s tzv. vůdcovským státem nacistického Německa (Führerstaat), ani se státy socialistickými, jak mnohdy činí žurnalistika a tendenční odbornictví. Označení fašistické politické praxe uvnitř monarchistického korporativního státu termínem „totalitní“ stát není tedy ani novou formou státu v kategorii politické vedle klasické dichotomie autokracie – demokracie, ani juridicky akceptovatelným názvem pro jakýkoliv státní útvar. Výplod specifického a okolnostmi nezaměnitelného druhu politické praxe označovaný „totalitní stát“ nemůže nalézt mimo fašistický státní režim vědeckou legitimaci. Fašistický stát totiž podobně jako stát stavovský vsunuje mezi jednotlivce a celkový stát mezičlánek. Zatímco u monarchie stavovské jsou to stavy, u monarchie korporativní jsou to korporace. ... V těchto dvou monarchiích přináležejí jednotlivci nejprve ke stavu a podruhé ke korporaci, v posléze uvedené republice pak jednotlivci přináležejí k politickým stranám – tzv. stát stran (Parteienstaat). Ostatně sám právní veleduch F. Weyr k tomu prohlašuje, že nelze překlenout imanentní rozdíl normativní mezi dvěma zásadně odlišnými druhy normotvorného procesu ve státě, že zde nutně platí věta tertium non datur (Viz Weyr, F.: Československé právo ústavní. Praha, Melantrich 1937, s. 32). A dále uvádí, že „Novodobá diktatura není totiž a nemůže být novým třetím typem státního zřízení vedle (roz. staré) autokracie a demokracie... Poučku tu nelze jmenovitě vyvrátit poukazem na nový typ státu, který prý následkem diktatury jakožto zvláštní formy vládní vzniká, tj. takzvaný stát totalitní“ (Weyr, F.: Československé právo ústavní. Praha, Melantrich 1937, s. 32).¹²⁷

Vzhledem k tomu, že fašismus byl druhou poraženou ideologií druhé světové války, je i jeho otevřená podpora a propagace v řadě států sankcionovaná trestním právem, takže oficiálně tato ideologie nemá zpravidla otevřené prosazovatele. Ve skutečnosti je však ideologický prvek fašismu dosud přetrvávající součástí společenského myšlení.

---

¹²⁷ Ibidem.

g) Ideje anarchismu

Politickou ideologií, která je svou podstatou zaměřena proti fenoménu státu, jako takovému je anarchismus. „*Pro anarchismus je příznačný názor, že politická moc ve všech podobách, zejména v podobě státu, je špatná a zbytečná. Anarchisté tudíž usilují o vytvoření bezstátní společnosti, a to odstraněním práva a státu. Stát je podle nich špatný proto, že jako svrchovaná donucující moc, před níž není úniku, uráží principy svobody a rovnosti. Klíčovou hodnotou anarchismu je tudíž neomezená autonomie člověka. Anarchisté soudí, že stát není nutný, protože pořádek a harmonie ve společnosti mohou vznikat přirozeně a nemusí být vnucovány shora. To ukazuje utopičnost anarchistického myšlení, projevující se zejména v nanejvýš optimistických předpokladech týkajících se lidské přirozenosti.*“¹²⁸

Přestože prvním „skutečným“ anarchistou byl Američan W. Godwin (*1756-†1836), jde této politické ideje o jev převážně francouzský (P. J. Proudhon *1809-†1865) s vazbou na Itálii (atentáty). V Rusku byl hlasatelem tohoto učení kníže P. Kropotkin (*1842 - †1921, který vyznával intelektuální anarchismus (např. odhaluje skutečnou roli britského parlamentu v dějinách) a dále Michail Alexandrovič Bakunin (*1814 - †1876), (anarchismus kolektivistický). Individualistický anarchismus je naproti tomu znám především z Německa (Max Stirner, *1806 - †1856). Z představitelů recentního politického myšlení bývá k anarchismu přiřazován americký myslitel Noam Chomsky.

Anarchistická politická idea nepředstavuje „státotvorný“ politický proud, takže není vyznávána jako státní ideologie, nicméně má ve společnosti řadu stoupců, kteří své názory projevují zejména prostřednictvím demonstrací proti konkrétním politickým tématům, pravidelně se vymezují vůči svému největšímu ideologickému odpůrci tj. fašismu a v řadě případů ovlivňují celkové politické myšlení společnosti, jak je tomu aktuálně v otázce regulace mezinárodní elektronické sítě internet.

4. Hlavní typy nejnovějších politických idejí a učení

Recentní politickými ideami rozumíme takové, které se zrodily ve XX století a později a jsou ve veřejném životě dosud frekventované. Často nejde o ucelené politické ideje ve smyslu tradičních učení, ale o politickou akcentaci konkrétního tématu, jako jsou

---

¹²⁸ Heywood, A.: Op. cit., s. 191.

rovnoprávnost pohlaví, rovnoprávnost kultur, ochrana životního prostředí nebo témata náboženská.

a) Ideje feminismus

Vnímání pohlaví jako politické kategorie je příznačné pro ideologii feminismu. *„Ideologii feminismu charakterizují dva základní názory: že ženy jsou pro své pohlaví znevýhodněny a že s tímto znevýhodněním se může a musí skoncovat. V tomto smyslu feministky (resp. případně i feministé) poukazují na to, co chápou jako politický vztah mezi pohlavími, totiž nadřazenost mužů a podřízenost žen ve většině společností, ne-li ve všech. Tím, že rozlišování podle genderu pochopily jako věc „politickou“, feministky napadaly „mobilizaci podjatosti“, která tradičně ovládala politické myšlení, díky němuž se generacím politických myslitelů (mužů), neochotných zamyslet se nad privilegií a mocí, jimž se těšili, dařilo vytěšňovat roli žen z politické agendy.“¹²⁹*

Přestože v průběhu XX. století došlo ke zrovnoprávnění pohlaví ve většině evropských států (volební právo, přístup ke vzdělání, atd.) je politická idea feminismu stále přítomna ve společenské myšlení a je i nadále zdrojem regulací na genderovém podkladě.

b) Ideje multikulturalismu

Tzv. multikulturalismus nepředstavuje samostatnou politickou ideologii v klasickém smyslu. Klíčovou politickou ideou, resp. otázkou multikulturalismu je „... jak kulturní rozrůzněnost sladit s občanskou jednotou. Klíčovým tématem je tudíž různost v jednotě. V tomto smyslu přiznává, že názory, hodnoty a různé způsoby života jsou důležité, mají-li jednotlivci i skupiny nabytí pocitu vlastní hodnoty. Rozmanité kultury tudíž zaslouží být chráněny a rozvíjeny, zvláště jsou-li jejich nositeli menšiny nebo zranitelné skupiny.“¹³⁰

Tradičně bývá za multikulturní stát označováno Nizozemsko. Aktuální problémy s tzv. nepřizpůsobivými etniky v řadě evropských států (Francie, Velká Británie, Německo a další) způsobují, že je multikulturalismus jako politická idea dysfunkční a v zásadě dochází k jeho opouštění, když je známo, že prosazování multikulturalistických přístupů

---

¹²⁹ Heywood, A.: Op. cit., s. 246.

¹³⁰ Srv. k tomu Heywood, A.: Op. cit., s. 326.

proti vůli většiny obyvatelstva, která vnímá jeho zneužívání tzv. problémovými kulturními skupinami, posiluje renesanci nacionalismu.

c) **Ideje ekologismus**

Otázky životního prostředí, resp. formulace postojů, které k němu má člověk zaujímat daly vzniknout specifické politické ideologii zvané ekologismus. „*Jako politická ideologie je ekologismus založen na přesvědčení, že příroda je vzájemně propojený celek zahrnující lidi i jiné živé tvory, stejně jako svět neživý. Ekologové stojí na stanovisku ekocentrickém či biocentrickém, které upřednostňuje přírodu či planetu a odlišuje se tudíž od antropocentrického či člověkostředného pohledu běžných ideologických proudů.*“¹³¹

Přestože ekologické myšlení nepředstavuje v rámci politických idejí majoritní proud, zůstává vlivnou doktrínou a projevuje se zejména od druhé poloviny XX. století zvyšující se mírou regulace ochrany životního prostředí ve většině evropských právních řádů.

d) **Ideje náboženského fundamentalismu**

Sám o sobě není náboženský fundamentalismus nijak novou ideologií. Zatímco ve většině vyspělých států světa však byl historicky zejména v průběhu XX. století opuštěn a nahrazen jinými ideologiemi, v zemích třetího světa k jeho překonání jako hlavní státní ideologie často nikdy nedošlo. Díky procesu globalisace se tento směr s nebyvalou intenzitou vrací nejen na pole mezinárodní, ale prostřednictvím migrujících skupin obyvatelstva zasahuje i ty země, které jej ve vlastním historickém vývoji překonaly.

„*Náboženský fundamentalismus se tedy vyznačuje odmítáním rozdílu mezi náboženstvím a politikou. Z toho vyplývá, že náboženské principy se neomezují jen na osobní či „soukromý“ život, ale chápou se jako pořadající principy „veřejné“ existence, zahrnující jak právo, společenské chování a ekonomiku, tak také politiku. Takto nahlíženo, lze tendence k fundamentalismu objevit ve všech hlavních světových náboženstvích – v křesťanství, islámu, hinduismu, judaismu, buddhismu i sikhismu.*“¹³²

Soudobé evropsko-kontinentální i anglosaské právní kultuře je náboženský fundamentalismus coby ideový zdroj práva díky historické větší či menší odluce toho

---

¹³¹ Heywood, A.: Op. cit., s. 271.

¹³² Heywood, A.: Op. cit., s. 297.

kterého státu a náboženství v zásadě vzdálen. Lze dovést, že tomu tak zůstane do doby, než by náboženské představy opět získaly rozhodující vliv na politické vědomí výrazné skupiny obyvatel.

5. Systémový konflikt vybraných politických idejí a učení

V oblasti politické filosofie nejsou systémové a koncepční konflikty nijak novým fenoménem. Historie politických idejí a učení je v zásadě historií střetů základních přístupů k řízení společnosti, správy věcí veřejných a ideálů politického zřízení.

Jako se ve své době liberalismus profiloval coby zásadní ideový protiklad konzervativismu, tak i socialismus nebo fašismus přišly vždy s odlišnou politickou koncepcí uspořádání lidské společnosti. Nejzákladnější ideologický střet v rámci politických ideologií vnímáme v protikladu koncepcí demokratických a autokratických.

Pro dobu od XIX. století bylo charakteristické systémové střetávání tzv. velkých či tradičních politických systémů,¹³³ tedy, jak bylo dříve nastíněno především liberalismu, konservativismu, socialismu a nacionalismu (samostatně i nacionálního socialismu) společně s anarchismem a fašismem a jejich deriváty navzájem. V souhrnu tyto politické koncepce tvořily komponenty jednoho velkého systému tradičních politických směrů soupeřících o nadvládu nad společenským míněním v rámci jednoho státu i mezi státy navzájem.

Protikladem systému tradičních politických směrů je pak souhrn politických idejí nových, jak je přineslo zejména století XX., přičemž nejde zpravidla o komplexní politické ideologie s celkovou sociální ideologií, ale spíše o směry akcentující konkrétní hodnoty (např. ochrana životního prostředí nebo rovnoprávnost kultur atd.), mají však dosud velký politický vliv v reálné politice. Připomeňme, že politická teorie k těmto novým ideologiím řadí především feminismus, multikulturalismus, ekologismus, jakož i náboženský fundamentalismus, zejména islámský.¹³⁴

Svou povahou jsou tyto ideje často protikladné, což nevylučuje jejich vzájemné ovlivňování, přibližování a dokonce spojování do názorových konglomerátů. Můžeme setkat tak setkat s názorovými skupinami anarcho-feministek prosazujících ochranu

---

¹³³ Srv. k tomu Heywood, A.: Op. cit., s. 34-39.

¹³⁴ Ibidem.

životního prostředí nebo křesťanskými socialisty lobujícími za principy multikulturalismu. V zásadě však demokratický politický systém obsahuje ideový střet a soupeření koncepcí.

Pokud tradiční mechanismus koloběhu politických elit, jak je znám mj. z teorie V. Pareta,¹³⁵ zajišťoval relativní běžné střídání strany vládní a opoziční s jejich různými ideologickými přístupy, pak současný stav politického systému trpí nikoli problémem střetů politických koncepcí, ale naopak v zásadě ideovou bezkoncepčností.

Jsme svědky situací, kdy politické strany namísto toho, aby prosazovaly konkrétní politickou ideologii prostřednictvím svobodné soutěže, mění a přizpůsobují své aktuální programy tzv. politické poptávce.¹³⁶ Můžeme tak sledovat, jak tzv. pravicové vlády zvyšují daňovou zátěž, zestátňují soukromý majetek (státní intervence) a celkově zvyšují státní regulace, zatímco vlády levicové v případech jiných naopak státní majetek prodávají či dokonce převádí státní funkce na soukromoprávní korporace (privatisace státní moci).

Politická činnost se tak redukuje na technokratickou a účelovou snahu o prodloužení doby po kdy se daná politická skupina bude podílet na vládní moci a to na úkor realizaci politicko-ideového programu. Absence zásadních koncepčních střetů vede k obsahovému vyprázdnění politiky a opuštění jejího původního pojetí coby vznešeného umění správy věcí veřejných prováděnou těmi nejlepšími. Právem se můžeme společně s Hansem-Adamem II z Liechtensteinu.¹³⁷ ptát: *„Drží skutečnou moc prezident, premiér, předsedové politických stran, sponzoři stran, soudy nebo parlament, či jsou snad poslanci pouze hlasovacími poskoky šéfů jednotlivých frakcí?“*¹³⁸

Z pohledu politického systému tak lze uzavřít, že nedostatek transparentních koncepčních střetů je jevem nade všechnu pochybnost negativním a fakticky způsobujícím dysfunkci demokratického politického systému.

---

¹³⁵ Prof. Vilfredo Federico Damaso Pareto (*1848 - †1923) byl italský politický filosof, ekonom a sociolog, působící na universitě v Lausanne. Pro politickou filosofii je významný zejména svou teorií koloběhu elit, které ovládají masy a které jsou ohrožovány tzv. kontraelitami, které je mohou u vlády vystřídat.

¹³⁶ V horším případě politická reprezentace pouze prosazuje partikulární zájmy ekonomicky silných skupin.

¹³⁷ Hans-Adam II Liechtenstein, celým jménem Johannes Adam Ferdinand Alois Josef Maria Marko d'Aviano Pius von und zu Liechtenstein (*1945 Curych, Švýcarsko) je vládnoucí lichtenštejnský kníže. Ve své díle *The State in the Third Millenium* z r. 2009 (česly *Stát ve třetím tisíciletí*, 2011) zúročil dlouhodobé státnické zkušenosti rodu Liechtensteinů. Mj. zde prezentuje přetrvávající potřebu národního státu, kde je moc dostupná jeho občanům a to pomocí nástrojů přímé demokracie, které mohou omezovat libovůli a oligarchisaci politických stran.

¹³⁸ Liechtenstein, Hans-Adam II: *Stát ve třetím tisíciletí*. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 85.

II. Otázka vzniku a vývoje státních idejí a učení o státu

1. Genese státních idejí a učení o státu obecně

Rozbor učení o státu a státních idejí nás přivádí na pomezí dvou souvisejících vědních oborů a to sice státoprávní filosofie a všeobecné státovědy, které se obě mají pozici speciálních disciplín ve vztahu k obecné teorii státu. Státoprávní učení, nebo též učení o státu¹³⁹ v právně-filosofickém pojetí představuje ve vztahu k fenoménu státu¹⁴⁰ důvod vzniku státu, jeho účel a popis fungování státního mechanismu a to v optimální podobě.¹⁴¹ „Právní filosofie může býti dle našeho názoru jen filosofií vědy právní. ... Druhá stránka filosofického uvažování speciální metafysika, došla platnosti od doby Platonovy tím způsobem, že byly pronášeny utopie neboli uhlazeněji řečeno, ideály o státu.“¹⁴²

Předmětem zkoumání státoprávní filosofie je tedy kromě jiného stát¹⁴³, a to včetně myšlenkové základny, resp. teorie, z níž jako takový vychází, ve své abstraktní podobě, více či méně oproštěné od historických reálií. Tato abstrakce však nikdy nemůže být úplná, neboť se právně-filosofické myšlení vždy odehrává v určitém kulturně-historickém kontextu, od něhož se myslitel nemůže nikdy zcela oprostit.

Všeobecná státověda pak naproti tomu zkoumá tzv. státní ideje, tedy základní myšlenky, popř. souboru myšlenek, na nichž se ten který stát zakládá a které spojuje se svým účelem. Tyto lze dále členit dle konkrétních typů států v jejich historickém, popř. soudobém kontextu. Ze státovědného pohledu proto můžeme rozeznávat ideje státu dle národního, popř. historického členění. Některými autory je idea státu jako vyjádření jednotné vůle státního národa chápána jako jeden ze znaků státu.¹⁴⁴

Skutečné autorství státní ideje ovšem nelze připsat národu jako celku, ten ji svým přístupem toliko legitimuje. Stran myšlenkového původu můžeme konstatovat, že za každou státní ideou lze vysledovat - alespoň tam kde nám to historické prameny umožňují -

---

¹³⁹ Srv. tomu též Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006, s. 111-114.

¹⁴⁰ Politické ideje jako základní myšlenky řešící otázky organizace lidské společnosti, sdružující se do politických teorií, svým výměrem fenomén státu přesahují. Často totiž řeší i problémy mimoprávní a mimostátní. Dále však bude pojednáno pouze o těch, které řeší stát z pohledu jeho vzniku a fungování.

¹⁴¹ Srv. k tomu Hearnshaw, F.J.C.: Vývoj politických idejí. Praha, Fr. Borový 1938, s. 9.

¹⁴² Viz Külpe, O.: Úvod do filosofie. Praha, Josef Pelcl 1900, s. 46, 47.

¹⁴³ Specificky se státem z ideového pohledu, jako svým hlavním předmětem zabývá filosofie státní.

¹⁴⁴ Srv. k tomu Pavlíček et al.: Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda. Praha, Linde 1998, s. 47 a 58.

či alespoň vytušit jedince, nebo skupinu jedinců, kteří se základní ideou státu přicházejí a podle okolností o ní státní lid (národ) buď přesvědčí demokratickými prostředky, nebo mu ji vnutí násilím.

Zjednodušeně je tedy možno uzavřít, že obecná státoprávní filosofie zkoumá učení o státu jako takové, zatímco všeobecná státověda se zaměřuje na konkrétní státní ideje, které z obecného učení o státě vycházejí.

2. Filosofická dimenze státních idejí a učení o státu

Vedle tradičního třídění obecné filosofie na ontologii, gnoseologii a axiologii rozeznáváme dále filosofii zvláštní, která představuje zkoumání jevů „*filosofickým pohledem určité vědní disciplíny*.“¹⁴⁵ V rámci filosofie nauky o společnosti se mohou jednotlivé okruhy zaměření speciálních filosofii překrývat. Prof. Tomsa dodává, že: „*V těsné souvislosti s filosofickoprávními problémy jsou otázky rázu státněfilosofického a to má vzápětí, že pod pojmem právní filosofie bývá zahrnována i filosofie státní*.“¹⁴⁶

Státně-filosofickou dimensi klasifikace státních idejí a učení o státu pak představuje především aspekt axiologický, v němž rozlišujeme jednotlivé hodnoty obsažené ve státních idejích a obhajované tím kterým učením o státu. Filosofický náhled na státní ideje směřuje k jejich analýze jejich podstaty, oproštěně od jakékoliv mocensko-politické ideologie.

Smyslem a úkolem státní filosofie je tak překonání politických představ a objasnění filosofické podstaty státu jako takového, vymezení a ospravedlnění jeho existence a nalezení optimálního modelu, v něm stát zajistí svůj účel, totiž blaho svých občanů.

Pro hodnocení současného stavu zkoumání na poli státoprávně filosofickém se jeví být neobyčejně trefné konstatování prof. Kallaba z r. 1931: „*Ovšem úkol vpracovati názor na stát do celkového názoru světového a životního, čili úkol právní filosofie, je právě nyní nad jiné obtížný. Zdá se jako by onen obrovský rozmach věd přírodních a technických, jež přinesla poslední století, zvláště však poslední desetiletí, se byl dál na útraty lidské schopnosti uvažovati o zjevech mravních a společenských*.“¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006, s. 77.

¹⁴⁶ Tomsa, B.: Opus citatum, s. 14.

¹⁴⁷ Kallab, J.: Opus citatum, s. 7.

3. Klasifikace jednotlivých teorií a učení o státu

Politické myšlení představuje nejširší kategorii úvah spojených s řízením a organizací lidské společnosti. Jeho součástí jsou pak i úvahy o státu tedy představy o tom proč státy vznikají a co jejich účelem – učení o státu. Filosofické „podhoubí“ vzniku učení o státu představuje obecné filosofické myšlení. Až do období konstituování obecné státovědy jako samostatného vědního oboru (německá státověda v XIX. století) bylo reservoárem teorií o státě obecné filosofické myšlení. Ostatně i antická státověda, která evropskému kulturnímu okruhu zprostředkovala první systematický přístup k myšlení o státu¹⁴⁸, jejíž myšlenkový odkaz je dosud živým pramenem i pro současnou právní filosofii a státovědu, nebyla disciplínou samostatnou, ale byla součástí filosofického myšlení obecného.

Hlavní typy idejí státu jsou tak neodmyslitelně spjaty s teoretickými přístupy ke vzniku státu. Státovědná literatura není v klasifikaci těchto teorií jednotná.¹⁴⁹ Základní státoprávní teorie vztahující se k vymezení účelu, resp. odůvodnění existence státu tak můžeme klasifikovat zejména do následujících skupin:

Nábožensko-theologické teorie, jsou založeny na existenci universálního božského řádu, z něhož je odvozován řád pozemský, tedy moc panovníka má božský původ. Panovník je podle těchto pojetí bohem, nebo jeho přímým potomkem, popřípadě nejvyšším zástupcem boha – bohů na zemi a uspořádání společenských vztahů odráží božský řád. Tuto teorii, historicky nejstarší, nacházíme místopisně jak na dálném východě, např. v bráhmanské učení o kastách v Indii, ale i vychází z ní i konfucianství v Číně, tak na blízkém východě, v učení egyptské teokracie, u Babylóňanů, atd. V Evropě byla tato teorie známá již v období antickém, ovládala celý středověk,¹⁵⁰ a byla základem, o nějž se opírala moc papežství ve střetu se světskými panovníky. Základní idea této teorie, totiž božský řád

---

¹⁴⁸ Srv. Jellinek, G.: Všeobecná státověda. Praha, Jan Laichter 1906, s. 56-74.

¹⁴⁹ Předkládaná klasifikace vychází zejména z tradičního pojmání této oblasti u G. Jellinka, dále z přístupů právního sociologa a historika L. Gumpłowicze. U recentních státně ideových otázek pak pojednání vychází z pojetí G. Sørenseny. Práce se přiměřeně opírá dále o historizující a právně-politizující přístupy L. Křížkovského a K. Adamové, jakož i filosofické a historickoprávní náhledy A. Krskové.

¹⁵⁰ Náboženské odůvodnění existence a smyslu státu bylo velmi rozpracovaná zejména Augustinem Aureliem v díle De Civitate Dei (O obci boží). Podle něj má pozemský stát (civitas terrena) ve výsledku umožnit svým občanům dosáhnout ne duchovní úrovní království božího (civitas dei). Panovník, který se plnění takového úkolu státem zpronevřuje, může být odstraněn.

jako původ všech věcí, je dosud živá v dílech recentních křesťanských myslitelů, jakož i představitelů islámu.¹⁵¹

Na nábožensko-theologické přístupy historicky navazují **teorie mocenské**¹⁵² (někdy též **teorie násilí**¹⁵³). Tyto nauky odrážejí odklon od náboženského vnímání světa. Představují stát, jako organismus kde silnější ovládá slabšího, případně slabší používá práva jako nástroje pro ovládnutí silnějšího, což je přirozený výsledek přírodní nerovnováhy sil. Části toto učení nacházíme mimo jiné u antických sofistů. Bez rozpaků je do mocenské teorie možné zařadit pojetí státu u N. Macchiavelliho¹⁵⁴. Dále tomuto učení odpovídají některé prvky státovědných pojednání T. Hobbese, který přiznává donucovací právo státu vzniklého mocí vůči jeho členům i B. Spinozy, jenž ztotožňuje moc a právo. Nutno však poznamenat, že určitými aspekty svých učení, jsou oba tyto myslitelé tradičně řazeni rovněž k představitelům teorie smluvní. Podobně je toto pojetí státu u L. v. Hallera zmírňováno jeho příklonem k teorii patrimoniální. Moc za určující faktor pro fungování státu považoval mj. F. Lassale. Mocenské pojetí státu jako nástroje, jímž si vládnoucí třída udržuje svůj vliv na třídu vykořisťovanou, nacházíme rovněž u marxistů a jejich ideových následovníků.

Jiné zdůvodnění vzniku státu přinášejí **teorie právní**¹⁵⁵, které můžeme rozdělit na tři hlavní proudy a to sice teorie patriarchální, vycházející z práva rodinného; teorie patrimoniální, jež vychází z práva věcného a teorie smluvní, která vychází z práva smluvního.

Nejstarší **patriarchální teorie**¹⁵⁶ odráží způsob vzniku státu z kmenového zřízení, založeném na patriarchově autoritě a jeho otcovské moci nad dětmi, resp. nad členy kmene v případě náčelníka. Toto pojetí jinak velmi blízké teorii nábožensko-theologické dospělo přes řecké pojetí rodiny a římské právo až do XVII. století, kde takto, opíraje se o Bibli argumentoval R. Filmer, aby podpořil Karla I. v jeho boji s anglickým parlamentem. Státovědně vede tato myšlenka k idealisaci absolutní monarchie.

---

¹⁵¹ Srv. Jellinek, G.: Op. cit., s. 191-197

¹⁵² Srv. Jellinek, G.: Op. cit., s. 197-203

¹⁵³ Viz Křížkovský L. – Adamová, K.: Dějiny myšlení o státě. Praha: Kodex, 2000, s. 334.

¹⁵⁴ Macchiavelli je autorem termínu stát (stato), který poprvé použil ve svém díle Vladař.

¹⁵⁵ Srv. Jellinek, G.: Op. cit., s. 203 a násl.

¹⁵⁶ Patriarcha (z řečtiny) – praotec, zakladatel rodu, vážený stařec.

Teorie patrimoniální¹⁵⁷ vychází z představy, že stát je jako společenské zřízení určen zejména k ochraně majetku svých občanů. Přičemž k představitelům této teorie řadíme např. římského rhétora a filosofa M. T. Cicerona. Idea tato byla podporována postavením panovníka jako vlastníka veškeré půdy ve státě, kterou toliko uděloval v léno. Ve státoprávní teorii se s touto myšlenkou můžeme dále setkat u H. Grotia, který dělí státy na patrimoniální a usufruktuární¹⁵⁸. K posledním teoretickým zastáncům tohoto pojetí patří L. Haller, jinak představitel teorie mocenské, neboť moc je dle něj založena na majetku.

Nejvýznamnější z právních teorií o vzniku státu je některými autory dosud zastávaná **teorie smluvní** (též teorie společenské smlouvy¹⁵⁹). Přesvědčení, že stát vzniká společenskou smlouvou mezi lidmi předtím nesloučenými, sahá od starověku až k modernímu státu.¹⁶⁰ K představitelům této teorie patřili v antice někteří sofisté. Rozhodně se k ní hlásili epikurejci, podle nichž stát vzniká spojením atomů společenských, tj. individuí. Propojení teorie smluvní s teorií nábožensko-theologickou nacházíme v Izraeli, jehož lid dle Starého zákona uzavřel smlouvu s bohem. Oporu nacházejí zastánci této teorie rovněž u vynikajícího římského právníka Ulpiána. Ten v místě rozebírajícím *lex regia* hovoří o tom, že národ odevzdává moc císaři. Středověk pak v souvislosti s teorií smluvní řeší nikoli vznik státu, zde zcela převládá theologicko-aristotelovské přesvědčení, ale vzniká otázku instalace světského vladaře a jeho podřízení či nepodřízení moci papežské. První náznaky renesance smluvní teorie ve vztahu ke vzniku státu nacházíme v XVI. století v Anglii u R. Hookera. V kontinentální Evropě pak tato myšlenka nachází oživení u J. Althusia a dále u H. Grotia. K systematickému zpracování teorie o společenské smlouvě dochází až u T. Hobbese, když existenci silného a mocného státu ospravedlňuje smlouvou mezi lidmi. V Hobbesově pojetí panovník smlouvu nesjednává, ale díky ní vládne. Kdo by chtěl smlouvu porušit – proviní se primárně nikoli vůči panovníkovi, ale vůči ostatním občanům. Společenská smlouva má dle T. Hobbese přirozenoprávní povahu. Pojetí obsahu společenské smlouvy stejně jako její povaha se u různých autorů liší. Smluvní vztah jako základní předpoklad pro vznik státu je jim však společný. Na H. Grotia navazuje svým

---

¹⁵⁷ Patrimonium – znamená dědictví, nebo též panství.

¹⁵⁸ Usufructus – institut římského práva – užívání věci cizí a požívání jejích výtěžků, bez změny její podstaty.

¹⁵⁹ Viz Křížkovský L. – Adamová, K.: Opus citatum, s. 334..

¹⁶⁰ Z hlediska právně teoretického je existence zmíněné teorie smluvní víc než pochybná, nelze totiž předpokládat, že by lidé ve svých prvopočátcích a bez znalosti zásady „pacta sunt servanda“ byli takovou smlouvou vůbec schopni uzavřít. Viz k tomu Lakatoš, M. - Pinz, J.: Opus citatum.

systematickým pojetím S. Puffendorf, který rozeznává tři smlouvy (založení státu, jeho forma, a podrobení se vrchnosti). Největšího teoretického rozkvětu dosáhla tato teorie v XVII. a XVIII. století, tedy v období přechodu od feudální společnosti, když byla hlášána zejména odpůrci absolutní monarchie. Patří k nim mj. zejména J. Locke, J.J. Rousseau. Posledně jmenovaný pak klade důraz na svobodnou možnost smlouvu zrušit, z čehož čerpala myšlenkovou podporu různá revoluční hnutí. Ve druhé polovině XIX. století dochází k oživení teoretické koncepce smluvní teorie. Z této teorie dosud nejvíce myšlenkově čerpají i recentní liberální a neoliberální koncepce.

Jiný přístup ke vzniku a účelu státu představuje **teorie etická**. Dle tohoto teoretického přístupu jedině stát umožní jedinci správný (etický) způsob života, mimo něj by byl jedinec buď „*bohem nebo zvířetem*“¹⁶¹. Rovněž toto pojetí navazuje na antiku – čerpá z děl Platóna i Aristotela. Odpovídá mu pojetí *lex naturae fundamentalis* u T. Hobbese. Zastával jej Ch. Wolff. Jednoznačně do tohoto pojetí můžeme zařadit dílo I. Kanta, podobně jako státovědné myšlení G. W. F. Hegela.

Na etickou teorii etickou velmi úzce navazuje **teorie psychologická**, která opírajíc se rovněž o antiku, konečně jako většina teoretických přístupů vidí spojování lidí a vytváření státních útvarů jako přirozený následek psychologické dispozice člověka. Představitelem tohoto směru je např. L. Petrazycki.

Teorie organická, nejvíce se rozvíjející v XIX. století používá analogii státu jako organismu s organismem živočišným. Tato teorie rovněž v některých aspektech vychází z antické filosofie práva jmenovitě z učení Platóna a Aristotela. Představiteli tohoto směru jsou H. Spencer, P. Lillienfeld, A. Schäffle.

Zcela jiné pojetí představuje **teorie solidarismu**, stojící v opozici vůči smluvnímu, např. liberalistickému i vůči mocenskému, např. marxistickému pojetí státu. Solidarismus mj. představoval oficiální státní doktrínu francouzské třetí republiky. K představitelům solidaristické teorie řadíme např. L. Duguíta.

Z recentních teoretických přístupů¹⁶² je třeba zmínit zejména **funkcionální školu**, (T. Parsonse), **teorie nejvyššího stupně organisace politické moci**, **teorii institucionální**

---

¹⁶¹Viz Jellinek, G.: Op. cit., s. 226

¹⁶²Srv. k tomu Křížkovský L. – Adamová, K.: Opus citatum, s. 336 a násl.

(G. Burdeau, J. D. Levin), **teorie filosoficko-antropologické** (A. Gehlen, F. Jonas), **teorie sociologické** (H. Heller, O. Stammer, a další).

Přehled teoretických přístupů ke vzniku států není výše uvedeným výčtem těchto koncepcí vyčerpán a lze najít i další členění. Tak lze v literatuře najít ve vztahu k účelu státu dělení na **teorie expansivní** a **limitační**. K expansivním teoriím (někdy též účelovým), které koncepčně vedou k neomezené státní moci, patří teorie eudaimonicko-utilitární – podle níž je smyslem státu je zajistit blahobyt společnosti i jedinci a teorie etická - podle které je smyslem státu je zajistit blaho mravní. Limitační teorie, které naopak státní koncepčně moc ohraničují, vymezují účel státu konkrétní oblastí, kterou má stát zajistit. Nejčastěji jde o bezpečnost, svobodu nebo právo.¹⁶³ Vymezení státu z pohledu účelu, který má zajistit vede k moderním učení o státu právní a sociálním.

Z recentních státoprávních přístupů lze zmínit **teorii sekularizační**, kterou zastává E. W. Böckenförde.¹⁶⁴ Podle něhož vznikl stát, v dnešním smyslu slova, kromě hlediska ústavněprávního fakticky až oddělením světské a duchovní moci: „*politický řád jako takový se v tomto procesu oddělil od duchovně-náboženského základu a formy, stal se světským v tom smyslu, že z předem daného světa nábožensko-politické jednoty vydal se za vlastními, světsky utvářenými („politickými“) cíli a legitimitou, až se nakonec politický řád odštěpil od křesťanského náboženství a jakéhokoli určitého náboženství jako své základny a svého zroje.*“¹⁶⁵ Dlužno zdůraznit, že pro Evropu charakteristický proces sekularizace nikdy neproběhl v řadě států právní kultury třetího světa.

Podstatné však je, že se tyto teoretické přístupy ke státu a jeho ideji stále vyvíjejí, jsou opuštěny a opět nalézány, když odráží proměnlivost společenského vědomí v návaznosti na aktuální politickou a sociální situaci toho kterého státu.

---

¹⁶³ Viz Jellinek, G.: Opus citatum, s. 241-279., Srv. k tomu Baxa, B.: Stát. Praha, J. R. Vilímek (bez vrocení), s. 1-8.

¹⁶⁴ Ernst-Wolfgang Böckenförde je současný německý právní historik a filosof. V letech 1983 – 1993 působil jako soudce německého ústavního soudu. Vědecky se angažoval v Münsteru, Mnichově, Heidelbergu, Bielefeldu a Freiburgu im Bresgau.

¹⁶⁵ Böckenförde, E-W.: Vznik státu jako proces sekularizace. Brno, CDK 2006, s. 7-8.

III. K vývojovým typům státních idejí v učení o státu

Dříve popsané politické ideje a doktríny nacházely a nacházejí svůj odraz ve **státních idejích** konkrétních států. Rozhodně však nelze říci, že by každému učení o státu odpovídala určitá konkrétní idea státní. Státní ideje bývají zpravidla souhrnem více myšlenkových směrů. Chceme-li konkrétní státní ideu subsumovat pod jednu jedinou politickou ideu či doktrínu, můžeme tak činit pouze na základě převažujících prvků, jež dané nauce odpovídají a i to je často velmi obtížné. Dále je nutné poznamenat, že stejně jakou jsou politické ideje a učení podrobeny dějinnému vývoji, proto se rodí, vyvíjejí a jsou opouštěny, tak pro ideje státní platí, že nejsou statické, ale naopak dynamické a odrážejí historické proměny státních poměrů. Např. jak připomíná F. Vavřínek¹⁶⁶ „*Idea bývalého státu Rakouského v novověku nebávala jednotna a v pohnutých politických osudech zemi císařského panství měnila se.*“¹⁶⁷ Patrně nejkomplexnější přehled problematiky vývoje státních idejí přinesl do české právní literatury právní filosof J. Kallab. „*Nejvíce, tuším poslouží jako první orientace k pochopení jednotlivých snah v našem státním životě se uplatňujících, pokusím-li se co nejstručněji charakterisovati nejvýznačnější soustavy státně filosofické.*“¹⁶⁸ Ve své filosofické stati o názvu Idea státu mapuje myšlenkový vývoj náhledů na stát od antiky po jeho současnost.

Stran spojení trvání státu a jeho ideje můžeme říci, že pokud vezmeme za měřítko úspěšnosti státu jeho schopnost zajistit svým obyvatelům stabilitu a dlouhodobý prospěch pak zjistíme, že za každým silným a historicky úspěšným státem stála jeho silná a relativně trvalá státní idea. K příkladům obecných idejí některých historických typů států¹⁶⁹ lze použít následující dělení.

1. Státní ideje starověku

Státní ideje orientálních despocií,¹⁷⁰ mají z hlediska přístupu je státní ideji stejný základ. Státní ideje Mezopotámie a Egypta i ostatních říší Orientu (jinak též dálného

---

¹⁶⁶ Prof. JUDr. František Vavřínek, (*1877 – †1944), byl profesorem ústavního práva na právnické fakultě University Karlovy.

¹⁶⁷ Vavřínek, F.: Základy práva ústavního. IV. vydání. Praha, Všechno 1933. s. 23.

¹⁶⁸ Kallab, J.: Op. cit., s. 8.

¹⁶⁹ Srv. k tomu Jellinek, G.: Op. cit., s. 241-279.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 302 a násl.

východu), tzn. Indie a Čína všechny stojí na theologických mocenských základech (moc panovníka a státní zřízení je odvozeno od boha) a měly řadu rysů států patriarchálních (vládce je otcem ve vztahu k poddaným, svobodní ke svým otrokům, atd.).

Idea státu hellénského¹⁷¹ (starořeckého) má sice s přístupem orientálních despocií společné rysy např. v patriarchálním pojetí otroctví, avšak jednotlivé *polis* (městské státy s velkými rozdíly ve způsobu správy) byly zpravidla založeny na myšlence svobodného postavení občanů, na církevních a náboženských organizacích politicky nezávislých, a větší či menší měrou se podílející na výkonu státní moci.

Idea státu římského¹⁷² z období vrcholné republiky je dobře vystižena Ciceronovou definicí státu, podle níž: „*Res publica = res populi. De Republica. I, 25, 39*“,¹⁷³ tzn. stát je ztotožněn se svým občanstvem. Určujícím kritériem je pro Římany státní moc (*imperium, maiestas*) která je ve výlučném držení státu, který se jí projevuje navenek i uvnitř a všechna další moc ve státě je od této základní odvozená.

2. Státní ideje středověku

Idea středověkého státu jeví se být v řadě aspektů méně dokonalou, než byla idea státu antického. Především jde o jednotnost státu a jeho obyvatelstva. „*Roztržení státu ve vladaře a ovládané, kteří by navzájem proti sobě stáli jako strany bojující a mír uzavírající, byla vždy starověku cizí.*“¹⁷⁴ Dalším prvkem je nestabilní státní území. „*Germánský stát jest původně rodovým svazkem, jemuž chybí stálý vztah k pevnému území. ... stát je hned zprvu státem zemským, jenž má středisko osobní, nikoli však věčné sídlo knížete je něco náhodného, zcela nezávislé na organizaci státní.*“¹⁷⁵ Kromě státního území trpí středověký stát i nejednotností organizace státní moci. Vedle panovníka, který však není absolutním suverénem, jde zde moc knížat, samostatných měst a církve. Atrofie státní moci mezi různé skupiny je jedním z významových prvků **ideje státu stavovského**.

Středověk nedokázal mocenskou dualitu státu a církve uspokojivě vyřešit. Ať již měla navrch církve v boji s císařstvím, jak tomu bylo od XI. do XIII. století, nebo se musela státu podrobit, jako ve Francii ve století XIV., vždy zde existovala dualita mocí. Až

---

¹⁷¹ Ibidem, s. 308 a násl.

¹⁷² Ibidem, s. 331 a násl.

¹⁷³ Citováno dle Jellínek, G.: Op. cit., s. 463. Znamená, že stát = jeho lid.

¹⁷⁴ Jellínek, G.: Op. cit., s. 336.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 337.

renesanční politické myšlení pod vlivem N. Macchiavelliho připravilo půdu ideji státu moderního, podle níž „ ... je to stát nový, který se chce prokázati a utvrditi jako moc povýšená nad všechny své členy.“¹⁷⁶

3. Státní ideje novověku

Idea státu moderního¹⁷⁷ prošla vývojovými etapami překonání duality panovníka a státu (*rex – regnorum*), dále překonání sporu o podřízenost panovníka moci církevní, aby v poslední třetině XIX. století v kontinentální právní kultuře dospěla do fáze vázanosti státu právem, tedy k ideji právního státu, resp. jemu odpovídající ideji panství práva v právní kultuře anglosaské.

Za příklady **konkrétních státních idejí** lze uvést: **ideu svaté říše římské národa německého** - idea transmise římského impéria; **ideu státu francouzského** - idea republikánská, založená na odkazu Velké francouzské revoluce; **ideu státu rakouského**, detailně rozebranou F. Palackým¹⁷⁸ - idea nadnárodního křesťanského státu, kde společný panovník sjednocuje všechny obyvatele a národnost není kategorií politickou, ale kulturní;¹⁷⁹ a vůči níž se později v převratných letech konce první světové války konstitovala **idea státu československého** - idea národního státu založená na myšlence sebeurčení společného, za tím účelem vytvořeného československého národa.¹⁸⁰ Prof. Pavlíček¹⁸¹ k tomu připomíná, že: „Československá státní idea se v průběhu existence československého státu střetávala s ideologií velkoněmeckou a nacistickou, fašistickou, integrálně i nacionalisticky katolickou i sovětsko-socialistickou.“¹⁸²

Ve výše uvedeném výčtu by bylo možné pokračovat. Je však nutno podotknout, že zdaleka ne v každém období se státní idea konkrétního státu jeví jasně a je celospolečensky akceptována. To dokládá již zmiňovaný J. Kallab, když ve třicátých letech XX. století o

---

¹⁷⁶ Ibidem, s. 343.

¹⁷⁷ Srv. k tomu Jellinek, G.: Op. cit., s. 343-351.

¹⁷⁸ František Palacký (*1798 - †1876) byl český historik, politik.

¹⁷⁹ Tento model v době národně emancipačních snah národů Rakousko-Uherského soustátí neosvědčil. Srv. k tomu Palacký, F.: Opus citatum, s. 9.

¹⁸⁰ Srv. k tomu Masaryk, T., G.: Česká otázka. Naše nynější krize. Praha, Nakladatelství Svoboda 1990.

¹⁸¹ Prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc., Dr.h.c. je současný český konstitucionalista, expert na oblast tzv. dekretální normotvorby. Pedagogicky dlouhodobě působí na Právnické fakultě University Karlovy. Je autorem učebnice ústavního práva a státovědy a řady odborných článků a statí s ústavněprávním zaměřením.

¹⁸² Pavlíček, V.: 28. říjen a česká státní idea. Spory o dějiny. Sborník kritických textů 4, 2003, s. 149.

tehdejší republika Československé píše: „*Mluvíti dnes o nějaké vládnoucí státní filosofii bylo by odvážné.*“¹⁸³

4. Státní ideje doby nejnovější

Ústřední státní ideou doby současné, k níž se alespoň po formální stránce hlásí v té které podobě většina tzv. vyspělých států Evropy, je **idea demokratického právního státu**. Soudobé teoretické pojmání právního státu doplňuje nezbytnou státní zákonitost o další atributy. Jde o „*stát, ve kterém se metoda legality nedílně spojuje s jeho demokratickým charakterem, tj. ideou suverenity lidu, principem dělby moci a koncepcí nezadatelných lidských práv.*“¹⁸⁴ Dále soudobá státoprávní doktrína soudí, že tento „*sociálně právní stát je výsledkem desítek let úsilí o sociálně korektní právní společnost, tzn. o společnost svobody, spravedlnosti a rovnoprávnosti. Je to stát zajišťující právní i lidskou důstojnost člověka, kde celý komplex lidských práv, včetně práv hospodářských, sociálních a kulturních, je veřejným zájmem. Tento stát přibližně koresponduje evropskému sociálnímu modelu, který zahrnuje respektování humanitní demokracie a lidských práv, svobodné odbory, zaměstnaneckou účast na řízení podniků, sociální ochranu na principech solidarity, rovné příležitosti a důstojné životní podmínky pro všechny.*“¹⁸⁵

Tradiční pojmání moderního právního státu je dnes aktuálně konfrontováno s tzv. **postmoderní státní ideou**. Na postmoderní stát mají, kromě jevů mimoprávních (např. ekonomických) vliv dva hlavní, současně probíhající procesy. Těmi jsou z pohledu vnějšího nadstátní integrační snahy a z pohledu vnitřního tzv. regionalisace státní moci, čili delegování státní moci na nižší články samosprávy. Podle G. Sørensen¹⁸⁶: „*Zmíněné změny se týkají všech tří aspektů suverénního státu: vlády, národního cítění a ekonomiky. Změna vlády je spojena se vznikem víceúrovňového vládnutí, které představuje růst regulativní moci „nad“ i „pod“ úrovní národního státu.*“¹⁸⁷ Největším nebezpečím ideje tzv. postmoderního státu je kromě popsání procesů dále zejména díky všeobecné krizi

---

¹⁸³ Kallab, J.: Op. cit., s. 8.

¹⁸⁴ Gerloch, A.: Teorie práva, 4. vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 219.

¹⁸⁵ Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010., s. 210.

¹⁸⁶ Profesor Georg Sørensen, současný státoprávní vědec, působí na fakultě politických věd a státní správy vědy Aarhus University, Dánsko..

¹⁸⁷ Sørensen, G.: Changes in Statehood. The Transformation of International Relations, Palgrave Macmillan, 2001, Česky: Stát a mezinárodní vztahy. Praha. Portál 2005, s. 105.

parlamentarismu¹⁸⁸ i celková možnost ztráty jeho demokratického charakteru, jak lze zcela jasně vidět např. na stávající podobě evropské politicko-ekonomické integrace.

5. Soudobé problémy státně ideových systémových konfliktů

Systémové konflikty či neshody v oblasti státně ideové můžeme vnímat již v samotném teoretickém uchopení fenoménu státu. Ať již stát budeme vnímat odkazem státoprávní tradice římské jurisprudence jako právnickou osobu *sui generis*, nebo ho po vzoru normativistů ztotožníme s vlastním právním řádem, popř. ho v souladu s náhledy právních sociologů uchopíme především jako útvar sociální, vždy bude jedním z jeho význakových prvků mimo jiné i systém organizace státní moci.¹⁸⁹ Kromě vlastních systémových konfliktů mezi státy navzájem (konflikty mezistátní) tak rozlišujeme i systémové konflikty uvnitř státu a to mezi jednotlivými složkami státní moci.¹⁹⁰ Podle dánského státoprávníka G. Sørenseny přitom v současnosti existují vedle sebe paralelně státy charakterizované jako moderní, post koloniální a postmoderní,¹⁹¹ které se liší mj. různým stupněm organizace státní moci a vyspělostí státních kultur.

Problémy systémových střetů vnějších (mezistátních) vnímáme zejména v rámci tzv. mezinárodního společenství, kde Organizace spojených národů vznikla po druhé světové¹⁹² válce na principu formální rovnosti členských států (s výhradou Rady bezpečnosti obsazené tzv. vítěznými mocnostmi). A tento systém mezinárodního práva veřejného zažívá aktuálně značné otřesy. Od „mírových“ operací v bývalé Jugoslávii přes druhou tzv. „preventivně obranou“ válku v Perském zálivu až po situaci, kdy autokratickým režimem ovládaná Libye svého času předsedala výboru Organizace spojených národů pro lidská práva, vidíme jasnou dysfunkci dosavadního systému mezinárodního práva jako takového a lze tak vyzkoušet další pravděpodobný mezinárodní vývoj vedoucí k aliančnímu seskupování států na regionální bázi (severní vs. jižní Evropa, Severní vs. Jižní Amerika, Afrika, Blízký východ atd.). Důvodem mezistátních konfliktů vždy byly a dosud jsou jejich protichůdné zájmy.

---

¹⁸⁸ Blíže k tomu Pinz, J.: Právní stát v postmoderní situaci. Právní obzor, 1997, LXX, č. 3., s. 263-271.

¹⁸⁹ Srv. k tomu Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státoprávní, Praha - Nymburk: OPS, 2006, s. 141.

¹⁹⁰ Srv. k tomu Krátký, P.: Moc soudní v státoprávní koncepci tradiční a současné. In Jirásek, Jiří (ed). Ústavní základy soudní moci. Olomouc: Iuridicum Olomouense, 2009, s. 99-101.

¹⁹¹ Srv. Sørensen, G.: Opus citatum, s. 89-109.

¹⁹² A to především aby zabránila možnosti další světové války – tedy předcházela konfliktům.

V rovině vnitrostátní pak v současnosti můžeme analyzovat systémový konflikt ve zmíněném mechanismu fungování státní moci. Zatímco státy moderní jsou charakteristické mj. jednotností státní moci, v demokraciích navíc podpořené legitimitou (což je případ v post-koloniálních státech zcela výjimečný), vnímáme u států postmoderních systémový problém tzv. víceúrovňového vládnutí. Decentralisace či delegace vládní moci na regionální úroveň v zásadě nepřináší přiblížení úrovně rozhodování k občanovi, ale naopak často umožňuje státním orgánům všech typů vyhnout se odpovědnosti vůči občanovi s poukazem přesunu kompetence z centra na region či naopak. V posledním desetiletí lze zaznamenat zřetelnou snahu některých reprezentantů vládní moci systematicky se vyhýbat odpovědnosti za úkoly jim svěřené přesunem této odpovědnosti na orgány regionální či místní avšak bez současného přesunu přiměřených zdrojů, pravomoci (rozhodování) a kompetencí (působnost). Podobný problém představují nadnárodní politicko-ekonomické „integrační“ orgány ingerující svými normativními akty do sféry někdejších suverénních států.

Lze uzavřít, že systémové konflikty v rovině ideové jsou fenoménu státu vlastní a to jak ve sféře vnitřní, tak vnější. Tyto konflikty nelze v žádném úhlu pohledu hodnotit pozitivně, neboť fakticky oslabují základní ideu a účel státu, jímž je dbání o blaho občana. Navození stability a předcházení konfliktů je smyslem jak systému mezinárodního práva (navenek), tak i nauky konstitucionalistů a dalších právních specialistů v rovině vnitrostátní.

IV. Problém vztahu politických a státních idejí a fenoménu práva

Otázky a problémy práva a jeho prostředí mohou být juristicky nahlíženy z více možných perspektiv. V diskursu státoprávně filosofickém, o nějž se pokouší předkládaná sentence, lze pak v této souvislosti řešit především otázky: politických a státních idejí jako determinantů fenoménu práva a dále problém práva neodpovídající objektivním potřebám dané společnosti a konečně nastínit otázku moderního právního státu jako ideálu demokratického právního vědomí.

Při vědomí, že je fenomén práva svou podstatou imateriální, je jeho přirozenou lokací logicky prostor lidského vědomí, konkrétně tedy prostor právního vědomí (bez ohledu na to, že regulativní dopady fenoménu práva mohou a většinou také mají účinky ve sféře materiální), což nás chtě nechtě přivádí do sféry myšlenkových obsahů pojmů, tedy do oblasti idejí. Pro potřeby odpovědi na zvolené otázky byla zvolena cesta zkoumání vzájemného poměru a vztahu, čili relace politických a státních idejí k vlastnímu fenoménu práva.

1. Politické a státní ideje jako relativní determinanty obsahu práva

Protože jak všeobecně známo, *quod bene distinct bene docet*, musí vlastnímu výkladu předmětných pojmů předejít jejich stručná klasifikace. Především vlastní pojem práva budiž pro potřeby pojednání vnímán v onom, dnes již klasickém smyslu dle V. Knappa, totiž jako zvláštní normativní systém, *jehož normy jsou zpravidla formálně publikovány a jejichž splnění je vynucováno státní mocí*.¹⁹³ Vzdor všem tzv. postmoderním sociálním i ekonomickým vlivům zůstává tato definice platnou a i nadále právo odlišuje od jiných ve společnosti působících normativních systémů či regulatorních mechanismů.

Obsahem práva, jak dále připomněl V. Knapp, „*rozumíme intenci jazykového výrazu právních norem tvořících daný právní řád, tj. soubor obecných znaků designujících extenzi, tj. v daném případě předmětu práva. ...Specifické pro právo jako normativní*

---

¹⁹³ Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.Beck 1995, s. 39.

system je ovšem i to, že obecně designuje nejen skutečnost, tedy to co jest, ale i to co býti má, tj. práva (subjektivní) a povinnosti. ¹⁹⁴

Problém, který v souvislosti s determinací shora popsaného obsahu práva nastává, je, že tento obsah sám o sobě není, jak by se z definice mohlo zdát a jistě by si přáli klasičtí normativisté, prost hodnotových obsahů politických. Mechanismus, jímž se ve společnosti panující politické ideje, (respektive ideje toho, kdo fakticky disponuje mocí), transformují v konkrétní ideu státní, představuje tvorba právního řádu. V ideálním stavu se tak děje cestou evoluční, tj. řádným legislativním procesem. Pokud ovšem nastalé společenské poměry neumožní „aktualizaci“ státní ideje popsaným způsobem a současně rozpor mezi hodnotovým obsahem právem petrifikované státní ideje s nově společensky převažujícími idejemi politickými přesáhne únosnou míru, pak v konkrétním státu hrozí nastat situace revoluční.

Z pohledu adekvátnosti obsahu právního řádu, tzn. korespondenci platné státní ideje skutečným potřebám společnosti, se jako aktuální jeví více státoprávně-filosofických problémů. Prvním je relativní mnohost politických idejí v období tzv. postmoderny. K tradičním politickým idejím obvykle řadíme konservativismus, liberalismus, socialismus a nacionalismus (včetně jejich kombinace nacionálního socialismu), dále anarchismus a fašismus.¹⁹⁵ Od konce XIX. století se pak v průběhu století XX. objevily jejich významné deriváty, mezi něž patří např. neoliberalismus či moderní socialismus (jako odvozené politické ideologie) na straně jedné. Na straně druhé rozeznáváme další doktríny a učení, které původně nebyly přímo či primárně politickými ideologiemi v klasickém smyslu, které však měly či dosud mají velký politický vliv. K nim řadíme např. politické aspekty feminismu, multikulturalismu nebo ekologismu. Politickým jevem, který je sice typický pro právní kultury zemí třetího světa, ale díky fenoménu globalisace má i nyní velký politický dopad na tzv. vyspělé země je pak v současnosti fenomén náboženského fundamentalismu.¹⁹⁶

Žádná z těchto politických doktrín nemá sílu prosadit se do podoby státní ideje absolutně (nikde neexistuje stát čistě liberální, socialistický nebo konzervativní). Výsledná státní idea je pak v podobě právního řádu výsledkem aktuálního mocenského kompromisu

---

¹⁹⁴ Ibidem, s. 75.

¹⁹⁵ Srv. k tomu Heywood, A.: Op. cit, s. 34-39.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 34-39.

odpovídajícího aktuální politické síle té které skupiny zastávající konkrétní ideologii. Výsledný kompromis neuspokojuje plně žádnou názorovou skupinu. Skutečnost, že právo není axiologicky neutrální, ale je do něj promítáno čím dál více politických obsahů, vede k permanentnímu tlaku na změnu státní ideje podle aktuálního politického vývoje – poklesu či vzestupu aktuálního významu daného názorového proudu.

To zcela jistě neodpovídá skutečným potřebám společnosti (kam se řadí mj. stabilita právního řádu). Současně to vede ke snaze omezit základní postuláty dobrého práva, jako je jeho maximální možná nekontaminace sférou politiky. Jsme svědky toho, jak je právo jako takové „vytěšňováno“ z prostoru, který by mělo ve společnosti zaujímat coby nezávislý regulátor do nežádoucí pozice nástroje politického boje.

Jako praktický aktuální příklad z českého právního prostředí budiž použita situace se státní podporou výroby elektrické energie z obnovitelných zdrojů. Taková státní ekonomická podpora má svůj základ přirozeně v politické ideji ekologismu. V rovině faktické však právní zakotvení této podpory vedlo k masivní neregulované spekulativní výstavbě solárních elektráren v takovém množství, že výkup jejich produkce podstatně zdražil cenu elektřiny pro občany i organizace. Na vzniklou situaci nebyl z pohledu občana stát schopen reagovat žádným adekvátním regulativním způsobem. To nutně vede k otázce, zda původní záměr transposice politické ideje vyšlé z ekologismu nebyl ve skutečnosti nahrazen „obohacením“ českého právního řádu o politický prvek korporativismu.

2. Problém práva neodpovídající objektivním potřebám společnosti

Zmíněný příklad chybné či falešné transposice domnělé politické ideje do právního řádu nás nutně přivádí k otázce práva nezodpovídajícího společnosti, kde platí. Z výše popsaného je zřejmé, že státní idea v užším smyslu se může stát obsoletní, popř. může dojít k situaci, kdy je do právního řádu začleněna politická idea, která neodpovídá aktuálním zájmům společnosti ani převažujícímu politickému vědomí.

Situaci dále komplikuje známý problém, totiž aktuální atrofie historicky dlouze budovaného jednotného mocenského ohniska v rámci daného státu. Delegace kompetencí na tzv. nižší samosprávné celky na straně jedné a vzdávání se suverenity ve prospěch nadnárodních struktur na straně druhé naleptávají jasnou státní ideu i faktickou možnost jejího uskutečňování skrze tradiční právní řád.

Otázka zní: Kdo a jak může v této věci sjednat nápravu? Logicky se nabízí, že si ji má sjednat originální nositel státní moci, kterým je v demokratickém právním státě státní lid. „*Zákonodárce je vázán vůlí lidu a tato vůle má být projevem práva, nikoliv projevem moci. Totiž pokud je právo kategorií moci, znamená to jeho degradaci na pouhý nástroj politiky.*“¹⁹⁷ Praxe ukazuje, že korekční nástroje státního lidu vůči činnosti zákonodárce jsou alespoň v českém právním řádu značně omezené. V prostředí tzv. svobodné soutěže politických stran¹⁹⁸ je volič oprávněn účastnit se demokratické kontroly zejména prostřednictvím voleb jedenkrát za 4 roky do poslanecké sněmovny a jedenkrát za 6 let do jedné třetiny senátu. Nástroje přímé demokracie, které by sloužily k bezprostřední kontrole zákonodárce, nejsou k dispozici. V rovině ústavněprávní proto hovoříme o faktickém deficitu prvků přímé demokracie.

Dosáhnout opravného procesu prostřednictvím nejvyšších státních orgánů v současné podobě se zdá být rovněž nad jiné obtížné. Tzv. horní komory parlamentů, které by měly mít purifikaci normativních právních aktů ve své kompetenci, jsou *de facto* (a to nejen z důvodu jakým jsou obsazovány, ale i z možností, které jim dává ten který ústavní řád) jen dalším dějištěm politického soupeření. Soudní orgány ochrany ústavnosti¹⁹⁹ naproti tomu, jak se zdá, jeví v některých případech známky přílišného „justičního aktivismu“ hraničícího nejen s ohrožením soutěže politických idejí²⁰⁰, ale přímo s porušením tradičního konceptu dělby státních mocí a funkcí vůbec.²⁰¹

O zřízení nezávislého expertního orgánu stojícího mimo politický boj, který by nezasahoval do kompetence moci zákonodárné, orgánu na způsob Francouzské ústavní rady nejeví, zdá se, žádná politicky významná síla zájem. Je akademickou povinností vědecké obce popsany stav kritizovat a dávat tak relevantní impulsy kompetentním orgánům pro praktické řešení.

---

¹⁹⁷ Pinz, J.: Míra nezávislosti práva na zájmech společnosti (k otázce padělatelnosti vůle lidu v parlamentním režimu). In Bárány, E.: at al.: Právo a jeho prostredie. Bratislava, SAV 2011, s. 52.

¹⁹⁸ Připomeňme zde, že jevy z politické i státní vědy dlouhodobě známé jevy, jako jsou tzv. železný zákon oligarchisace politických stran (R. Michels), či eliminace mocenské „kontraelity“ jejím přizváním k podílu na vládní moci (V. Pareto), se v současném politickém prostředí České republiky dají studovat in natura takřka v krystalické formě.

¹⁹⁹ Z pohledu dělby státních funkcí rovněž často s nevhodným mechanismem konstituování.

²⁰⁰ V modelu zastupitelské demokracie odehrává se tato soutěž zpravidla v souboji politických stran o přízeň voličů.

²⁰¹ Takovým postupem v některých případech dává např. český Ústavní soud za pravdu svým kritikům, kteří v něm spatřují jen další orgán nikoli pouze soudní, ale spíše politický.

3. Moderní právní stát jako ideál demokratického právního vědomí

V rovině státoprávně-filosofické je řešení problému optimální lokace fenoménu práva dávno známé. Je jím materiální uskutečnění ideje moderního právního státu. Dokládá to mj. přístup dr. Pinze, podle něž: *„Kvintensenci moderního právního státu je nepochybně fenomen práva, a to práva demokraticky kvalifikovaného, protože musí sloužit ideji spravedlnosti a být jejím projevem – lex respicit aequitatem. ... Stát, kde platí primát dobrého práva v mechanismu, který vylučuje degeneraci práva v nástroj politiky. V moderním právním státě nezůstává spravedlnost pouze otázkou ethiky, ale je právní zásadou. Tak jako je nadřazena soustava právních poznatků soustavě pozitivního práva – chce-li si uchovat predikát vědeckosti, je nadřazena idea spravedlnosti ideji právního státu – chce-li si uchovat predikát lidskosti. Dávno před vznikem myšlenky právního státu moderního vyslovil tuto ideu spravedlnosti ve státě Marcus Tullius Cicero: Sine summa iustitia rem publicam geri nullo modo posse.“*²⁰²

Současně víme z mezinárodněprávního vývoje, že obsahy politických idejí nejsou prismatem právních kultur universální. Např. z výzkumu americké agentury Pew Research Center vyplynulo, že *„moderní umírnění Egypťané odmítají teroristické atentáty a za nejlepší státní zřízení považují demokracii, v níž ovšem 84% populace věří, že odpadlíci od islámu by měli být trestáni smrtí; 82% chce trestat cizoložství kamenováním (smrtí), 77% tvrdí, že zloději mají být bičováni nebo by se jim měli useknout ruce, 95% říká, že je správné, aby hrál islám v politice velkou roli.“*²⁰³ Je tedy více než zřejmé, že idea hodnotového politického universalismu je z internacionalistického pohledu fikcí a známé Sørensenovo dělení v současnosti existujících států na moderní, postkoloniální a postmoderní,²⁰⁴ (včetně různého stupně organizace a vyspělosti jejich státních kultur) se ukazuje jako dosud platné.

Ani v typicky středoevropském, resp. konkrétně českém právním prostředí se faktické uskutečnění ideje moderního právního státu s jeho sociálním aspektem a dimensí materiální spravedlnosti dnes, ve světle problémů jako je obnovení mocenského pluralismu,

---

²⁰² Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 216.

²⁰³ Slavík, I.: Kdo vládne světu? In REFLEX XXII/13, 2011, s. 24.

²⁰⁴ Srv. Sørensen, G.: Changes in Statehood. The Transformation of International Relations, Palgrave Macmillan, 2001, Česky: Stát a mezinárodní vztahy, Praha: Portál, 2005, s. 89-109.

globalisace a europeisace, úpadek politické kultury i právního jazyka jeví jako značně obtížné.

Nadějí pro řešení vytyčených problémů může být snad jen možnost, že budování dlouhodobé demokratické tradice postupně zakoření v právním a politickém vědomí obyvatelstva a tím v celé kultuře. Jedině probuzení sebezáchovné síly státního národa může vytvořit dostatečný tlak na pozitivní změny v právní kultuře. V této souvislosti je třeba připomenout, že ne náhodou je latinským termínem pro zdravý lidský rozum pojem *sensus communis*.

4. Problém práva v konfliktu idejí politiky a státu

V rámci oboru teorie práva vykládáme pojem právního systému jako „*různě utvářený souhrn vztahů mezi odvětvími objektivního práva a právními normami*“.²⁰⁵ Aktuálně zde vnímáme např. systémový střet odvětvových principů, tzn. konflikt principů a zásad práva soukromého a práva veřejného. Stejně tak zřetelně rozeznáváme kompetenční konflikty státních orgánů navzájem.

Dále systémové konflikty vnímáme i v oblasti míšení prvků různých právních kultur. Klasický anglosaský koncept *Common Law*, kde právo tradičně tvoří i soudce formou precedentu, je na úrovni práva evropských společenství konfrontován s prevalencí právních předpisů ve formě směrnic a nařízení, typických pro sféru práva kontinentálního. Tzv. evropské právo představuje hybrid, zpětně ovlivňující národní právní řády. Můžeme tak zaznamenat zvýšení významu normativních právních aktů v současné Británii,²⁰⁶ ale i nově se objevující systémové problémy vzniklé střetem nového se starým, totiž např. pochybnost o tom, zda právo členů sněmovny lordů navrhopvat zákony není v dnešní době předmětem ekonomických zájmů.²⁰⁷ Naproti tomu v jiných státech tradičně náležejících do

---

²⁰⁵ Pinz, J.: Op. cit., s. 55.

²⁰⁶ Srv. k tomu Michalak, A.: Stanowienie prawa w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, prosloveno na Mezinárodní konferenci pořádané Ústavem štátu a práva SAV „PRÁVO A JEHO PROSTREDIE“, Tatranská Štrba, 6-8. 4. 2011.

²⁰⁷ Viz známá aféra z r. 2009 dvou lordů Truscotta a Taylora z Blackburnu, podezřelých z ochoty ovlivňovat za příslib finanční odměny ostatní členy britské horní komory, viz Webster, P.: Lords Truscott and Taylor face suspension in 'cash for amendments' scandal, 2009 (citace červen, 5., 2011). Přístup z Internetu: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/labour/5357273/Lord-Truscott-and-Lord-Taylor-of-Blackburn-suspended-from-the-House-of-Lords.html>

sféry práva kontinentálního lze zaznamenat kritiku soudců, jež bez tradice s právotvorbou mohou podléhat pokušení ze sféry justiční ovlivňovat sféru politickou.

Známý problém tzv. demokratického deficitu většiny orgánů Evropské unie společně s absencí dostatečných prvků přímé demokracie uvnitř některých členských států představují nebezpečné potenciálně konfliktní hledisko a celkový problém pro další blahodárný vývoj práva a státu v Evropě. Jak k věci poznamenává shora citovaný, Hans-Adam II z Liechtensteinu: *„Pokud by jednotlivé členské státy EU v rámci svých hranic navíc prosadily zavedení práva na sebeurčení na obecní úrovni a zavedly přímou demokracii, vznikla by neuvěřitelně dynamická Evropa, která by byla vzorem pro zbytek světa.“*²⁰⁸

Jedním z účelů tradičně právu připisovaných je společenské zajištění distributivní spravedlnosti v aristotelovském smyslu, které má mj. zajistit prevenci konfliktů v lidské společnosti. Je třeba uzavřít, že čím větší jsou v rámci práva systémové konflikty institucionální strukturální i obsahové, tím menší je schopnost práva zajišťovat ve společnosti regulační funkci.

Známý bonmot, podle něhož pokud se sejdou dva právníci, existují hned nejméně tři právní názory, poukazuje na skutečnost, že právní věda není naukou axiomatickou, ale argumentativní.²⁰⁹ Od nejstarších dob lze v oblasti právních a státních učeních vnímat protikladné systémové koncepce, počínaje protikladem konceptů přirozeno-právních a pozitivně-právních až po současné ohlasy těchto základních přístupů v recentních právních učeních.²¹⁰

Někdejšímu „titánskému“ ideovému střetu představitelů tzv. čisté nauky právní či brněnské normativní školy se zastánci směrů právně-sociologických zejména dodnes vděčíme za přesné metodologické instrumentarium právní vědy na straně jedné a vyčerpávající deskripci funkce normativního systému v lidské společnosti na straně druhé. Bez tohoto zásadního systémového střetu v rámci nauky bychom byli ochuzeni o výtečnou

---

²⁰⁸ Liechtenstein, Hans-Adam II: Opus citatum, s. 150.

²⁰⁹ Viz Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání, Praha: C.H.Beck, 1995, s. 75.

²¹⁰ Srv. k tomu Pinz, J.: Op. cit., s. 65-74.

Weyrovu Teorii práva či o zásadní pojednání sociální statiky a dynamiky v dílech E. Chalupného.²¹¹

Existence koncepčních střetů ve sféře akademické je nutným předpokladem právně-interpretací a argumentační metodologie, jejímž cílem je finální bezrozpornost interpretace právního řádu jako celku. Jak dále k věci připomíná současná česká právní teorie, jmenovitě J. Pinz: „*Autorita výkladu práva musí plynout pouze z odborné přesvědčivosti a úrovně podaného výkladu, nikoliv z násilné povahy interpretačního aktu. Uznání přednosti výkladu závisí na tzv. vnitřní pravdě tohoto aktu, který se jako takový vžil cum opinione necessitatis.*“²¹²

Možnost pestrého výběru politických směrů, tzn. skutečná svoboda ve střetu politických idejí je jevem nezbytným pro existenci demokratického právního státu v materiálním smyslu,²¹³ a tudíž můžeme takovéto ideově systémové střety označit za jevy v zásadě žádoucí. Podobně existenci systémových a koncepčních střetů v rovině právně-teoretické, která svou povahou podporuje rozvoj odborné argumentace, lze vnímat jako účelnou a potřebnou. Takto svobodně vedený politický koncepční střet, stejně jako odborně vedená objektivní diskuse jsou základním předpokladem eliminace konfliktů v rovině praktické politiky, resp. ve sféře života každého státu. Praktické státoprávní konflikty, které oslabují účel státu v podobě péče o blaho občana, je totiž bez jakékoliv pochybnosti ze systémového pohledu nutné vnímat jako krajně nežádoucí.

---

²¹¹ Prof. JUDr. Emanuel Chalupný (*1879-†1958), právní sociolog. Zabýval se vztahem sociologie, filosofie a práva. Usiloval o vytvoření přesného sociologického pojmosloví a sociologické metodologie. Byl spoluzakladatelem Sociologického ústavu (1942); spoluzakladatelem a později předsedou Masarykovy sociologické společnosti (1945); dále členem a později viceprezidentem (1934-1935) Mezinárodního sociologického ústavu v Paříži.

²¹² Pinz, J.: Místo výkladu zákona v oboru obecné teorie práva a otázka jedinečnosti právního výkladu. In sborník z mezinárodní vědecké konference „Dny práva – 2010 – Days of Law, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity, The conference proceedings Ed.: JUDr. Ing. Radovan Dávid, Ph.D., JUDr. David Sehnálek, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D. 1. vydání, 2010.

²¹³ Srv. k tomu Pinz, J.: Deklamativní charakter některých základních práv a svobod (aneb k otázce reálnosti svobody projevu v moderním právním státě). Prosloveno na mezinárodní vědecké konferenci pořádané Právnickou fakultou University Karlovy, dne 18. 5. 2011.

B. Část zvláštní

I. Doktrinální pojetí státní ideje v kontextu normativní teorie právní

1. Státní ideje pohledem normativní teorie právní

Vztahu, poměru a časové posloupnosti fenoménů práva a státu se jako jedné ze základních otázek právní vědy nemůže vyhnout žádný právně teoretický či státovědný směr. Specifickou kategorií pak představuje otázka definičního výměru státní ideje jako základní řídicí myšlenky, která je v základech fenoménu státu a vystihuje jeho myšlenou, popř. ideální podstatu, směřování a konečný účel, jak se je snaží uchopit právní filosofie.²¹⁴ Ani brněnská normativní škola nebyla v tomto směru výjimkou a s výzvou obsahu pojmu státní ideje si poradila způsobem sobě vlastním.

Samotný pojem státní idea nacházíme u zakladatele brněnské normativní teorie²¹⁵, tedy u prof. Weyra jako *terminus technicus* jen výjimečně.²¹⁶ Zakladatel vídeňského směru normativismu prof. Kelsen²¹⁷ se státní ideou zabývá podrobněji, když nikoli v rozporu s tezemi F. Weyra jasně diferencuje mezi sociologickým a juristickým pojetím státní ideje.²¹⁸

Původní směřování ryzí nauky právní, odmítající dualitu práva a státu totiž naprosto vylučovalo uchopení státu ve smyslu sociologickém, jak ho vnímal např. E. Chalupný. „*Co státem jest ve smyslu sociálním, či sociologickým, nemůže nás zde zajímati.*“²¹⁹ poznamenal k této věci prof. Weyr. Pro rané normativisty stát představoval toliko fiktivní, resp.

---

²¹⁴ Srv. k tomu Kallab, J.: Op. cit., s. 7 a násl..

²¹⁵ Blíže ke koncepci normativní teorie právní viz Pinz, J.: Normativní teorie právní – splendidní soustava právního myšlení. In Sborník z mezinárodní vědecké konference „Místo normativní teorie v soudobém právním myšlení (k odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena)“. Brno, Masarykova Univerzita 2003.

²¹⁶ Užívá jej mj. ve spojení moderní idea státní. Viz Weyr, F.: Stát. In: Slovník veřejného práva. Red. E. Hácha et al. Sv. IV. Brno, Polygrafia – Rudolf M. Rohrer 1938, s. 616.

²¹⁷ Prof. Hans Kelsen (*1881 Praha - †1973), byl rakouský státovědec a právní teoretik, působící mj. v Rakousku, Českých zemích a po II. sv. válce ve Spojených státech Amerických. Vedle F. Weyra je druhou největší postavou normativní školy právní.

²¹⁸ Viz. Kelsen, H. - Engliš, K.: Sociologická a právnícká idea státní. In: Sborník věd právních a státních, XIV. Praha, Bursík a Kohout 1914, s. 69-102.

²¹⁹ Weyr, F.: Základy filosofie právní. Brno, A. Píša 1920, s. 173.

neosobní subjekt právní normy, resp. normotvorný subjekt. H. Kelsen v r. 1926 kategoricky prohlašuje: „*Poznám-li stát jako právní řád, pak veškeré problémy obecné státovědy bude lze s tohoto hlediska rozvinouti a rozřešiti*“.²²⁰ F. Weyr o dvacet let později trvá na tomtéž, když s veškerou hlásá: „*Nic jiného na státu juridicky nemůžeme viděti, než jeho právní řád*“.²²¹

Pojem státní ideje, resp. ideologie tak rozvíjeli zejména následovníci této generace „otců zakladatelů“ normativní teorie, když se krom jiného byli nuceni vypořádat s vzájemným vztahem práva, státu a politiky. V nejsystematičtější podobě se pak s řešením této „trojčlenky“ setkáváme v díle představitele pozdní fáze normativní školy a význačného českého státovědce Z. Neubauera.

Cesta normativistického pojetí státní ideje od prof. Weyra k prof. Neubauerovi však není rozhodně přímá. Naopak se klikatí nejrozmanitějšími zákoutími jednotlivých nuancí normativní právní teorie, která byla po celou dobu svého trvání ustavičně pod tlakem prvků tzv. starší právní nauky, tedy teorie přirozenoprávní ze strany jedné a právně-sociologických pojetí ze strany druhé. Nesmírně zajímavý „meandr“ na této cestě představuje segment právně-ekonomického myšlení reprezentovaný zejména národohospodářem a ministrem financí republiky československé K. Englišem²²² a jeho žáky.

2. Problém dualismu fenoménů práva a státu

S velmi radikálním a s tradiční právní naukou²²³ – zejména s přirozenoprávním učením – se rozcházejícím stanoviskem k rozdílnosti pojmů práva a státu se setkáváme u obou myslitelů, kteří normativní učení stvořili. H. Kelsen se vyjadřuje zcela jasně: „*Stát jest řád lidského chování ...onen řád, který označujeme jako „stát“ má hlavně smysl řádu normativního*“.²²⁴ K dichotomickému vnímání fenoménů státu a práva pak podotýká: „*V protivě, kterou vybudovala tradiční právní věda mezi veřejným a soukromým právem, vystupuje nejzřetelněji do popředí onen násilný dualismus, jenž ovládá moderní*

---

²²⁰ Kelsen, H.: Základy obecné teorie státní. Brno, Barvič & Novotný 1926, s. 28.

²²¹ Weyr, F.: Úvod do studia právního. Brno, „Právník“ 1946, s. 48.

²²² Prof. JUDr. Karel Engliš (*1880 - †1961), byl významný český národohospodář a politik. Učení normativní teorie práva spojil s koncepcemi ekonomickými do tzv. normativní teleologie.

²²³ Srv. Jellinek, J.: Op. cit., s. 352-398.

²²⁴ Kelsen, H.: Opus citatum, s. 28.

*jurisprudenci, totiž dualismus státu a práva. ... Poznává-li se však – a učinila tak ryzí nauka právní – že stát jest řád lidského chování, a to donucovací sociální řád, a dále, že tento donucovací řád nemůže býti od právního řádu odlišným, poněvadž ve společnosti neexistují a nemohou existovati dva, nýbrž pouze jediný, tuto společnost konstituující donucovací řád, pak se ukazuje, že každý projev státu, každý státní akt musí býti aktem právním;...Z řečeného plyne dále, že stát pojímaný jako osoba není nic jiného než personifikace právního řádu, a stát pojímaný jako moc nic jiného než působnost právního řádu: čímž se odstraňuje dualismus státu a práva jako jedno z oněch zdvojení, která vznikají tím, že poznání hypostazuje jím samým konstruovanou jednotu poznávaného předmětu“.*²²⁵

F. Weyr zastává z hlediska filosofické podstaty státu v zásadě totožné ideové stanovisko jako H. Kelsen. I on kritizuje nejuristické pojetí státu jako hledisko pro právní vědu nepatřičné – byť ve stávající státovědné nauce převládající. Upozorňuje, že sociologické pojetí státu je zcela jiné než pojetí právní, vycházející z římské jurisprudence, která pojímala stát jako korporaci.²²⁶ „Normativní theorie (ryzí nauka právní) dospěla k poučce, že s. ve smyslu juristickém jest totožný s jeho řádem (právním), že poznáváti juristicky tento s. nutně nemůže nic jiného znamenati, než poznávat jeho právní řád. Tento poznatek zdá se na první pohled býti velmi radikální a revoluční a bývá také jako takový běžnou naukou ostře odmítán“.²²⁷

Jednota státu s jeho právním řádem však není jedinou ideou, která by stát z pohledu normativní právní teorie F. Weyra vystihovala. „Ve dvou základních funkcích užívali jsme dosud onoho pojmu: stát, jakožto nositel právního řádu (subjekt normy), a stát, jakožto právní subjekt (subjekt povinnosti a oprávnění), podřízený tomuto právnímu řádu. V první funkci jeho možno za určitých podmínek položit přímo: stát = právní řád. ... a zbývá pouze pojem státu jakožto právní osoby podřízené – jako všechny ostatní – právnímu řádu.“²²⁸

---

²²⁵ Kelsen, H.: Ryzí nauka právní. Brno - Praha, Orbis 1933, s. 53-54.

²²⁶ Srv. Weyr, F.: Stát. In: Slovník veřejného práva. Red. E. Hácha et al. Sv. IV. Brno, Polygrafia – Rudolf M. Rohrer 1938, s. 612-624.

²²⁷ Ibidem, s. 614.

²²⁸ Weyr, F.: Základy filosofie právní. Brno, A. Píša 1920, s. 173-174.

Dalším zásadním teoretickým východiskem, na němž se oba zakladatelé normativní teorie naprosto shodnou, je požadavek naprostého oddělení právní vědy a politiky. Přičemž první se má zabývat úvahami *de lege lata* zatímco druhá úvahami *de lege ferenda*.²²⁹

3. K otázce vztahu státní ideje a ideologie v normativním pohledu

Prof. Neubauer, původně Weyrův žák, se v oblasti pohledu na stát se svým učitelem v zásadě rozchází, když ve svém vrcholném státovědeckém díle: *Státověda a teorie politiky*, z r. 1947 – nepochybně i pod vlivem tehdejšího právně-sociologického a právně-ekonomického myšlení – jasně diferencuje mezi „*státem ve smyslu politickém*“, tzn. státem jako tvůrcem norem a jejich vykonavatelem, čili nositelem impéria, a „*státem ve smyslu hospodářském*“, tzn. státem jako subjektem majetkových práv a povinností, jakož i subjektem ve smyslu hospodářských a finančních zájmů. První pojetí státu Z. Neubauer dále rozděluje na: stát jako právní řád a stát jako aparát pro tvorbu a zabezpečování norem, což nám ve spojení s dříve uvedeným státem jako korporací – subjektem práv a povinností dává trojí pojetí fenoménu státu. Správná diferenciaci jednotlivých pojetí státu je pak dle Neubauera naprosto nezbytná, přičemž k ní v praxi často nedochází.²³⁰

Na rozdíl od F. Weyra, který směšování práva a politiky striktně odmítal, není Z. Neubauer tak kategorický, přičemž ke vztahu politických státních idejí, resp. ideologie uvádí: „*Stane-li se však určitá politická ideologie oficiální ideologií státu („režimu“), má tato státní ideologie vedle uvedeného smyslu ještě další význam: doplniti nebo alespoň z části nahraditi – úplné nahrazení zůstává nesplnitelným ideálem – donucovací funkci státní: Jednají-li občané v souhlasu s vůlí státu a jeho orgánů z přesvědčení o správnosti státní ideologie nebo z nadšení pro ni, není třeba je k tomu donucovat tresty a exekucí*“.²³¹

Ač bylo státovědné Neubauerovo učení prof. Weyrem odmítáno jako odklon od původní normativní školy,²³² nelze mu upřít jistý větší příklon ke každodenní realitě oproti původní normativní teorii, jejíž duch zůstával v abstraktních filosofických výšinách a odmítal se zabývat „přízemní praxí“.

---

²²⁹ Srv. Weyr, F.: *Teorie práva*. Brno – Praha, Orbis 1936, s. 162 a 335.

²³⁰ Srv. Neubauer, Z.: *Opus citatum.*, s. 61-62.

²³¹ *Ibidem* s. 122.

²³² Srv. k tomu např. Weyr, F.: *Stát*. In: *Slovník veřejného práva*. Red. E. Hácha, et al. Sv. IV. Brno, Polygrafia – Rudolf M. Rorhrer 1938, s. 612.

Ani K. Engliš se s normativní teorií v její původní podobě nespokojil a k normativisty vymezeným protikladům světa kausálního a normologického přidal své vlastní hledisko teleologické.²³³ Základní myšlenku funkce státu formuluje tento vynikající národohospodář nikoli ekonomicky, ale kulturně. Věnuje se jí jakoby mimochodem, když ve svém díle národní hospodářství rozebírá organizační působnost státu: „*Jádrem sociální otázky a celé politiky jest, jak upravit toto společenské zřízení aby vypěstilo co nejideálnější společenské těleso ve směru daného ideálu člověka zdravého, vzdělaného a mravného. Praktické řešení této otázky jest úkolem sociální politiky*“.²³⁴

Rovněž odpověď na některé aktuální problémy evropských států spojené s fenoménem tzv. multikulturalismu bychom mohli najít u K. Engliše, který vnímaje i národ především jako kategorii kulturní a státotvornou mj. hlásal: „*Od tisíců let se lidská společnost učleňuje v národnostní státy, národy chtějí žít svým vlastním státním životem, státy národně konglomerované se rozpadají, ... Národ je živým organismem, schopným tvořiti národní kulturu... Národní stát jeví se takto politickým vyvrcholením národních tužeb, poněvadž pojišťuje existenci, trvání a vývoj národa*“.²³⁵

O tom jak zajímavým a podnětným prostředím ve své době byla brněnská právnická fakulta, svědčí mj. i činnost V. Vybrala²³⁶ (později profesora tamtéž), který se snažil o skloubení pohledů H. Kelsena, resp. F. Weyra s náhledy K. Engliše, např. v díle: *Filosofické základy normativní teorie právní a její vztah k Englišově hospodářské noetice*, z r. 1929. A který v r. 1933 mj. přeložil z rukopisu do češtiny Kelsenovu *Ryzí nauku právní*, díky čemuž bylo toto dílo publikováno v češtině jako v prvním jazyce.

V souhrnu lze konstatovat, že zásadním přínosem normativní teorie pro učení o státních idejích zůstává v její rané fázi neodmyslitelné sepjetí státu s jeho právním řádem, pozdějšími představiteli této školy sice poněkud rozvolněné, zato však obohacené o nutnost sociálního obsahu a účelu státu. Právě v tom, totiž v překonání nedostatků klasického právního státu rozšířením demokracie i na sféru sociální a ekonomickou, je podstatou

---

²³³ Srv. Zahálka, V.: Englišova kritika normativní teorie. In: K odkazu prof. Františka Weyra, red. J. Dostálová. Brno, MU 1992, s. 117-119.

²³⁴ Engliš, K.: *Národní hospodářství*. Praha, Fr. Borový 1928, s. 86.

²³⁵ *Ibidem*, s. 450-454.

²³⁶ Prof. JUDr. Vladimír Vybral. (*1902 - †1980), byl významný normativista, teoretik práva finančního. Jako aktivní člen československé strany lidové působil ve funkci poslance federálního shromáždění.

moderního právního státu – státu sociálního.²³⁷ Neoddiskutovatelnou zásluhou vzniku a vývoje brněnské normativní školy tak zůstává, že svým zkoumáním přispěla k obecnému státoprávnímu poznání a připravila půdu pro budoucí realizaci ideje moderního právního státu v podmínkách české státnosti.

---

²³⁷ Srv. Pinz, J. Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 192 a násl.

II. Koncepce dělby státních mocí v pohledu státně ideovém

V roce 2012 tomu bylo přesně 323 let, kdy přišel na svět francouzský státoprávník a právní filosof Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu (*1689 - †1755), jehož doktrína dělby státních mocí na zákonodárnou, výkonnou a soudní, popsaná v díle O duchu zákonů (*Esprit des lois*) z roku 1749, je doposud jednou z hlavních idejí ústav států kontinentálně-evropského typu právní kultury, jakož i Ústavy Spojených států amerických. Spis, který si získal řadu příznivců i odpůrců již bezprostředně po svém vydání, je často kritizován pro svou přílišnou idealizaci a nemožnost plného faktického uskutečnění. Předmětem příspěvku je proto pohled na některé etapy vývoje této koncepce od doby jejího vzniku po současnost, teoretickou reflexi vybraných představitelů státoprávní teorie a některé aktuální prakticko-právní problémy s aplikací doktríny spojené.

1. Učení o dělbě státní moci

Montesquieu, jak víme z historie státoprávního myšlení, nebyl první, kdo se pokusil teoreticky vymezit dělbu státní či veřejné moci. Mezi jinými jmenujme Aristotela a Polybia, kteří tak činili ve starověkém Řecku, přes vzdělanostní úpadek středověku až do Anglie r. 1660, kde se této role v období vlády Karla II. zhostil opoziční člen parlamentu Richard Temple. A samozřejmě nelze nezmínit r. 1689, kdy John Locke vydal svůj spis „O vládě“, který sloužil jako Montesquieuova bezprostřední inspirace. Nicméně je tu rok 1749, kdy spatřil světlo světa spis „O duchu zákonů“, jímž se Montesquieu nesmazatelně zapsal do dějin věd právních a státních. Jako by k nám mluvil dnes, když říká: *„Není svobody, jestliže táž osoba nebo týž úřad spojuje ve svých rukou moc zákonodárnou a moc výkonnou, protože vzniká obava, že monarcha nebo senát vyhlásí tyranské zákony a pak je bude tyransky prováděti.“*

Není svobody, jestliže není moc soudní oddělena od moci zákonodárné a výkonné. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí zákonodárnou, byla by moc nad životem a svobodou občanů pouhou libovůlí, protože soudce by byl zároveň zákonodárcem. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí výkonnou, soudce by mohl být zároveň tyranem.

Všechno by bylo ztraceno, kdyby týž člověk nebo týž sbor předních občanů at' už šlechticů, at' už z lidu, měl v ruce trojí moc, totiž moc dávat zákony, moc vykonávat usnesení veřejná a moc soudit zločiny nebo spory jednotlivců. ...

Soudní moc se nesmí svěřit doživotnímu senátu, nýbrž musí být vykonávána osobami, které budou vybírány v určitém intervalu z lidu způsobem, který bude určen zákonem, a kteří tvoří soudní dvůr, který bude úřadovat tak dlouho, dokud to bude nutné. Tím se stane takřka neviditelnou a neexistující soudní moc, která budí takovou hrůzu u lidí, jestliže nebude spojena s určitým stavem nebo s určitým povoláním. Nikdo nechce mít stále před očima soudce; každý se bojí úřadu, a ne úředníků.

*Je také nutno, aby si zločinec při velkých hrdelních přích volil soudce souhlasně se zákonem; nebo aspoň aby mohl odmítnout z nich tolik, aby zůstali jen ti, kteří by vyhovovali.*²³⁸ Tímto požadavkem na právo odmítnout podjatého soudce budiž citace nesmrtelného díla evropského právního a státního myšlení ukončena.

2. Vybrané ohlasy Montesquieuova učení v státoprávní filosofii

Ve filosofické rovině koncepci tří oddělených mocí dále rozvíjel I. Kant, když rozeznával moc zákonodárnou (*potestas legislativa*), moc soudní (*potestas judiciaria*) a moc výkonnou (*potestas rectoria*).²³⁹

V rovině teorie státní přijímá Montesquieuovo tradiční členění mimo jiné i Prof. Jellinek, který ve své fenomenální Všeobecné státovědě (*Allgemeine Staatslehre*, z roku 1900) rekapituluje Montesquieuovy předchůdce i následovníky, líčí původní odmítání této dělby německou státovědou a její plnou akceptaci konstitucionalistickou francouzskou a americkou.²⁴⁰ G. Jellinek tradiční učení o potřebě dělby mocí přejímá a dále rozvíjí, resp. upřesňuje, hovoří o dělbě státních funkcí. Tyto funkce dále dělí na materiální (zákonodárství, soudnictví a správa)²⁴¹ a formální. „*Materiální funkce pak jsou rozděleny*

---

²³⁸ Montesquieu, Ch.: O duchu zákonů. Praha, V. Linhart 1947, s. 190-192.

²³⁹ Srv. Pavlíček, V. et al.: Ústavní právo a státověda. I. Díl. Obecná státověda. Praha, LINDE 1998, s. 285.

²⁴⁰ Srv. Jellinek, G: Op. cit., s. 640-634.

²⁴¹ „Zákonodárství stanoví abstraktní právní normy, upravující mnohost případů nebo také jen individuální stav. Jurisdikce zjišťuje pro jednotlivý případ nejisté nebo popírané právo nebo právní stavy a zájmy. Správa řeší konkrétní úkoly dle právních norem nebo uvnitř jejich hranic prostředky, jež jsou učleněny v bohatou soustavu, jak lze poznati při zevrubnějším zkoumání. ... Vlivem rozdílu v normálních funkcích rozpadají se jednotlivé státní akty dle svého obsahu v zákony, správní akty a právní nálezy.“ Jellinek, G: Opus citatum, s. 649-650.

*mezi druhy orgánů jim odpovídajících a navzájem nezávislých... Rozluce funkcí odpovídá dělba práce orgánů... Po své formální stránce rozpadávají se tedy projevy státní činnosti v akty formálního zákonodárství, formální správy a v akty justiční.*²⁴² Zatímco u materiálních funkcí lze nalézt a připustit prvky spojování. Např. činnost zákonodárského orgánu při rozhodování o petici nebo výkon správy soudem při opatrovnictví, vedení rejstříků, či ověřování, je naproti tomu směšování formálních funkcí státních orgánů zcela nepřipustné. *„V rozluce formálních funkcí spatřovala francouzsko-americká konstituční teorie nejbezpečnější záruku zákonitého vykonávání státní moci a tím i záruku politické svobody pro občana... Normální utváření formálních funkcí má uzavíratí v sobě soustavu překážek a závaží (checks and balances), jež brání jednotlivým mocem, aby překročili zákonitou sféru.*²⁴³ Na nebezpečí spojené s aplikační praxí dělby moci G. Jellinek dále upozorňuje, když uvádí: *„Dá-li se však soudci, jako v Americe, neomezené právo, aby zkoumal zákony co do jejich materiálního souhlasu s ústavou, což tam plyne jako důsledek z principu o dělení moci, může soudce celou zákonodárnou činnost v důležitých odborech donutiti k nečinnosti.*²⁴⁴

Do praxe politické byla Montesquieuova nauka v nejčistší podobě promítnuta v textu Ústavy Spojených států amerických (1787) a dále zde v rámci americké politické teorie rozvíjena především A. Hamiltonem²⁴⁵, který ji doplnil o starší myšlenku státovědy anglické – tedy ideu tzv. brzd a protivah (*checks and balances*).

3. Reflexe Montesquieuova učení právní teorií a praxí tzv. první republiky

Přesunem v čase a prostoru se nyní podívejme, jak se s odkazem francouzského filosofa vypořádali někteří významní státoprávní teoretici první poloviny století minulého. Přední český konstitucionalista první poloviny XX. století, pozdější profesor ústavního práva Prof. Vavřínek reflektuje ve IV. vydání svého díla *Základy práva ústavního*, Díl II. z r. 1921 posun od absolutního vnímání dělby státní moci ve smyslu Montesquieuova učení, jak ho pojímaly francouzské ústavy z let 1791 a 1795, resp. jak ho dosud stále

---

²⁴² Ibidem, s. 652.

²⁴³ Ibidem, s. 653.

²⁴⁴ Ibidem, s. 654-655.

²⁴⁵ Alexandr Hamilton (*1755 - †1804) byl americký právník a ekonom, jako člen skupiny „Otců zakladatelů“ byl prvním ministrem financí Spojených států amerických. Je spoluautorem tzv. Federálních listů, mj. prosazoval silné postavení Nejvyššího soudu.

pojímá ústava Spojených států amerických z roku 1787. Říká „*Novější konstituční teorie zmírnila absolutní dělení moci na r e l a t i v n í. Typem ústav s relativním dělením mocí je ústava belgická z r. 1831.*

Ukazuje se na to, že moci ve státě nemohou býti tak přísně od sebe odděleny, ježto by se rušila jednota státu. Jednak všechny moci jsou stejně nejvyšší jednak příkazováním každé jednotlivé moci k výhradnému opatřování parlamentu, hlavě státu a soudům není v žádném státě provedeno ani proveditelné.“²⁴⁶ Tato připomínka F. Vavříčka je souladná s Jellinkovským chápáním modelu dělby státních funkcí.

Ve stejné době, tzn. ve dvacátých letech minulého století, v této souvislosti konstatuje francouzský státovědec prof. Hauriou,²⁴⁷ že: „*Jsou dvě formy, ve kterých může býti stát podřízen právu: stav právní daný podrobením se soudci a stav právní daný podrobením se zákonu. Právní stav prve uvedený jest stavem původním; jest to starý režim zvykový a soudní období práva zvykového, ve kterém o platnosti práva rozhoduje soudce. Stav tento ustupuje konečně právnímu stavu novému, režimu zákonnému a správnímu: zákon jest podstatný základ právního stavu, všechny moci jsou podrobeny zákonu a úloha soudce jest omezena na řešení sporů.*“²⁴⁸

K otázce kontroly ústavnosti prostřednictvím moci soudní pak uvádí M. Hariou: „*Pokud zvláště jde o právní kontrolu ústavnosti, vzniká otázka velmi důležitá, zda se soudce může a smí míchat do pochodu ústavního. Dá-li se soudci toto právo, jest obava, že bude zatažen do víru politického...*“²⁴⁹ Nicméně v dalším textu Maurice konstatuje, že si toto „*právo soudcovo zkoumati ústavnost zákonů získává půdy, poněvadž se cítí potřeba kontrolovati parlamenty, jejichž zákonodárná činnost diktovaná mnohdy vášněmi volebními vážně ohrožuje svobodu.*“²⁵⁰

Zvolenou cestu kontroly ústavnosti prostřednictvím instituce ústavního soudu pak ve svém komentáři ústavní listiny republiky Československé z r. 1920 shrnuje prof.

---

²⁴⁶Vavřínek F.: Opus citatum, s. 43.

²⁴⁷ Prof. Maurice Hauriou (*1856 - †1929) byl děkanem právnické fakulty University v Toulouse, stoupencem školy Esmeinovy a odpůrcem objektivistické školy Duguitovy.

²⁴⁸ Baxa B.: Literatura: Právo státní a správní. Hauriou Maurice, Précis de droit constitutionnel, Paris 1923. In Sborník věd právních a státních, XXV. Bursík & Kohout, Praha 1925 s. 95.

²⁴⁹ Ibidem s. 96.

²⁵⁰ Ibidem.

J. Hoetzel²⁵¹, když říká: „Zvláštní pozornosti zasluhuje instituce ústavního soudu... Má se jí zabezpečiti, aby ústavní zákon byl opravdu základem státního života. Obyčejný zákon nemá býti v rozporu se zákonem ústavním. Nad dodržováním této stěžejní zásady má držeti ruku ústavní soud, jeho nálezy mohou prohlásiti, že obyčejný zákon ústavní normě odporující je neplatný.“²⁵²

Přehled myslitelů tzv. první republiky budiž uzavřen pohledem prof. Neubauera, jehož „Státověda a theorie politiky“ vyšla v r. 1947 a je tak nejrepresentativnější k uzavření tohoto období. Neubauer ke vzájemnému vztahu státních mocí uvádí: „Již od zavedení trojdílnosti státní moci (zákonodárství, správa, soudnictví) viděly uvedené politické tendence ve státní správě ústředně řízené vždy politicky méně žádoucí formu vydávání a aplikace norem, kdežto pro zákonodárství mluvila účast lidem voleného zastupitelstva (parlamentu), pro soudnictví jeho nezávislost a zmíněná normativní objektivita, takže k těmto dvěma druhým složkám novotvorby byla daleko větší důvěra. To vedlo ke snahám podřídit nějakým způsobem státní správu kontrole těchto dvou druhých složek novotvorby... Vývoj států v posledních desetiletích ukázal relativnost trojdílnosti státních mocí, která se v novověkém státě ustálila, že vzbuzovala zdání něčeho zcela přirozeného a nutného. Ve skutečnosti jest dána historickým vývojem a politickými tendencemi a je tudíž relativní a časově podmíněná. Jen něco z ní je dáno podstatou věci samé, jak je patrné z hořejších výkladů“.²⁵³ Pro faktickou převahu moci výkonné nad oběma ostatními se proti ní moci zákonodárné a soudní dávají kontrolní a sankční pravomoci. Známý problém soudní kontroly ústavnosti pak Neubauer zmiňuje, když říká: „V této souvislosti možno se konečně zmíniti o soudcovském zkoumání zákonů po stránce ústavnosti. Je to jediný bod problematiky tripartice mocí, kde moc soudní a zákonodárná stojí proti sobě“.²⁵⁴

---

²⁵¹ Prof. JUDr. Jiří Hoetzel (*1874 - †1961), právník, universitní profesor, sekční šéf ministerstva vnitra, byl autorem řady odborných děl. Např. Nauka o správních aktech, Čs. správní právo, Ústava ČSR, Strany v rak. řízení správním. Významně přispěl k vytvoření celkové koncepce čs. správního práva a vypracoval naší první ústavu-návrh Ústavní listiny ČSR z roku 1920, podílel se i na vzniku "Květnové ústavy" (1945).

²⁵² Hoetzel, J.: ÚSTAVA REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ. Zákony a nařízení z oboru práva ústavního. Praha, „VŠEHRD“ 1920, s. VIII.

²⁵³ Neubauer, Z.: Opus citatum, s. 104 – 105.

²⁵⁴ Ibidem, s. 292.

4. Reflexe Montesquieuova učení státoprávní teorií a praxí současnou

Pohledem právní teorie současné zůstává efektivní dělba státní moci²⁵⁵ základním znakem úrovně vyspělosti právní kultury každého státu. Rozlišuje se přitom dělba moci vertikální (mezi orgány ústřední, regionální a místní) a horizontální (mezi jednotlivé druhy státní moci – legislativa, exekutiva a justice). Horizontální dělba moci v moderním právním státě pak musí být založena na zásadách: oddělenosti, samostatnosti a nezávislosti moci na straně jedné a dále na straně druhé na zásadě rovnováhy moci a vzájemných brzd.²⁵⁶

Ohledně fungování justičního mechanismu pak recentní právověda – slovy zmiňovaného nestora české právní vědy druhé poloviny XX. století J. Boguszaka – formuluje další z atributů moderního právního státu a to sice předpoklad, že: „*Soudní moc vykonávají nezávislé soudy. Podle původní teorie dělby moci měly být soudci voleni občany (a tedy ustanovováni rovněž nezávisle na orgánech druhých moci).*“²⁵⁷

Současně prof. Boguszak upozorňuje na problém originarity toho kterého druhu moci. „*Také tuto zásadu teorie dělby moci, tj. zásadu nezávislosti co do vzniku, resp. nabývání pravomoci funkcionáři příslušných orgánů tří moci je třeba zvláště zdůraznit, abychom nezaměnili dělbu moci s pouhým rozdělením kompetence mezi oddělené orgány, mezi nimiž platí zásady inkompatibility (neslučitelnosti) pravomoci zákonodárné, výkonné a soudní v rukou jedněch a těchž fyzických osob.*“²⁵⁸

Pro ilustraci recentního konstitucionalistického přístupu k tradičnímu učení o dělbě státních moci budiž citováni především soudobí představitelé ústavovědy. Ti se (zkoumáno prismatem ústavních textů) v zásadě shodnou na skutečnosti, že z formálního pohledu, tzn. *de iure* se v nejryzejší podobě Montesquieuova nauka (hned po francouzských ústavách z konce XVI. století) promítla do stále platné ústavní listiny Spojených států amerických, zatímco současné ústavy evropských států se od ní v té či oné míře v zásadě odchyľují.

Tak český konstitucionalista prof. nzw. K. Klíma přisvědčuje odklonu evropských ústavních modelů od Montesquieuova pojetí dělby státních moci, když v díle *Teorie veřejné moci (vládnutí)* z r. 2003 říká: „*Z pohledu tradiční „tripartitní“ doktríny se dělba moci*

---

²⁵⁵ Z důvodu nezbytné jednotnosti moci státu doporučuje někdy současná právní teorie terminologicky přesnější výraz: dělba státních funkcí. Viz Lakatoš - Pinz, J. in Grantový projekt GA AV ČR „Dělba moci – podmínka demokratického právního státu“, identifikační kód IA8068505 (1995 – 1997), nepublikováno.

²⁵⁶ Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: *Teorie práva*. Praha, ASPI Publishing 2003, s. 209 a násl.

²⁵⁷ *Ibidem*, s. 213.

²⁵⁸ *Ibidem*.

plně a trvale realizovala v modelu americkém, jehož podobu lze považovat za velmi „čistou“ co do konsekventní dělby mezi třemi mocemi (ústavními orgány.). Tato konstelace je zvýrazněna zejména novou úlohou Nejvyššího soudu USA od r. 1803 jako „strážce ústavnosti“. Evropské ústavní modely (zejména kontinentální) chápou dělbu moci především jako bipolaritu mezi mocí zákonodárnou a výkonnou. Autonomní moc soudních instancí je zhodnocována až postupně především v moderních (aktuálních) ústavních systémech, v současné době zejména v ústavním soudnictví.²⁵⁹ Fakticky tak zde vidíme dominanci moci výkonné a soudní nad mocí zákonodárnou.

Že je současné pojetí soudní kontroly ústavnosti, resp. instituce ústavního soudnictví jako taková faktickým popřením klasické dělby státních mocí, dokládá i doc. J. Blahož v díle Soudní kontrola ústavnosti – Srovnávací pohled, z r. 2001, kde soudí, že „...čistá Montesquieuova koncepce dělby moci ovšem soudní kontrolu ústavnosti vylučovala, připouštěla nejvýše kontrolu komorou zákonodárného sboru.“²⁶⁰

Na straně druhé je třeba konstatovat, že doktrína tripartice státních mocí je i nadále ideovým základem moderních ústav jak lze vysledovat u prof. V. Pavlíčka, který říká, že: „Jedním z nejvýznamnějších institutů demokratické ústavy je zpravidla dělba moci.“²⁶¹ Současně upozorňuje i na nebezpečí plynoucí z nedodržení této koncepce. „Porušením harmonie mocí je předně neúměrné posilování exekutivy, ale i náběh ke konventní demokracii, posléze narušování nezávislosti moci soudní, aniž by bylo možno připustit soudcovský stát“.²⁶²

5. Aktuální problémy postavení moci soudní v České republice

Za všechny aktuální teoretické i praktické problémy dělby státní moci ve vztahu k justici zmiňme především problém nezávislost moci soudní. Tu lze odvodit zejména od způsobu instalace soudního orgánu, který v české právní úpravě jistě není ideální a jehož vrcholem je stávající právní úprava způsobu jmenování členů Ústavního soudu. „Problémem je u ústavního soudnictví především způsob ustanovování a složení soudu, popřípadě i délka funkčního období. Soudní rozhodování o ústavnosti má i výrazně

---

²⁵⁹ Klíma, K.: Teorie veřejné moci (vládnutí). Praha, ASPI Publishing 2003, s. 37.

²⁶⁰ Blahož, J.: Soudní kontrola ústavnosti – srovnávací pohled. Praha, ASPI Publishing 2001, s. 29.

²⁶¹ Pavlíček, V. et al.: Opus citatum, s. 170.

²⁶² Ibidem, s. 171.

*politický dosah a soudní orgán se zde přece jen v určitém ohledu stavi i nad zákonodárny orgán. Proto je v některých státech ustanovování soudců nebo navrhování či schvalování kandidátů svěřeno parlamentu. Zatímco v evropských právních státech soudci jiných soudů jsou jmenováni natrvalo, složení ústavního soudu se v některých státech periodicky obnovuje.*²⁶³ Z konkrétních negativních příkladů ve vztahu moci soudní a moci výkonné lze uvést problémy jako např. *causa* neúspěšného odvolání předsedkyně nejvyššího soudu prezidentem republiky, nejmenování některých justičních čekatelů do funkce soudců, jakož i obecný problém vztahu ministra spravedlnosti k soudům a zvláště pak k orgánu veřejné obžaloby, tedy státnímu zastupitelství.

Na straně druhé ve vztahu moci soudní a zákonodárné je pak z teoreticko-právního pohledu notoriitou problém postavení Ústavního soudu jako negativního zákonodárce na straně jedné a dále pak jeho postavení orgánu apriorní kontroly ústavnosti u mezinárodních smluv na straně druhé (v poslední době např. posuzování ústavní konformity Lisabonské smlouvy). Neblahým důsledkem europeisace právního řádu i doktríny jsou pak úvahy o možnosti přiznat judikatuře soudů vyšší instance status *pramene práva*.

Mimo rámec předkládané statě, avšak konsekventně k praxi uplatňování Montesquieuova učení stojí za poznámku skutečnost, že je přes četné kritiky v České republice dosud možné, aby byl poslanec či senátor členem vlády.

Závěrem si lze s ohledem na zaměření této konference položit otázku, zda a v jaké míře České republice hrozí vznik tzv. soudního státu. „*Soudní stát, resp. justiční stát vyznačuje se velkým vlivem justice na správu, zpravidla v podobě soudní kontroly veřejné správy. Kritériem justičního státu je kompetenční favorisace justice a její prioritní postavení oproti exekutivě. Způsob rozdělení kompetence mezi moci soudní a moci výkonnou, tedy forma vztahu soudnictví ke správě, je určující pro povahu soudního státu. >Justizstaat< upřednostňuje z právních řízení řízení soudní. Jeho idea spočívá na zásadě co největší možné míry výkonu zákonů cestou soudních orgánů, které zdají se skýtat pevnější záruku dodržování zákonnosti. Na rozdíl od justičního státu spokojuje se právní stát s podmínkou, že nezávislé orgány moci soudní budou uplatňovat vliv na orgány moci výkonné, zejména výkonem soudní kontroly vůči rozhodnutím správních orgánů. >Ideál právního státu, který důsledkem mylné identifikace práva se soudnictvím, právního pořadu*

---

²⁶³ Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: *Opus citatum*, s. 228.

se soudním řízením, ztotožňuje se se státem justičním.<²⁶⁴Avšak soudní stát, jako stát s určitou obsahově kvalifikovanou justicí, resp. s expansivní kompetencí moci soudní, je stejně jako ostatní historicky vyvinuté typy státu charakterisován konkrétním postavením správy v soustavě funkcí státu.>²⁶⁵

Zřetelně posun k soudnímu státu (viz známé výroky o tom, že ústava či zákony neplatí, pokud nebyly jako ústavně konformní shledány Ústavním soudem), který lze vypořádat nejen v aktuálním vývoji právního řádu České republiky, ale zejména v právu Evropských společenství,²⁶⁶ je v příkrém rozporu s doktrínou dělby moci a vážně se odchyluje od koncepce moderního právního státu, jak ji po staletí budovala kontinentální evropská státoprávní nauka.

Ve světle shora uvedených problémů je tedy nezbytné konstatovat, že ani téměř po třech staletích od svého vzniku neztratila Montesquieuova nauka tripartice státních mocí svůj půvab. Sám fakt, že není v právní a ústavní praxi důsledně dodržována, nemůže být důvodem pro její zatracení či odsuzování. Naopak je na místě úvaha, zda by českému právnímu řádu po mnoha letech relativisace a nedůsledného naplňování této nauky neprospěla její renesance a důsledné prosazování. Lze dovodit, že by takový obrat ušetřil mnoho problémů nejen orgánům moci soudní, ale i představitelům parlamentu a vlády.

Při určujících attributech jednotlivých státních mocí, tedy nejvyšší legitimitě zákonodárského sboru, faktické moci vlády a relativně nejvyšší odborné způsobilosti představitelů moci soudní je zajisté obtížné najít optimální způsob vyvážení jednotlivých zmíněných činitelů. Montesquieuovo učení tak i nadále zůstává nadčasovým ideálem, k němuž je třeba neustále směřovat.

---

²⁶⁴ Merkl, A.: Allgemeines Verwaltungsrecht. Wien, 1927; česky Obecné právo správní. Díl I. Praha – Brno: Orbis, 1931, s. 77.

²⁶⁵ Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. OPS, Nymburk 2010, s. 193-194.

²⁶⁶ Svou podstatou je právo evropských společenství průnikem „vody a ohně“, tedy kontinentální a anglosaského typu právní kultury a juristicky málo přehledný systém evropských směrnic, nařízení a doporučení je začasťe přímo dotvářen nálezy Evropského soudního dvora, kterým tak v duchu anglosaské právní tradice (kde Montesquieuova nauka nikdy nezapustila kořeny) náleží pozice právních pramenů.

III. Problém omezování státní suverenity v éře globalisace prismaticem státních idejí

1. K vývoji fenoménu globalisace

Pro potřeby odpovědi na položené otázky je třeba zpřesnit definiční výměr pojmu globalisace. Fenomén globalisace totiž není právní teorií hodnocen a popisován jednoznačně. Lze se dokonce i setkat s názory, že historické zárodky globalisace můžeme nacházet v historii od pradávna, že globalisací *sui generis* byla rozpínavost římského impéria stejně jako dalších mocenských hegemonů.²⁶⁷ Takové názory je třeba kategoricky odmítnout. Pro fenomén globalisace, jak ho známe přibližně od devadesátých let dvacátého století a který lze definovat jako propojování světa na všech úrovních, nelze v historii najít přesnou analogii.²⁶⁸

Prvky mocenského imperialismu tak typické pro velké historické říše lze rozhodně vnímat i v současnosti. V mezinárodně právních vztazích lze takto hodnotit např. současnou zahraniční politiku Spojených států amerických na Blízkém východě. Ve vztazích států, které jsou členy určitého svazu, lze za příklad imperiálního chování „interního“ označit tendence, které se často vyskytují v postoji orgánů Evropské unie vůči jednotlivým členským státům. Jakkoliv lze jevy narušování územní svrchovanosti - v případě politiky Spojených států amerických - či omezování státní suverenity - v případě orgánů Evropské unie vůči členským státům - považovat za krajně nevhodné a jdoucí proti základním principům mezinárodního i vnitrostátního práva, nelze je zaměňovat s vlastní procesem globalisace, a to i když působí paralelně a v zásadě jako její integrální součást.

V sociologickém smyslu globalisaci pregnantně definuje A. Giddens, když hovoří o „*zintenzivnění celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a naopak*“.²⁶⁹ I takto popsáný stav se však nevymyká historicky známým jevům a mohlo by se zdát, že pro státy s jejich tisíciletou existencí nepředstavuje bytostné ohrožení. Ve

---

²⁶⁷ Viz např. Knoll, V.: Hegemonie města Chebu. Zamyšlení nad otázkou středověké globalizace. Proslaveno dne 7.7.2007 na Mezinárodní vědecké konferenci: Monseho olomoucké právnické dny. Olomouc, Právnická fakulta UP.

²⁶⁸ Srv. Pinz, J.: Moc a právo v procesu globalisace. In Sborník z pracovní konference s mezinárodní účastí. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2003.

²⁶⁹ Giddens, A.: Důsledky modernity. Praha: SLON, 1998, s. 62.

skutečnosti je však globalisace jako taková z hlediska států něčím, s čím dosud nebyly nikdy konfrontovány a co směřuje k jejich faktické destrukci a marginalisaci. Postupný transfer řady kompetencí na soukromoprávní subjekty, tlak na privatisaci veřejných služeb, stejně jako možnost obcházení lokální státní regulace daňovou registrací mimo daný stát, jsou z pohledů států aktuální problémy, které globalisace přináší a které ohrožují samotnou podstatu států.

1. Otázka role státních idejí a učení v éře globalisace

V souvislosti s probíhajícím procesem globalisace a jejího vlivu na fenomén státu vzniká řada otázek. Jednou z nich je i otázka po smyslu státních idejí, jakožto řídicích myšlenek, které byly u zrodu toho kterého státu a dosud od sebe jednotlivé státy diferencují.²⁷⁰ Mohou tyto myšlenky být v současnosti aktuální? Mohou být pro současného člověka inspirující? Nebo jsou definitivně odsouzeny na pole právní historie jako artefakty, jež překonal dějinný vývoj a které bychom měli opustit? V tomto kontextu je nutné rovněž položit otázku, jaké ideje naproti tomu řídí proces globalisace? Jsou vůbec takové řídicí ideje, nebo je fenomén globalisace jevem živelným, který nikdo a nic neřídí a který je jen dalším přirozeným stupněm vývoje lidské společnosti? Odpověď na tyto otázky může predikovat další existenci států vůbec. Je proto důležité prozkoumat, nakolik je fenomén globalisace pro státy hrozbou a zda není něčím, s čím již byly v minulosti konfrontovány a co překonaly.

2. Trvalý význam států a státních idejí a učení

Cestou, jakou lze z hlediska dalšího smyslu států tento globalisační atak překonat, je jediné návrat ke kořenům státnosti, tedy účelu států a jejich idejím. Jak totiž ve svém politickém odkazu, poučen zánikem státnosti rakousko-uherské, resp. i dílem F. Palackého, jasně formuloval T.G.Masaryk, kdy konstatoval, že „... *státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily*“.²⁷¹

---

²⁷⁰ Srv. k tomu Kallab, J.: *Idea státu* In *Československá Vlastivěda*, red. V. Dědina, sv. V *Stát*, red. J. Kapras. Praha, Sfinx 1931.

²⁷¹ Masaryk, T.G.: *O ideji československého státu*. In *Idea československého státu*, red. J. Kapras – B. Němec – F. Soukup. Praha, Národní rada československá v nakl. L. Mazáče, 1936, s. 7.

S ideou moderního právního státu je neodmyslitelně spjata ochrana zájmů jeho občanů. Neboť „... stát má být zastupcem obecných zájmů svého národa.“²⁷² Moderní právní stát je jako fenomén jediný historický prověřený nástroj schopný zajistit demokratické uspořádání společnosti. „Cílová představa demokracie je sama o sobě dosti vágní, a nemůže proto postrádat tektonické prvky, které ji ve svém souhrnu konstituují jako cíl.“²⁷³ Idea moderního právního státu dále spočívá v překonání omezenosti formální demokracie klasického právního státu a její posun k demokracii reálné zahrnující oblast ne pouze politickou, ale rovněž sociální a ekonomickou.²⁷⁴

V situaci, kdy se mocenské centrum posouvá ze sféry lokální právní regulace a národního jazyka kamsi „mimo obzor“, je obětí tohoto stavu především občan. Při skutečnosti neexistence nějakého globálního státu či globálního práva je to on, komu se dalším postupem tohoto procesu vzdaluje faktická kontrola nad základními oblastmi jeho života, občan je tak fakticky zbavován možnosti vlivu na veřejný život vůbec. Bez další existence efektivního národního státu by tvář v tvář výzvam globalisace zůstal zcela bez pomoci. Potřeba renesance ideje silného národního státu nebyla dosud v historii nikdy tak aktuální, jak je tomu dnes.

Ve světle všech shora uvedených argumentů je zřejmé, že státy a státní ideje nelze ani v jejich současné podobě posílat na smetiště dějin. Jak říká F. Fukuyama: „*Jeden druh moci, který i v současném globalizovaném světě zůstává výlučně v rukou národních států, je moc vynucovat dodržování zákonů. I kdyby mezinárodní právo a mezinárodní organizace přesně reflektovaly vůli mezinárodního společenství (ať to znamená cokoliv), vynucování zákonnosti zůstává celkově doménou států.*“²⁷⁵ Role států jako ochránců zájmu svých občanů tak zůstává i v probíhající éře globalisace nezastupitelná. Ve světle odmítnutí návrhu Smlouvy o Ústavě pro Evropu v průběhu jejího ratifikačního procesu²⁷⁶ je jasné, že moc zůstává v rukou občanů - voličů. Jedině oni mohou usměrnit další kroky politiků a vrátit státy tam, kam svým významem a rolí patří.

---

²⁷² Jellinek, G.: Op. cit., s. 103.

²⁷³ Čermák, V.: Otázka demokracie. Praha, Academia, 1992, s. 27.

²⁷⁴ Srv. Pinz, J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 191 a násl.

²⁷⁵ Fukuyama, F.: Budování státu podle Fukuyamy. Praha, Alfa Publishing, 2004, s. 117.

²⁷⁶ Srv. k tomu Krátký, P.: Státní ideje jako součást národní kultury v kontextu tzv. Euroústavy. In Sborník z vědecké konference „Systémové pojetí kultury“. Hradec Králové, Fakulta humanitních studií University Hradec Králové, 2007, s. 139-143.

V. Státní ideje a aktuální otázka marginalisace mezinárodního práva

1. Význam státních idejí a učení pro mezinárodní právo v současnosti

Základním pilířem systému kolektivní bezpečnosti států v období novověku, resp. od Vestfálského kongresu (1648), bylo a dosud je alespoň *de iure* - tedy ve smyslu Charty Organizace spojených národů²⁷⁷ - mezinárodní právo veřejné. Od dob svého vzniku prošel tento normativní systém dlouhým vývojem, aby v sedmdesátých letech minulého století upevnil své postavení přijetím Deklarace zásad mezinárodního práva.²⁷⁸ Jde o zásady: **nepoužití síly, mírového urovnání sporů, nevměšování, spolupráce států, sebeurčení národů, svrchované rovnosti států a zásadu poctivého dodržování závazků.** Zmíněná kodifikace juristicky potvrdila *ethos*, který v mezinárodním právu veřejném vládl od konce druhé světové války a který odmítal imperiální politiku ovládnutí jednoho státu druhým, a naopak vycházel z předpokladu, že mírový vývoj mezinárodního společenství zajistí normativní systém založený na spolupráci formálně rovných států a jimi legitimisovaných mezinárodních organizací.²⁷⁹

Mezinárodně politickou, resp. bezpečnostní situaci bezesporu výrazně ovlivnil fenomén mezinárodního terorismu. V naprostém protikladu se základní myšlenkou charty Organizace spojených národů zakazující jinou než obrannou válku přišla na svět doktrína války preventivní, vymykající se ličenému vývoji. Naprosto odlišná mezinárodně právní kvalifikace první a druhé války v Perském zálivu je toho jasným dokladem. Rovněž pokračující proces evropské integrace, kdysi založený mezinárodními smlouvami o Evropských společenstvích, se svým aktuálním vývojem naprosto odklání od poválečného

---

²⁷⁷ Charta Spojených národů je ustavující dokument světové organizace, který stanovuje práva a povinnosti členských států a stanoví orgány a postupy fungování ORGANISACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. Jako mezinárodní smlouva kodifikuje Charta základní principy mezinárodních vztahů – od suverenity a rovnosti mezi státy až po zákaz užití síly při řešení mezinárodních sporů. Viz Fakta a čísla ORGANISACE SPOJENÝCH NÁRODŮ, Základní údaje o Organizaci spojených národů. New York – Praha, Informační centrum ORGANISACE SPOJENÝCH NÁRODŮ v Praze 2002, s. 3.

²⁷⁸ Deklarace zásad mezinárodního práva - Valné shromáždění ORGANISACE SPOJENÝCH NÁRODŮ schválilo konsensem 24. října 1970 (25. výročí přijetí Charty ORGANISACE SPOJENÝCH NÁRODŮ). Viz k tomu Potočný, M.: Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část. Praha, C.H.Beck 1999, s. 1-10. Azud, J.: Niektoré otázky povahy, obsahu a výkladu zásad medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007, s. 103-108.

²⁷⁹ Srv. k tomu Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část. MU Brno a Doplněk, Brno 1997, s. 5-7.

pojetí mezinárodních vztahů založeného na rovnosti mezi státy. Nerespektování státní suverenity členských států se pro počínání orgánu Evropské unie²⁸⁰ stalo charakteristickým a pokračuje i vůči státu mimo ni.

Stejně tak současný nejednoznačný postoj mezinárodního společenství k otázce Kosova, resp. jeho faktické uznávání některými státy, a to v rozporu s dosud platným mezinárodním právem, nutí k zamyšlení nad platností, efektivitou a především budoucím vývojem tohoto normativního systému.

2. Genese a vývoj systému kolektivní bezpečnosti suverénních států

Pro nejstarší známé období mezinárodních vztahů – tedy starověk v období 4. až 1. tisíciletí před naším letopočtem - byla charakteristická imperiální idea ovládnutí států v dané oblasti (Mezopotámie, Egypt, Indie, Čína atd.) nejsilnějším z nich. *Vytváření koloniálních soustav, sloužících k olupování jedněch národů národy druhými, je historicky podmíněným jevem, vlastním všem vykořisťovatelským společenským řádům.*²⁸¹ Pro úplnost je třeba dodat, že hegemon zpravidla ovládaným státům zajišťoval právní kulturu vyššího stupně, jak tomu bylo v případě imperia římské říše, kde pro obyvatele všech zemí imperia platilo *ius gentium* – právo národů. Stav stability byl pak historicky podmíněn schopností hegmona udržet svůj vliv v oblasti a zajistit na něm jednotný právní řád.

Myšlenka jednotného impéria, jednotné moci nad všemi křesťanskými státy byla po rozpadu říše římské řídicí ideou cesaropapismu – středověkého učení o nadřazenosti papeže světským panovníkům a jeho právu je intronizovat (provádět investituru). V boji s touto myšlenkou přinesl v XVI. století francouzský státovědec J. Bodin myšlenku suverenity – moci tvořit právní řád neodvozený od jiné autority než od sebe sama. Tuto moc přisoudil panovníkovi. Novodobá státověda přiřadila tuto vlastnost státům,²⁸² ale ještě dříve národům. Moderní koncept mezinárodního práva veřejného se začal rodit po konci třicetileté války, tedy v období vzniku národních států. Ve století XVII. byla mezinárodněprávní nauka pod vlivem zejména myšlenek H. Grotia, který do ní transponoval prvky soukromoprávní, jako např. rovnost států coby smluvních stran, a dále

---

²⁸⁰ Evropská unie přitom sama dosud trpí nedostatkem právní subjektivity, kterou měla založit odmítnutá Smlouva o ústavě pro Evropu, a nyní ji má založit přijatá (byť dosud ne všemi členskými státy ratifikovaná) tzv. Lisabonská smlouva.

²⁸¹ Tureček, J. et al.: Světové dějiny státu a práva ve starověku. Praha, Orbis 1963, s. 491.

²⁸² Srv. Kelsen, H.: O podstatě a hodnotě demokracie. Praha, Orbis 1933, s. 31.

S. Puffendorfa, který prosazoval přirozenoprávní koncept a suverenitu národa. Není proto náhodou, že má většina evropských jazyků výraz pro mezinárodní právo spojený s termínem národ: *International law*, *Droit International*, *International recht*. Základní zásady mezinárodního práva, tedy formální rovnost států jako mezinárodněprávních subjektů a zásada poctivého dodržování smluv (*pacta sunt servanda*) jsou v podstatě platné dodnes.

Teoreticko-právně velmi zajímavou otázkou představuje vztah práva mezinárodního k právu vnitrostátnímu. Juristicky existují tři pohledy na tuto oblast a to sice 1) primát práva vnitrostátního, 2) primát práva mezinárodního, 3) dualistická koncepce připouštějící existenci dvou paralelních a nezávislých normativních souborů.²⁸³ F. Weyr spojoval řešení této otázky s počínáním ústavodárce: *Kde např. nenajdeme žádné stopy po nějakém ústavodárcem zamýšleném omezení svrchovaného zákonodárského orgánu vnitrostátního, kde tedy nesporně platí podle vnitrostátního právního řádu zásada, že vše to, na čem se zákonodárce usnese ať se to přičí obsahově jakýmkoliv jiným normám, tedy popřípadě i mezinárodním...tam zajisté bude spíše vyhovovati konstrukce primátu práva (právního řádu) vnitrostátního. Kde naopak vnitrostátní ústavodárce projevil vůli omezit vnitrostátního zákonodárce... tam nesporně byla by na místě spíše konstrukce primátu právního řádu mezinárodního.*²⁸⁴ Dosud platným argumentem Weyrova žáka Z. Neubauera - vysloveným po 2. světové válce a při vědomí snah Organizace spojených národů - je neexistence nadstátní normotvorné a mocenské organizace - *Civitas maxima*.²⁸⁵ Recentní teoretickoprávní přístupy většinou připouštějí primát práva mezinárodního ve smyslu právní síly jeho pramenů.²⁸⁶ Často tuto situaci řeší sám ústavodárce např. absolutní předností mezinárodního práva (Spolková republika Německo, Republika Rakousko), omezením aplikovatelnosti vnitrostátních právních norem, které jsou v rozporu s mezinárodními smlouvami (Nizozemské království), či předností mezinárodních smluv určitého typu (Francouzská republika, Česká republika).

---

²⁸³ Srv. Kelsen, H.: *Opus citatum*, s. 34-38.

²⁸⁴ Weyr, F.: *Teorie práva*. Brno – Praha, Orbis 1936, s. 97.

²⁸⁵ Již v r. 1947 vyslovil Neubauer obavu, že i v rámci Organizace spojených národů bude docházet k omezování suverenity států malých a středních při zachování suverenity tří až pěti mocností. Srv. Neubauer, Z.: *Státověda a theorie politiky*. Praha, J. Laichter 1947, s. 113-115.

²⁸⁶ Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: *Op. cit.*, s. 92.

Základní teoretické dělení pramenů práva na formální a materiální přijímá i současná internacionalistická nauka. Formální prameny mezinárodního práva pozitivně vymezuje odstavec 1 článku 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora Organizace spojených národů. Jsou to: mezinárodní úmluvy, mezinárodní obyčeje, obecné právní zásady civilizovaných národů a konečně soudní rozhodnutí spolu s názory uznávaných autorit veřejného práva.²⁸⁷ Pro posouzení stávající efektivity a možného budoucího vývoje mezinárodního práva veřejného však jsou určující zejména jeho materiální prameny. Ty chápeme jako činitele primárně neprávní povahy, které však mají na vznik a přijímání mezinárodně právních norem zásadní vliv. Patří k nim zejména mezinárodní politická situace, poměry sil mezi státy, ekonomické, ale např. také náboženské faktory a další.

3. Budoucnost ideje mezinárodního práva v éře globalisace

Z výše uvedeného historického výkladu vyplývá, že současný systém mezinárodního práva vychází z axiologického pojetí vlastního euro-americké civilizační oblasti.²⁸⁸ Růst významu zemí s jiným hodnotovým systémem – zejména islámských – může být faktorem tlaku na změnu. Současně je pravdou, že systém mezinárodního práva do svého stávajícího stádia dospěl v době rovnováhy dvou mocenských bloků. Tato rovnováha byla narušena pádem sovětského impéria a tak impérium Spojených států amerických představuje prvek potenciální destabilisace, neboť zůstávají faktickým hegemonem v oblasti mezinárodních vztahů.

Dalším problémem je skutečnost, že stávající státy netvoří homogenní skupinu. Různorodost jejich typů potom narušuje základní předpoklad mezinárodního práva, kterým je rovnost jeho subjektů. G. Sørensen rozděluje recentní státy na tři kategorie.²⁸⁹ A to na státy liberálně-demokratické, kam patří větší část evropských států a Japonské císařství; státy nacionálně-imperiální, jako např. Indie, Pákistán, Čína; a státy postkoloniální, většinou africké. Každá z těchto skupin by v budoucnu mohla mít zájem na svém

---

²⁸⁷ Srv. k tomu Malenovský, J.: *Opus citatum*, s. 112-113.

²⁸⁸ Srv. Šmihula, D.: *Vývoj mezinárodního práva v blízké budoucnosti*. In: *Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“* Bratislava, SAP 2007, s. 313.

²⁸⁹ *Ibidem*, s. 314.

regionálním normativním systému,²⁹⁰ což by mohlo ohrozit další stávající předpoklad mezinárodního práva veřejného – kterým je jeho universalita.

Současné období globalisace je a nepochybně ještě bude „prubířským kamenem“ aktuálního pojetí mezinárodního práva. Stávající mezinárodně politická situace rozhodně není příznivá pro atmosféru spolupráce suverénních států. Na poli teorie se lze setkat i s názory, že globalisace prospívá spravedlnosti.²⁹¹ Ukázkovým příkladem má být např. rychlost, s jakou byl zřízen Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii. S ohledem na přetrvávající pochybnosti o tom, zda válečné akce proti bývalé Jugoslávii lze jakkoliv odůvodnit mezinárodním právem, je to příklad přinejmenším pochybný.

Jediným globálně operujícím účastníkem světového dění, jak bylo zmíněno, zůstávají Spojené státy americké. Na invazi jimi vedené koalice do druhé války v Perském zálivu se však jasně ukazuje, že dodržování dosavadních standardů mezinárodního práva veřejného nemusí být v souladu s jejich národním zájmem. Současně se na mezinárodní scéně nenachází jiný „hráč“, který by byl schopen mocenské počínání Spojených států vyvážit či mu konkurovat. Rusku i Číně – jinak stálým členům Rady bezpečnosti – zatím chybí možnosti ekonomické.

Evropské státy se z historicky pochopitelných důvodů mohou jen obtížně shodnout na společných zájmech zahraniční politiky, a tak přestože by ekonomicky pravděpodobně byly schopny vliv Spojených států vyvážit, nešťastně probíhající evropská integrace jim to neumožňuje. Původní idea evropských společenství založená na výhodnosti spolupráce suverénních států stále více ustupuje do pozadí, aniž by bylo jasné, co přesně ji má ideově nahradit.

Islámský svět se stále více na jedné straně nábožensky radikalizuje a na straně druhé jasně ukazuje, že jeho civilizační model nesměruje k základním hodnotám euro-americké civilizace, tedy k demokratickému právnímu státu a ochraně lidských práv. Israelsko-arabský „mírový“ proces nepřináší již léta kýžené výsledky. Naopak „export“ demokracie v podobě uskutečnění svobodných voleb na palestinském území vedl k posílení extremistických skupin, které legitimisoval.

---

²⁹⁰ Již dnes mají své regionální quasintegrační platformy (EU, Mercosur, ASEAN).

²⁹¹ Zoubek, V: Několik poznámek k multikulturálně-civilizačnímu přístupu v objektivním právu. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007, s. 246.

O své místo na mezinárodní scéně se hlásí jaderné mocnosti mimo Radu bezpečnosti – tedy Indie a Pákistán. Neznámou zůstává stav těchto zbraní v Severní Koreji a Iránu. Vedle toho řada zemí afrického kontinentu zápasí s politickou nestabilitou, chudobou a nedostatkem léků či potravin. Při tom všem roste schopnost mezinárodních nadací a korporací vyhýbat se státní regulaci. Takové prostředí více než nahrává podmínkám mezinárodního zločinu.

Zdá se, jako by se dosavadní vývoj Organizace spojených národů dostal do slepé uličky. Stávající orgány mezinárodního společenství v řadě případů nejsou s to čelit humanitárním katastrofám, ani poskytovat efektivní hospodářskou pomoc, někde se jeví dokonce jako kontraproduktivní.²⁹² Má to tedy být důvod k opuštění stávajícího modelu mezinárodního práva veřejného? Zcela jistě nikoliv. Mezinárodní právo veřejné, tak jak historicky vznikalo s přispěním největších představitelů právně-filosofického myšlení, přes všechny oprávněné výhrady k jeho momentální nízké efektivitě, zůstává nadále jedinou dlouhodobou zárukou mezinárodní bezpečnosti.

Pokud se nechceme historicky vracet do imperiálních dob a odsoudit tak většinu středních a malých států k úloze kolonií či protektorátů, nezbývá než všemi prostředky trvat na koncepci spolupráce suverénních států. Jedině silné, suverénní státy s jasnou státní ideou mohou být platnými členy mezinárodního společenství a i nadále tak plnit účel své existence – totiž chránit zájmy a bezpečnost svých občanů. Má-li mezinárodní právo i nadále plnit svou hlavní funkci – tj. zajištění mírového vývoje mezinárodního společenství – musí zůstat právem rovných – *ius inter pares*. A zachovat zásadu, podle níž rovný nad rovným nemá moc – *par in parem non habet potestatem*.²⁹³

---

²⁹² To když zamýšlená pomoc slouží ke korupci místních úředníků, či přímo k obohacování zločinců. Srv. Fukuyama, F.: *Opus citatum*, s. 78.

²⁹³ Azud, J.: Suverénní rovnost a rovnoprávnost států podľa medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „(Ne)rovnosť a rovnoprávnosť“ Bratislava, SAP 2005, s. 125.

IV. Význam politických a státních idejí pro poznávání práva

Pro správnou systematickou klasifikaci politicky a státně ideového aspektu procesu právní interpretace je třeba rekapitulovat vlastní obsah tohoto pojmu. Jak k danému problému poznamenal akademik V. Knapp: „*Interpretace obecně znamená přikládání významu znakům, tj. vyjevování významu znaků. Interpretovat lze každý jazykový výraz... právní úkon vyjádřený jazykem... diplomatickou nótu, politický projev, atd. ... i neязыkové znaky, jako jsou konkludentní činy, event. i mlčení, ale i stopy.*“²⁹⁴ Právní interpretace tedy jako pojem v širším smyslu představuje výklad jakéhokoliv společenského fenoménu pomocí právních výkladových prostředků. Naproti tomu výklad práva (interpretaci práva), jako pojem užší chápeme v tradičním právně-teoretickém kontextu, slovy docenta J. Čapka, „*jako objasnění smyslu a obsahu právních norem, vyjádřených v normativních aktech, za účelem jejich pochopení a používání.*“²⁹⁵ Vzhledem k tomu, že jak rovněž připomněl V. Knapp, není právní věda vědou axiomatickou, ale argumentační, znamená to, že „*poznání práva, právních institutů atd. a důsledně ani zjištění quid iuris v určitém případě nelze odvozovat z axiomů, nýbrž je třeba se ho dobrat argumentací pro několik z více možností. ... Prvním úkolem a zároveň předpokladem právní argumentace je tedy poznání významu jazykových znaků vyjadřujících právní normu. Cesta k tomuto poznání je interpretace /výklad/ právního předpisu.*“²⁹⁶ Takto pojatý pojem výkladu práva pak nauka tradičně diferencuje na výklad dle interpretujícího, čili dle subjektu, který výklad podává (např. ústavním soudem, vyšším soudem, soudem prvního stupně nebo správním orgánem, dále rozeznává výklad doktrinální čili vědecký a vedle toho i výklad interní nebo též služebně závazný), dle poměru textu ke zjišťovanému obsahu se rozlišuje výklad doslovný, restriktivní a extenzivní, vedle toho členíme výklad dle způsobu interpretace, resp. dle metody. Vlastní interpretační postupy obvykle klasifikují na metody standardní (výklad jazykový, logický a systematický), proti nimž se staví metody nadstandardní (kam patří výklad historický, teleologicko-axiologický a komparativní).²⁹⁷ Současně platí, že k

---

²⁹⁴ Knapp, V.: Opus citatum, s. 168.

²⁹⁵ Boguszak, J. - Čapek, J. - Gerloch, A.: Op. cit., s. 143.

²⁹⁶ Knapp, V.: Op. cit., s. 167-168; V. Knap zde rovněž připomíná, že je nesprávné hovořit o interpretaci právní normy, neboť ta je výsledkem interpretace právního předpisu.

²⁹⁷ Srv. k tomu též Gerloch, A.: Opus citatum, s. 146-151.

postupům nadstandardních interpretačních metod, někdy souhrnně nazývaných interpretací *e ratione legis* (účelem zákona)²⁹⁸ se lze *lege artis* uchýlit jedině tehdy, pokud metody standardní nepřinášejí z pohledu interpretujícího jednoznačnou odpověď na řešenou právní otázku, nebo jsou o této odpovědi z právního pohledu dostatečně zřejmé pochybnosti, popř. je při interpretaci nutno řešit nedostatky legislativně technické či metodické povahy (např. v situaci, kdy se zákonodárce uchýlí k právní úpravě obsahově neurčité povahy²⁹⁹).

Zmíněné nadstandardní metody pak v zásadě přinášejí zajímavé problémy v rovině právně teoretické. Z doktrinálního i praktického pohledu totiž nemusí být vždy zcela zřejmé, kdy interpretátor použitím nadstandardních výkladových metod ještě vykládá původní právní úpravu a kdy již jejich použitím tvoří úpravu zcela novou od původní odlišnou anebo dokonce úpravu vůči původní kontradiktorní. V rovině právní teorie všeobecně známo, že „i aplikátor práva neodvozuje svá rozhodnutí absolutně výlučně z pozitivního práva, ale (zejména soudce) vyplňuje pravá *legis vacua* dotvářením platného práva odvoláním se na nepsané právní principy a překonává nepravá *legis vacua* interpretací opřenu o psané právní principy, resp. interpretací *secundum legem*.“³⁰⁰

Pokud interpretátor řeší historické, hodnotové nebo srovnávací aspekty dané právní úpravy, dostává se chtě nechtě do roviny idejí, které stály u jejího zrodu. Zkoumá tak mj. politické ideje, vnímané klasickou naukou jako legitimní zdroje přístupů k právu z pohledu *de lege ferenda* v aspektu právně politickém (legislativním), aby následně analyzoval normativní aspekt státně ideový - tj. myšlenkový obsah, který se do dané právní úpravy skutečně promítl v pohledu *de lege lata*. Takto uchopený model je typický pro tradiční

---

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ Příkladem budiž interpretace normativního ustanovení o zákazu činnosti a propagaci politických stran a hnutí ve školách a školských zařízeních, podle něž konstatuje, že: „Ve školách a školských zařízeních není povolena činnost politických stran a politických hnutí ani jejich propagace“ /v § 32 odst. 1 zákona č. 61/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)/, což by striktním gramatickým výkladem vedlo k totální izolaci těchto vzdělávacích zařízení od politického života. Běžná skutečnost, že se politici (členové politických stran) mohou např. účastnit besed na školách, se v odborném ani všeobecném právním vědomí nevnímá jako porušení zákona, je možná zejména díky historickému výkladu tohoto ustanovení, jakož i systematické interpretaci analogické právní úpravy v zákoně o vysokých školách, podle níž: „Na vysokých školách je nepřipustné zakládat a organizovat činnost politických stran a politických hnutí“ /§ 2 odst. 10 zák. č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů/. Rozumí se (historickým výkladem), že zákonodárce v obou těchto ustanoveních reagoval především na historicky existující existenci „paralelních organizačních struktur“, kdy předseda příslušného výboru „strany“ měl *de facto* větší rozhodovací pravomoc, příp. vzdělávací vliv než řádný akademický funkcionář nebo odborně příslušný pedagog.

³⁰⁰ Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006, s. 146-151.

kontinentální typ právní kultury s jejím důrazem na psané právo, především v podobě zákona, kde právo tvorba je svěřena zejména zákonodárci, zatímco správní či justiční orgán toto právo aplikuje. V právní kultuře angloamerické není, jak je všeobecně známo, z teoreticko-právního pohledu výhradním právo tvůrcem zákonodárce, ale kromě něj i soudce, tvořící precedens jako závazné pravidlo chování.³⁰¹ I zde je však možné vyzorovat parametricky podobný proces politicko-ideového tlaku na opuštění zastaralého precedentu obsahujícího obsoletní státní ideu a jeho nahrazení právním pravidlem novým, které v podobě precedentu nově vymezí posuzovanou právní situaci a vyhoví aktuální sociální potřebě (z povahy věci je však anglosaský právní systém prismatem změny státní ideje rezistentnější a z pohledu akcentace aktuální ideje politické méně transparentní).

1. Imanentnost státních idejí v obsahu právního řádu a jejich interpretační význam

Pojem státní ideje není *stricto sensu* kategorií právně dogmatickou, ale státoprávně filosofickou. Pro tradiční státovědu státní idea „*představuje potom úvahy o důvodu vzniku a trvání státu, o jeho zvláštním poslání nebo úkolu, který plní nebo by měl plnit v obecném životě mezinárodním. Je to vlastně otázka smyslu státu*“.³⁰² Jako základní myšlenka státního účelu, zahrnující mj. oblast státem a tedy právem chráněných hodnot převažujících v daném historickém a společenském kontextu je státní idea (jako pojem státovědný) do jisté míry odpovídající právo vědnému termínu *ratio legis*, tedy smysl zákona.

Zdrojem státních idejí jsou především aktuálně panující ideje politické (někdy ovšem i obecně kulturní, náboženské, sociální a jiné), které jsou sice často protichůdné, ale z pohledu aktuálních společensko-mocenských poměrů se v podobě obsahu vzniklé právní normy složí vždy do konkrétního vektoru reálně uskutečňované státní ideje. Z pohledu státně ideového pak platný právní řád vždy petrifikuje státní ideje, frekventované jako nosné v době vzniku dané právní úpravy. Dokud je hodnotový základ státní ideje promítnuté do právní úpravy souladný s hodnotovým základem společensky převažujících a státním obyvatelstvem, resp. jeho politickou reprezentací uznávaných idejí politických, nevzniká zpravidla potřeba změny právní úpravy. Obsoletnost státní ideje se projevuje společenským tlakem na změnu právní úpravy nebo dokonce na změny státoprávního

---

³⁰¹ Ibidem, s. 48-52.

³⁰² Lakatoš, M. - Pinz, J.: Opus citatum.

uspořádání státu, v extrémním případě (pokud se tak neděje z vnějšího zavinění) tlakem na zánik státu. Příkladem budiž idea československé státnosti, která byla opuštěna v době, kdy se politická reprezentace (v tomto případě nikoliv bezprostředně státní obyvatelstvo) rozhodla existenci tohoto státního útvaru ukončit.

Z pohledu interpretačně-metodologického je třeba uzavřít, že státní ideje mají největší význam v rovině právní politiky, jež by měla svým posláním hledat a uskutečňovat státní ideje odpovídající v maximální míře potřebám státního obyvatelstva, popř. je nahrazovat novými, jestliže se jejich aktuálnost vyčerpá. Schopnost porozumění státní ideji je současně *conditio sine qua non* správné interpretace práva aplikačním orgánem správním či soudním.

2. Problém vlivu politických idejí na účelové změny právní interpretace

Politické ideje jako myšlenky o správném řízení společnosti a s ním spojenou ochranou těch kterých hodnot jsou z teoreticko-právního pohledu, jak bylo výše řečeno, legitimním zdrojem úvah *de lege ferenda*. Pokud k „aktualizaci“ státní ideje dochází prostřednictvím změny právní úpravy řádným legislativním procesem - tedy v rovině právní politiky nenastává obvykle právně teoretický problém. Výjimku z výše popsaného stavu představuje účelová reinterpretační „starých“ právních předpisů, při doplňování právního řádu normotvůrcem o předpisy nové, kdy však právní předpisy staré nejsou explicitně derogovány, avšak fakticky dochází k jejich suspendování.³⁰³

---

³⁰³ Zde budiž zmíněn známý případ z r. 2004. V rámci implementace tzv. evropského zatýkacího rozkazu do českého právního řádu, při neochotě tehdejšího zákonodárce legislativně doplnit text Listiny základních práv a svobod (Státní „Občan nemůže být nucen k opuštění své vlasti.“ - čl. 14 odst. 4 USNESENÍ předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.) byl v průběhu legislativního procesu učiněn pokus o překlenutí rozpornosti nově navrhované právní úpravy s textem „listiny“ za pomoci výkladu historického. Předkladatel (v osobě ministra spravedlnosti) se rozpor aktuální a nové právní úpravy pokusil interpretačně překlenout mj. takto: „My vykládáme v podstatě shodně s velkou částí naší akademické obce Listinu historicky, a to tak, že v době jejího přijímání neměl zákonodárce na mysli zákaz vydávání nebo předávání v rámci trestního řízení, ale vyhošťování vlastních občanů do ciziny, a to v přímé reakci na tzv. akci Asanace. Vzhledem k tomu, že článek 14 odst. 4 Listiny zakotvuje právo občana na svobodný vstup občana České republiky na její území, je pravděpodobné, že opuštěním vlasti, o němž hovoří věta druhá stejného ustanovení, měl zákonodárce v Listině na mysli opuštění rázu trvalého, opuštění, po kterém by bylo občanu ve vstupu na území České republiky našimi vlastními orgány bráněno. Pokud by však občan České republiky byl předán k trestnímu stíhání nebo k výkonu trestu do ciziny, nic mu samozřejmě nebrání se na území České republiky svobodně vrátit po ukončení výkonu vazby či trestu odnětí svobody, takže o opuštění vlasti v tomto případě nejde.“ Čermák, K.: prosloveno v parlamentní rozpravě při projednávání vládního návrhu ústavního zákona, kterým se mění ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění ústavního zákona č. 162/1998

Další problém, se kterým se v této souvislosti v rovině právní teorie setkáváme, nastane, pokud jsou aktuální ideje politické prosazovány nikoli aktualizací státní ideje formou nové právní úpravy, ale (např. z důvodu nedostatečné společensko-politické podpory nových idejí, nebo složitého legislativního mechanismu) naopak tlakem na judiciální či správní reinterpetaci právní úpravy stávající. Zde je nad jiné vhodným příkladem ústavní nález ve věci Lisabonské smlouvy, v němž došlo k suspendaci státní ideje suverénního státu explicitně obsažené v Ústavě České republiky³⁰⁴, a to v zájmu prosazení politické ideje evropské hospodářsko-politické integrace.³⁰⁵

Pro parlamentní demokracii platí, že je z tohoto pohledu je krajně nešťastné, pokud státoprávní mechanismy nezaručují v dostatečné míře vzájemné oddělení jednotlivých složek státní moci (např. situaci, kdy zákonodárny sbor konstituuje moc výkonnou a ve spolupráci s hlavou státu jedna z komor parlamentu vybírá členy Ústavního soudu, lze jen obtížně považovat za dobrou realizaci Montesquieho koncepce dělby státních mocí, či za přiměřenou realizaci tradiční anglosaské doktríny *Checks and Balances*). Logickou skutečnost, že totiž soukromý zájem osob v takto konstituovaných orgánech na výkladu práva může být v některých politicko-ideových otázkách shodný, je nutné z pohledu zájmu státního obyvatelstva považovat za vrcholně nežádoucí.

3. Problém objektivit interpretace v kontextu politicko-státních ingerencí

Objektivitu právní interpretace může v rovině metodologické zajišťovat pouze obecná teorie práva. V kontextu aktuálně probíhajících procesů, jakými jsou zejména globalisace a europeisace, musí doktrína reagovat na nové právní jevy. Aktuální spor o to, zda „pánem zákona“ je jeho tvůrce, nebo interpretátor, nabývá v konkurenci normativních systémů (mezinárodní právo, právo evropských společenství, národní právní řád) nové dimense. Požadavek na publicitu a předvídatelnost práva jako by opouštěl „veřejný prostor“ a nezávislý pozorovatel tak dospívá k otázce, zda se právní vývoj nevrací po spirále zpět do

---

Sb. /sněmovní tisk 513/ - druhé čtení, dne 2. dubna 2004. Praha [cit. 2010-11-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/030schuz/s030273.htm>>.

³⁰⁴ Dle čl. 1 odst. 1 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů je Česká republika „svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“

³⁰⁵ Blíže k tomu Krátký, P.: Lisabonská smlouva versus moderní právní stát. In Gerloch, Aleš; Wintr, Jan (eds). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 203-213.

dob, kdy právo bylo „posvátnou a tajnou“ vědou určenou pouze vyvoleným (kdysi kněžím - dnes právním expertům).

Vrcholem problému je pak situace na úseku právní úpravy v rámci evropských společenství, v němž se spojují především dvě shora zmíněné velké právní kultury, přičemž, jak známo, při spojení dvou odlišných kultur ve společný celek vystupují do popředí zpravidla nevýhody obou. Všeobecně známý je rovněž problém jazyka a obsahu pramenů komunitárního práva (ať již se na něm podílí prvek čistě jazykových či prvek politických kompromisů). Současně platí, že obsahová kvalita recentních tuzemských i mezinárodních normativních textů není přímo úměrná jejich neobyčejně narůstajícímu množství ani rychlosti, s jakou jsou přijímány a měněny. Úpadek právního jazyka³⁰⁶ pak bezprostředně souvisí s úpadkem právního vědomí, kde se vytrácí představa práva coby cesty k hledání spravedlnosti, ale v rovině politické a státně ideové ho často nahrazuje představa práva a jeho výkladu coby „bezhodnotových obchodních pravidel“ na straně jedné, nebo v horším případě na straně druhé představa práva jako kodifikaci pravidel zvuče „elit“, jejichž pomocí je ovládána masa obyvatelstva.

Ideální zdroj objektivisace přístupu k právní interpretaci by tak měl při všem shora uvedeném představovat výklad vědecký, čili doktrinální, neboť právní věda teoretická by měla být v maximální možné míře oproštěna od vlivů politických i státních. V této souvislosti lze opět zmínit slova V. Knappa, který připomíná, že „výklad vědecký (doktrinální) je podáván právní vědou, zejména právní dogmatikou. Tento výklad je nezávazný, působí však na výklad soudní a vůbec na interpretační praxi.“³⁰⁷ Konečně disciplína právní a státní filosofie je z metodologického pohledu *locatio optimum* pro politický i státně ideový výzkum. Praxe však ukazuje, že tento postulát není jednoduché naplnit. Nejlepším příkladem budiž doktrinální nesoulad v otázce kompetenční způsobilosti Ústavního soudu k derogaci ústavních zákonů pro jejich domnělou neústavnost.³⁰⁸ Je smutnou skutečností, že není v silách právní vědy všechny shora popsání problémy vyřešit.

---

³⁰⁶ Viz k tomu Pinz, J.: Obrana právního, resp. právníckého jazyka v právní teorii a v právní praxi, In: Polemiky a spory v právní vědě. Omoumouc, PF UP 2010.

³⁰⁷ Knapp, V.: Op. cit., s. 170.

³⁰⁸ Srv. k tomu např. On-line symposium Jiného práva k nálezu Ústavního soudu v kauze Melčák. [cit. 2010-11-05]. Dostupné z WWW: <<http://jinepravo.blogspot.com/2009/09/pozvanka-k-ucasti-na-on-line-symposiu.html>>.

Jejím cílem a ambicí však musí zůstat jejich věcná kritika stejně jako hledání cest k nápravě.

I v současnosti zůstává fenomén státního donucení význačným prvkem práva, a to i v postmoderním státě, vyznačujícím se mj. víceúrovňovým vládnutím nebo znovuzaváděnou tzv. mocenskou pluralitou.³⁰⁹ Význam právní interpretace, stejně jako role obecné právní teorie ve vztahu k metodologii právního výkladu a jeho limitů tak nejen zůstává zachována, ale v kontextu dříve zmíněného střetu více normativních systémů naopak prudce vzrůstá. Nebezpečí faktického nahrazení klasické normotvorby správní či judičiální reinterpretací (resp. rekonstrukcí) ohrožuje jak legalitu, tak legitimitu právního řádu jako nutných předpokladů uskutečnění ideje demokratického právního státu.³¹⁰ Princip omezení svévole interpretátora by tak měl být základní řídicí kautelou při nalézání konkrétní právní normy v procesu výkladu práva.

Před současným českým zákonodárcem stojí v rovině právní praxe několik úkolů, které by z naznačených problémů mohly představovat východisko. V rovině stavu normativních textů je možné resuscitovat myšlenku nepolitického orgánu, který by retrospektivně zkoumal aktuální znění právních předpisů a pravidelně předkládal zákonodárci doporučení legislativně-technického a purifikačního charakteru. Druhým, avšak zásadním úkolem je depolitisace a deideologisace správních a soudních orgánů, ať již co do způsobu jejich instalace (odstranění absolutní závislosti jmenování soudních a správních orgánů na politické representaci), tak i na druhé straně co do omezení možnosti bezprostředního zásahu těchto orgánů (soudních zejména) do politického boje jako střetu politických idejí, pokud není zásadně ohrožena sama podstata legitimní soutěže politických stran.

Uzavřeno a rekapitulováno má oblast analýzy politických a státních idejí interpretační význam zejména v nadstandardních interpretačních metodách - a to jak v rovině právní vědy praktické, tedy právní politiky a následně správní vědy a jurisprudence, tak i ve sféře právní vědy teoretické, jako právní metodologie, která musí určovat nezbytné limity jejich správné využitelnosti a upozorňovat na nebezpečí nesprávné a tedy i nespravedlivé právní interpretace. Zkoumané fenomény politických a státních idejí jako

---

³⁰⁹ Srv. k tomu Sørensen, G.: Op. cit., s. 104 a násl.

³¹⁰ Blíže k nebezpečí záměny právního a soudního státu viz Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk: OPS 2010, s. 193-194.

hodnotového zdroje právní úpravy na straně jedné a jako obsah vůle zákona na straně druhé jsou bezprostředně přítomny v celém procesu interpretace práva. Správná interpretace práva pak musí svou podstatou směřovat nejen k nalezení konkrétní normy, ale především pak v rovině finality k hledání právně filosofické ideje materiální spravedlnosti. Jak v souvislosti s podstatou, úkoly a cílem právní filosofie zmiňuje J. Pinz: *„jde o koherentní jev vyúsťující ve snahu dosáhnout na základě učení o filosofických principech práva a spravedlnosti poznání ideje dobra v právu a podání pohledu na něj. Požadavkem právní filosofie je spravedlnost v právu.“*³¹¹

Naposledy pak v rámci tohoto pojednání budiž opět s V. Knappem připomenuto, že *„interpretace právních předpisů je specifický problém sémantický. Jako takový byl znám už v právu římském, kde byl vyjádřen dodnes platnou větou Celsovou Scire leges non hoc est verba eorum tenere, sed vim ac potestatem (Znát zákony neznamena znát jejich slova, ale pochopit jejich význam a působení“*³¹².

---

³¹¹ Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006, 2. vydání, s. 81.

³¹² Knapp, V.: Op. cit., s. 168.

V. Zápas o státní ideu

(poznámka ke střetu ústavního řádu s politickým prostředím)

Každý stát v době své existence směřuje k uskutečňování konkrétních cílů a prosazování určitých hodnot. O těchto hodnotách a cílech (ať již je jejich inspiračním zdrojem mrav jedince, či morálka národa), které jsou v mentální rovině faktickým ospravedlněním existence a smyslu státu lze v užším smyslu hovořit jako o státních idejích. Státní ideje imanentně prostupující právním řádem a zejména pak řádem ústavním v zásadě rovněž vyjadřují vůli nositele suverenity ať už je jím výlučný jedinec (např. státní idea absolutní monarchie), skupina osob (např. státní idea aristokratická) nebo celý státní národ (demokratická státní idea).

1. K realizaci státní ideje prostřednictvím ústavního řádu

První okruh problémů, který je třeba v souvislosti se zkoumanou matérií třeba zpracovat se týká zmapování současného státně ideového aspektu ústavního řádu, tedy otázky kdo a jak v daném státě jeho ideu formuluje a jakými právními prostředky ji prosazuje.

Druhý problém, který se pokouší stručně rozebrat předkládané pojednání, nastává v momentě, kdy se státní idea předpokládaná ústavním zřízením rozejde s aktuálními zájmy faktických držitelů politické moci. Takto vzniklé pnutí mezi axiologickým směřováním státní ideje a aktuálními zájmy politických elit obvykle směřuje ke změnám státoprávního uspořádání, jakých politické dějiny států zažily bezpočet. Jsou však známy i případy kdy faktický držitel politické moci jedná ve svém zájmu, ale v rozporu s panující státní ideou, aniž by to otevřeně hlásal.

V této souvislosti je namístě položit zásadní otázku, totiž zda je demokratický právní stát jako útvar považovaný současnou státoprávní doktrínou za vrcholný útvar evropské kontinentální právní kultury je sto svým ústavním řádem zajistit, aby politická reprezentace ovládající faktickou moc jednala v souladu s demokratickou státoprávní ideou, tedy jednala v zájmu veškerého státního lidu.

Konečně pokud R. von Jhering³¹³ svého času definoval v právně filosofickém smyslu cestu realizace práva „bojem o právo,“³¹⁴ a současná ústavověda konstatuje, že „... „zápas“ o ústavu navozuje naději, že jejím přijetím je ústavní řád nastolen“³¹⁵, pak cestu k realizaci státní ideje lze s ohledem na konfrontační charakter vztahu státního aparátu a nestátních politických organizací (zejm. politických stran) bez nadsázky označit za „soupeření o státní ideu“.

2. Státní idea a hodnotový rámec ústavního řádu

Každý právní řád je včetně ústavního řádu postaven na určitých hodnotových základech. Kromě právních principů zachycených v textu zákonů³¹⁶ a dále např. také oficiální státní symboliky³¹⁷ jsou to právě ústavní texty a listiny, ze kterých můžeme nejlépe rekonstruovat, jaká státní idea by v daném státu měla panovat.

Věhlasný znalec antické státní a právní filosofie prof. Tomsa připomíná platónské vnímání významu ústavy pro stát: „*To, co jest spravedlnost v duši, jest ústava ve státě a řád v kosmu*‘. *Jinými slovy: ústava jest spravedlností státu právě tak, jako vesměrný řád spravedlnosti kosmu. Podstatou spravedlnosti člověka, státu a vesmíru jest týž ideální řád, totěž harmonické uspořádání, které, majíc dokonalý vzor v idej dobra...*“³¹⁸

Význačný francouzský filosof XVIII. století C. A. Helvetius k proměnlivosti panujících idejí vlivem společenského prostředí poznamenává: „*Jsou-li ideje každého člověka určovány jeho prostředím, pak jsou ideje lidstva ve svém historickém vývoji určovány vývojem společenského prostředí, dějinami společenských vztahů.*“³¹⁹

Tyto panující ideje, které mají povahu *praeter legem*, pak zpravidla nacházejí odraz přímo v ústavních textech, kde se definuje účel, resp. cíl státu. „*Například v ústavě Spojených států amerických se výslovně hovoří o obecném blahobytu: „...promote the general welfare, and secure...“.* Podobně ústava Švýcarského spříseženectví z r. 1874 říká,

---

³¹³ Rudolf von Jhering, (*1818 - †1892), proslulý německý právník. Vystudovav v Heidelbergu, Mnichově, Gotinkách a Berlíně, habilitoval se r. 1843 v Berlíně pro obor práva římské, v r. 1845 se stal profesorem v Basileji, r. 1846 v Roztokách, r. 1849 v Kielu, r. 1852 v Giessech, r. 1868 ve Vídni a r. 1872 v Gotinkách.

³¹⁴ Srv. Jhering, ŠL. R.: Boj o právo. Právní věda všedního dne. Plzeň, Aleš Čeněk, 2009.

³¹⁵ Reschová, J.: Opus citatum, s. 6.

³¹⁶ Srv. k tomu Pinz, J.: Opus citatum, s. 177

³¹⁷ Srv. k tomu Neubauer, Z.: Op. cit.

³¹⁸ Tomsa, B. Op. cit., s. 104.

³¹⁹ Helvetius, C. A.: Výbor z díla. Praha, SNPL 1953.

že Spolek má za účel „...ochranu svobody a práv členů spolku a podporu jejich společného blahobytu“. A též ústava říše německé, resp. Severoněmeckého Spolku a jihoněmeckých panovníků mluví o „podporování blahobytu Německého národa.“³²⁰.

Konkrétně idea moderního právního státu, pokládaná současnou státoprávní doktrínou za optimum se pak aktuálně promítá do formulací a ustanovení v řadě platných ústav vyspělých států. „V ústavě Spolkové republiky Německo se mj. prohlašuje, že „Spolková republika Německo je demokratický a sociální spolkový stát... ústavní řád v zemích musí odpovídat zásadám republikánského, demokratického a sociálního právního státu.“ Ústavní text Republiky Portugalsko hovoří o tom, že „Republika Portugalsko je demokratický právní stát...“ Ústava Království Španělsko obsahuje úvodní ustanovení: „Španělsko se ustavuje jako demokratický a sociální právní stát...“ Ústava Slovenské republiky v základních ustanoveních uvádí, že „Slovenská republika je zvrchovaný demokratický a právní stát.“ Obdobně ústava České republiky kvalifikuje český stát tak, že „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát...“ a v preambuli proklamuje odhodlání „řídít se všemi osvědčenými principy právního státu... V jiných státech je ústavně vyjádřena jen politická nebo právní forma státu nebo forma vlády, popřípadě s některými epitheta ornans anebo kombinace politické a právní formy státu. Tak ústava Italské republiky konstatuje, že „Itálie je demokratická republika...“ Ústava Republiky Francie a Společenství v prvním článku klasifikuje francouzský stát tím, že „Francie je nedílná, laická, demokratická a sociální republika“. Ústava Řecké republiky se omezuje na formu vlády: „Forma vlády Řecka je parlamentní republika“. V ústavě Republiky Rakousko je označení rakouského státu slovy: „Rakousko je demokratická republika“. Ústava království Belgie označuje jen učlenění státu: „Belgie je federativní stát...“ Ústava království Dánska stanoví pouze formu vlády: „Formou vlády je konstituční monarchie.“ Ústava Irské republiky vyjadřuje svou státnost větou „Irsko je suverenní, nezávislý a demokratický stát.“ Stručnější je ústava Finska: „Finsko je suverenní republika.“ Konečně ústava království Švédsko je ohledně formulace švédské státnosti kusá, když se jen opisem zmiňuje, že „Švédská demokracie je založena... a je vykonávána reprezentativní a parlamentní formou vlády a místní samosprávou“.³²¹

---

³²⁰ Pinz, J.: Přírozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010, s. 97.

³²¹ Ibidem, s. 208-209.

Je zřejmé, že smyslem takto pojatých formulací je zajistit trvání ideje demokratického právního státu v každodenním životě daného státního útvaru. Je na místě položit otázku, zda je takové očekávání oprávněné a zda zakotvení státních idejí do textu ústavy představuje jejich trvání přiměřenou ochranu.

3. K problému nadvlády politické moci nad sférou právní

Stav kdy stávající státní idea a jí odpovídající ústavní zřízení přestane být pro suveréna (ať již je jím jedinec nebo skupina osob) vyhovující a je nahrazeno ať již revolučně (převzetím moci *de facto*) nebo evolučně (tzn. řádným legislativním procesem) je v dějinách státu a práva nepřehledné množství a oba způsoby jsou právními historiky dostatečně zmapovány. Jiná situace nastává, pokud faktický držitel politické moci začíná uspokojovat své ambice skrytě bez změny ústavního řádu. I takových příkladů známe z historie dostatek. Ilustrujícím příkladem je přechod od republiky k principátu a později k dominátu v římském impériu. „*Období velké krize je v oblasti státu a forem vlády charakterizováno velkými reformami, které mají za cíl udržet a pokud možno i upevnit panství vládnoucí třídy... Proto se odhazují všechny demokratické formy, kterými principát ještě maskoval své monarchistické postavení...*“³²² dočítáme se k tomu u brilantního romanisty prof. Kincla.³²³

Přes středověk až po současnost jsme svědky situaci, kdy politická moc fakticky zneužívá právo k prosazení svých cílů. Rigidita ústavy je jedním z prvků, které by teoreticky měly takovému postupu bránit.³²⁴ Často jsme však svědky situace, kdy k prosazování cílů představiteli politické dochází nikoli s vědomím a dle vůle lidu, který má být zastupován, ale často naopak proti jeho vůli a mínění. Podle J. Pinze relativně možnost jednoduché změny ústavních zákonů terčem oprávněné kritiky již od prvorepublikových právních teoretiků. „*Francouzský právní solidarista Léon Duguit v roce 1925 poukazoval na skutečnost, že francouzská ústava (1875) může být měněna jen ústavními zákony vydanými zvláštním Národním shromážděním (Assemblée constituante), nikoliv obyčejným Národním shromážděním jako je tomu v republice Československé. K*

³²² Kincl, J. – Urcfus V.: Římské právo. Praha, Panorama 1990, s. 56

³²³ Prof. JUDr. Jaromír Kincl DrSc, - (*1926 - †1993) významný český romanista, působil na Právnické fakultě University Karlovy v Praze.

³²⁴ Přesné chápání významu ústavy v právním řádu se liší v kontinentálně-evropském a anglosaském typu právní kultury. Viz blíže k tomu Reschová, J.: Op. cit., s. 27 a násl.

tomu podotkl český ústavní teoretik František Weyr, že rozdíl mezi zákony ústavními a zákony obyčejnými se v naší republice scvrkává jen na kvalifikovanou většinu týchž lidí a quorum. Weyrem citovaný rozdíl následně komentoval další český právní vědec Cyril Horáček slovy: „jde o rozdíl pouze formální nedbající právní bezpečnosti občanů“.³²⁵

Nezřídkou je k tomu účelu využívána i instituce ústavního soudnictví, které místo, aby ústavou předpokládané hodnoty chránilo, slouží v některých případech naopak k jejich potlačení a to cestou reinterpretace původního významu ústavního textu a tím k jeho faktickému nahrazení.

Kdyby byly principy kontroly a dělby moci vždy důsledně uplatňovány nejen v teorii státu, ale i v státoprávní praxi tak aby hodnoty předpokládané ústavou nemohly být nahrazovány zájmy politických skupin, pak by bylo možné říci, že je zakotvení konkrétních idejí a hodnot dostatečnou zárukou proti svévoli politické moci. Skutečnost je však zcela jiná, jak v této souvislosti připomíná J. Reschová³²⁶: „Funkčnost ústavy, jak se u všech národních systémů ukazuje, je přinejmenším ve 20. Století výrazně vázána na to, jak ji akceptují a respektují politické strany, jak politické strany a její činitelé shodně rozumí tomu, jak ústavu provádět, jak zachovávat její principy a jak nezneužít výhody v soutěži o moc k prosazení unilateralismu.“³²⁷

Dokud tedy, nebude suverén v podobě lidu disponovat kromě formálního zdroje moci i faktickými a efektivními kontrolními instituty v podobě prvků přímé demokracie jako jsou referenda a plebiscity a zejména odvolatelnost politických reprezentantů, kteří ztratili jeho důvěru, jak je tomu bohužel např. v České Republice, pak může být těžko dosaženo stavu, známého jako cílový již od antiky, slovy Ovidia: „*Inde datae leges, ne firmior omnia posset.*“³²⁸

---

³²⁵ Pinz, J.: Vigilie nad bezprostřední platností ústavních práv a svobod. In Sborník z vědecké konference Listina a současnost, sekce ústavního práva (eds. J. Jirásek). Olomouc, PFUP, 2010, s. 169.

³²⁶ doc. JUDr. Jana Reschová, CSc., je současnou právní teoretičkou. Zabývá oblastí politologie a konstitucionalismu. Působila na Československé akademii věd, Vysoké škole ekonomické a v současnosti na Katedře ústavního práva, Právnické fakulty University Karlovy v Praze.

³²⁷ Reschová, J.: Op. cit, s. 159.

³²⁸ Byly tudíž dány zákony proto, aby silnější nemohli dělat, čeho se jim zachce. Ovidius, Kalendář 3,279, Slavná slova – Sbíрка latinských rčení. Univer, Praha1993, s. 45

Excursus

Státní idea v kontextu moderního právního státu versus proces tzv. europeisace

V důsledku postupu evropského integračního procesu, nacházejícího se aktuálně ve fázi ratifikace tzv. Lisabonské smlouvy je současná státová věda postavena před otázkou vztahu, popř. slučitelnosti zmíněné smlouvy s doktrínou moderního právního státu. Zatímco klasický právní stát je dílem tradiční německé státovědy konce XVIII. a počátku XIX. století s inspirací některými prvky francouzské státové nauky (zejména institut odpovědnosti za škodu a správní soudnictví),³²⁹ vzniká doktrína *droit moderne L'état*, resp. *moderner Rechtsstaat* ve století XX. po II. sv. válce v reakci na formálnost klasického právního státu předválečného. Ideu moderního právního státu recipovala v 2. polovině XX. století většina evropských ústavních úprav,³³⁰ posléze (1992) včetně platné Ústavy České republiky.

V rámci ratifikačního procesu byla z podnětu Senátu Parlamentu České republiky Lisabonská smlouva předmětem zkoumání Ústavního soudu České republiky, který její text shledal ústavně konformním. Předkládaná stať zkoumá vzájemný vztah doktríny právního státu a textu Lisabonské smlouvy s přihlédnutím k některým tezím nálezu Ústavního soudu.³³¹

1. Ke vzniku ideje moderního právního státu

Rozdílnost moderního a klasického právního státu tkví především v překonání pouhé formální legality právního státu klasického, jeho obohacení o demokratický charakter, který legitimuje státní moc a zejména orientaci na ochranu základních lidských a občanských práv. *> Jestliže je klasický právní stát v nejobecnější rovině vymežován jako stát, v němž dominuje právo, lze takto co nejobecněji definovat moderní právní stát jako*

---

³²⁹ Srv. k tomu Pinz, J.: *Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát*. OPS, Nymburk 2010 s. 96 a násl.

³³⁰ Mj. Republika Itálie, Republika Francie, Spolková republika Německo a další. Srv. k tomu Blahož, J. – Balaš, V. – Klíma, K.: *Srovnávací ústavní právo*. 2. vydání. ASPI Publishing, Praha 2003, s. 73.

³³¹ Viz Krátký, P.: *Krátký, P.: Lisabonská smlouva versus moderní právní stát*. In Gerloch, Aleš; Wintř, Jan (eds). *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 203-213.

*stát, v němž je určujícím činitelem dobré právo. Výraz moderní právní stát stojí svým významem v jistém protikladu ke klasickému právnímu státu, za který i n h o c c a s u považujeme nikoliv stát antického starověku, nýbrž právě stát pozdějšího novověku, vycházející z osvíceneckého racionalismu 18. století na půdu romantismu a realismu 20. století. ... A t t r i b u t u m „moderní“ zde označuje takový právní stát, který vyjadřuje nejnovější pokrokové požadavky kladené na stát vlády práva. Tomuto označení v podstatě koresponduje název „demokratický právní stát“ nebo „sociálněprávní stát“ užívaný v některých novodobých ústavách.*³³²

Toto poslední stádium vývoje formy státu od klasického k modernímu právnímu státu lze bez nadsázky označit za optimální model evropského-kontinentálního³³³ státoprávního uspořádání, což recentní státoprávní nauka plně reflektuje. *„Soudobý demokratický právní stát je legitimován nejen legalitou, ale i naplňováním zásady suverenity lidu, jakož i koncepcí lidských práv. Navenek se suverenita projevuje v samostatnosti státní politiky, včetně vytváření státních orgánů a jejich činnosti v rámci vlastního právního řádu“*.³³⁴

Obecná teorie státu a práva charakterizuje tak moderní právní stát kromě principu legality mj. těmito atributy: legitimita státní moci (odvozená od státního národa) a dále státní suverenita (odvozená od svrchovanosti lidu) jejímž vnějším projevem je mezinárodně právní subjektivita, tedy způsobilost ke vztahům mezinárodněprávní povahy, a to na bázi formální rovnosti s jinými státy. Znovu tedy řečeno moderní právní stát je takový, *„ve kterém se metoda legality nedílně spojuje s jeho demokratickým charakterem, tj. ideou suverenity lidu, principem dělby moci a koncepcí nezadatelných lidských práv.“*³³⁵

Nedostatečnost klasického právního státu jako nástroje ochrany jeho občanů dostatečně prokázaly autokratismy italského státu (v období vlády B. Mussoliniho), či státu německého (v období kancléřství – později vůdcovství A. Hitlera), kde fašismus a nacismus zaváděly nedemokratické prvky pod „krytím“ principu legality, což v rovině faktického omezování právního státu odpovídá situaci v Sovětském svazu zejména v období tzv.

---

³³² Pinz, J.: Opus. citatum, s. 191.

³³³ Anglosaská státovědná doktrína „Rule of Law“ postrádá - přes shodnost principu nadřazenosti práva nad státní mocí – aspekt materiálně sociálního obsahu. Nelze proto tvrdit, že je identická s doktrínou moderního právního státu.

³³⁴ Gerloch, A.: Op. cit., s. 218-219.

³³⁵ Ibidem, s. 219.

stalinské éry, kdy docházelo k deformaci zákonnosti. Ať již jde o zneužití právního řádu (fašismus a nacismus) anebo o jeho porušování (zmněná éra stalinismu), vedly všechny tyto deformity státních institucí (ať už v oblasti legislativy nebo v oblasti exekutivy) k prosazování hodnotového rámce neslučitelného s civilizačními výdobytky tisíciletého kulturního vývoje Evropy.³³⁶ Historické poučení z těchto excesů dalo zapravdu těm koncepcím, které odmítají ovládnutí státního lidu jedincem, nebo jedinci pod záminkou posazování „vyšších ideálů“, které mohou nahlédnout jen oni. „*K základním předpokladům moderního právního státu bude tedy patřit především **princip svrchovanosti lidu**. Státotvorná a ústavodárná suverenita lidu, který je nejen jediným zdrojem veškeré moci ve státě, ale také jejím původním nositelem. Občanská společnost jako kolektivum je subjektem veřejné moci, které se ve své celistvosti nikdy nevzdává. Vykonavatelé této moci mohou být jejím držitelem jen potud, pokud ji vykonávají podle původního určení jako zmocněnci lidu. Suverenitu lidské společnosti organisované ve státě formálně vyjadřuje stát. Suverenita státu je *suprematio in abstracto*, je to forma vyjádření suverenity lidu. Suverenitu vlastní lidské společnosti ve státě vyjadřuje svépravnost jeho občanů. Suverenita lidské společnosti je *suprematio in concreto*, je to materie vyjádření demokracie. S všeobecnou zásadou suverenity lidu souvisí **princip autentické demokracie**. V demokracii, kterou chceme pokládat za věrohodnou, tedy nikoliv pouze formální, nemůže být její obsah determinován nějakou privilegovanou vrstvou. ... Demokracie je zároveň forma i obsah. ... Je to demokracie v níž individuálním subjektem je člověk, zejména státní občan a jediným subjektem kolektivním občanská společnost, státní lid. V takové věrohodné demokracii se jedná o společnost svobodných a rovnoprávných lidí, kterým bez výjimky jejich politická organisace, tj. stát vytváří spravedlivé, tzn. přiměřené podmínky k rozvoji osobnosti a garantuje lidsky důstojnou existenci.*“³³⁷

Výše popsáný vývoj státoprávního uspořádání tak dospěl do stadia, o němž se soudí, že představuje *modus optimus* státního zřízení pro ochranu práv a zájmů jeho občanů. Ochrana tohoto výdobytku by tak měla být základním imperativem nejen politické reprezentace, ale i juristické akademické obce.

---

³³⁶ Srv. k tomu Ibidem s. 216.

³³⁷ Pinz, J.: Op. cit., s. 218-219.

2. Pojetí role státu prisma Lisabonské smlouvy

Zásadní pochybnosti o vztahu doktríny moderního právního státu s Lisabonskou smlouvou přináší již samotný proces její ratifikace. Po neúspěchu ratifikačního procesu Smlouvy o ústavě pro Evropu ve francouzském a nizozemském referendu³³⁸ byl až na „čestnou“ irskou výjimku akceptován návrh německého předsednictví Evropské unie nepostupovat v ratifikačním procesu cestou referend. Ve světle výše uvedených premis moderního právního státu lze konstatovat, že jakékoliv tvrzení o nepotřebnosti referenda k přijetí takové smlouvy je argumentačním návratem hluboko do XIX. století, k juristickým postojům pouze formálně-právním, tak charakteristickým pro dnes již překonaný koncept ideje právního státu tradičního.

V této souvislosti je možné položit otázku: Proč bylo v České republice vyhlášeno referendum o přistoupení k Evropské unii, ale není vyhlášeno referendum o Lisabonské smlouvě? Tehdejší Evropská unie odvozovala svou existenci od právní subjektivity Evropských společenství, jichž uspořádání odpovídalo zásadám mezinárodního práva veřejného, kde jsou si státy formálně rovny. Tehdejší omezení státní suverenity tak mělo charakter mezinárodněprávní a žádný z orgánů společenství nebyl, státní suverenitě členských států nadřazen, nýbrž mu byly pravomoci určeny státem uzavřenou mezinárodní smlouvou.³³⁹

Jestliže již ona původní Evropská unie do, níž Česká republika na základě referenda vstupovala, státní suverenitu členských států omezovala³⁴⁰ pak „nová“ Evropská unie po Lisabonské smlouvě státní suverenitu členských států likviduje docela a to bez přímého a svobodného vyjádření obyvatel členských států. Podřadit tento postup pod zásadu legitimacy zdá se být neobyčejně obtížné. Z pohledu právní futurologie nastává otázka, jaké právní účinky by mělo případné aposteriori referendum v některém ze členských států, které by stávající ratifikaci negovalo?

Základní tektonické prvky Lisabonské smlouvy, která je v podstatných náležitostech identická s dříve odmítnutou Smlouvou o ústavě pro Evropu, jsou zejména: založení

---

³³⁸ Srv. k tomu Krátký, P.: Státní ideje jako součást národní kultury v kontextu tzv. Euroústavy. In Sborník z vědecké konference SI 2007. Hradec Králové, FHS UHK, 2007, s. 143.

³³⁹ Srv. k tomu Pavlíček, V.: Suverenita v procesu integrace (Retrospektiva a perspektiva). In Pavlíček, V. et al.: Suverenita a evropská integrace. PF UK, Praha 1999, s. 44-45.

³⁴⁰ Viz k tomu např. Pomahač, R.: Občanství. In Pavlíček, V. et al.: Suverenita a evropská integrace. PF UK, Praha 1999, s. 161.

právní subjektivity Evropské unie, aplikační přednost práva Evropské unie před národními právními řády³⁴¹, zavedení **dvojí kvalifikované většiny**³⁴² pro některá rozhodnutí, jakož i nechvalně proslulou **překlenovací doložku – *passerelle***, umožňující v některých případech Evropské radě aby zmocnit Radu ministrů rozhodnout kvalifikovanou většinou tam, kde je dle smlouvy nutná jednomyslnost. Další důležité „inovační“ prvky Lisabonské smlouvy pak představují: **rozsah doložky flexibility**, která již nadále nevychází z původního cíle Evropského hospodářského společenství tedy společného trhu, ale je nově zaměřena na „některé z cílů stanovených smlouvami“. To výrazně rozšiřuje oblast možností, kdy Rada na návrh Komise po konzultaci s Evropským parlamentem přijme jednomyslně vhodná opatření. Opět na úkor národních států. Těm tak stále více přísluší role statistů, kteří mohou maximálně v rámci **odpovědnosti členských států** vést dál samostatnou zahraniční politiku tam, kde budou sto prokázat, že jde o jejich **stávající odpovědnost** (což dále nahrává větším – momentálně již angažovaným státům). Vrcholem negace státní suverenity je pak úprava tzv. **sdílených pravomocí**, kde „podtrženo a sečteno“ mohou státy vykonávat pravomoc pouze v rozsahu, v jakém ji Evropská unie nevykonává, nebo vykonávat přestane. Útěchou pak má být dosud svrchovaným státům **konzultační role jejich národních parlamentů**, kterou dosud neměly. S případnou námitkou však mohou národní parlamenty uspět jedině tehdy, přesvědčí-li 55% normotvorného orgánu (Komise, Rady) a autonomně vetovat pouze návrhy s dopadem na rodinnou politiku.³⁴³

Z výše popsaných důvodů je zřejmé, že principy moderního právního státu a cíle, k nimž směřuje stávající podoba evropské integrace – materializovaná v textu Lisabonské smlouvy – jsou nejen neslučitelné elementy, nýbrž přímo protiklady.

3. Nález Ústavního soudu České republiky ve věci Lisabonské smlouvy

Pochybnost o slučitelnosti Lisabonské smlouvy a podstatných náležitostí demokratického právního státu, jejichž změna je dle Ústavy České republiky nepřipustná,

---

³⁴¹ Tato konstrukce svou povahou nápadně připomíná aplikační přednost říšského práva na území Protektorátu Čechy a Morava v období II. světové války.

³⁴² Jde o většinu států proti většině obyvatel - což zásadně mění postavení členských států v Evropské unii a to v neprospěch těch menších. Jeden ze základních principů mezinárodního práva veřejného, totiž formálně-právní rovnost subjektů (*ius inter pares*) se mezi evropskými státy stává minulostí.

³⁴³ Viz k tomu Petřík, M.: Evropa ve slepé uličce. Lisabonská smlouva a politická unifikace. CEP, Praha 2008.

byly jedním z důvodů, proč Senát Parlamentu České republiky podal k Ústavnímu soudu návrh na posouzení souladu této smlouvy s českým ústavním pořádkem.³⁴⁴ S návrhem Senátu se ztotožnil prezident republiky.³⁴⁵ Rozsudek Ústavního soudu v této věci byl tak napjatě očekáván odbornou i laickou veřejností, a to jak z hlediska vlastního rozhodnutí, tak z hlediska právní argumentace. Předkládaná analýza si neklade za cíl rozebrat nálezy Ústavního soudu jako celek, ale toliko poukázat na příklady těch jeho částí, s nimiž lze ve světle shora uvedených argumentů polemizovat, resp. nesouhlasit.

Ústavní soud totiž vpravdě „spojil vodu a oheň“ když na jedné straně konstatoval, že „*Přenos pravomocí orgánů České republiky na mezinárodní organizaci podle čl. 10a Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“)* nemůže jít tak daleko, aby narušil samu podstatu republiky jako svrchovaného a demokratického právního státu založeného na úctě k právům a svobodám člověka a občana a aby založil změnu podstatných náležitostí demokratického právního státu ...“³⁴⁶ aby naproti tomu dovedl, že „*Tzv. Lisabonská smlouva takové důsledky ve vztahu k Evropské unii nemá a je v přezkoumávaných ustanoveních v souladu s ústavním pořádkem České republiky.*“³⁴⁷

Podívejme se nyní, jakým způsobem Ústavní soud tento rozpor překlenul v odůvodnění svého nálezu. Ústavní soud se zde mj. z různých pohledů vyjádřil k pojmu **státní suverenity**: „*Suverenitu však již dnes nelze chápat absolutně; jde spíše o suverenitu praktickou. V tomto smyslu přenesení určitých kompetencí státu, které vyvěrá ze svobodné vůle suveréna a bude nadále vykonáváno za jeho účasti předem dohodnutým a kontrolovaným způsobem, není pojmovým oslabením svrchovanosti státu, ale naopak může v důsledcích znamenat její posílení ve společném postupu integrovaného celku... Z moderního ústavněprávního pohledu tedy nemusí svrchovanost (suverenita) znamenat pouze „nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci, a to jak navenek (v oblasti*

---

³⁴⁴ Viz USNESENÍ SENÁTU, ze 13. schůze dne 24. dubna 2008, k vládnímu návrhu, kterým se předkládá Parlamentu České republiky k vyslovení souhlasu s ratifikací Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství /senátní tisk č. 181/ [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/original/46812/39761>>.

³⁴⁵ Srv. Klaus, V.: Prezident republiky k Lisabonské smlouvě. Euromedia, Praha 2009, s. 7 a násl.

³⁴⁶ Pl.ÚS 19/08 ze dne 26.11.2008, 446/2008 Sb., Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, poslední aktualizace: 25-2-2009 [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetAbstract.aspx?sz=PI-19-08_1, s. 1.

³⁴⁷ Ibidem.

mezinárodních vztahů), tak i ve vnitřních věcech“.³⁴⁸ Takto dnes již (pravděpodobně) není suverenita chápána v žádné tradiční demokratické zemi, a *stricto sensu* by pak nespĺňoval znaky suverenity žádný stát. Národní suverenita znamená především legitimní vládu, která disponuje formální pravomocí vybrat si mezi v úvahu připadajícími variantami, a nikoliv následovat variantu přímo diktovanou cizí mocností. Jinými slovy, pro národní stát, stejně jako pro jednotlivce v rámci společnosti, znamená praktická svoboda být aktérem, a nikoliv být objektem...“.³⁴⁹ Neslučitelnost stávajícího procesu evropské integrace s tradičním chápáním pojmu suverenity zde Ústavní soud překlenuje novou definicí jejího obsahu pojmu suverenity. Problémem této „nové definice“ však je, že zcela stírá rozdíl mezi plnohodnotnými státy a „polostáty“, jako jsou protektoráty, vasalské státy, kapitulační režimy, či mandáty.³⁵⁰ Představitelé druhé skupiny jmenovaných subjektů mohou mít přeci rovněž svým způsobem „legitimní vládu“, která disponuje formální pravomocí vybrat si mezi v úvahu připadajícími variantami. Přitom z právní teorie víme, že z „hlediska formálnělogického je suverenita vlastnost, kterou ve své podstatě nelze rozdělit, zvětšit nebo omezit. Také tutéž suverenitu nemůže držet zároveň více subjektů.“³⁵¹

Ústavní soud však tento problém neshledává. Zato dovozuje, že zmíněná „nová suverenita“ může být dokonce kvalitativně lepší. Říká: „Přenesení určitých kompetencí státu, které vyvěrá ze svobodné vůle suveréna a bude nadále vykonáváno za jeho účasti předem dohodnutým, kontrolovaným způsobem, není pojmovým oslabením svrchovanosti, ale může naopak ve svých důsledcích znamenat její posílení ve společném postupu integrovaného celku. Integrační proces EU se neděje radikálním způsobem, který by obecně znamenal „ztrátu“ národní suverenity, nýbrž jde o proces evoluční, a – kromě jiného – i o reakci na postupující globalizaci ve světě...“³⁵² Jinak řečeno reakcí na vnější podmínky má být ze strany státu jeho samovolná destrukce, jež mu však zajistí jakýsi podíl

---

³⁴⁸ Tak dosud v zásadě definovala suverenitu celá moderní státová právní nauka. Obsahově podobné definice bychom našli u všech autorit moderní právovédy a státovědy od G. Jellinka, přes F. Weyra, H. Kelsena, Z. Neubauera až po autory aktuálně vydávaných učebnic základů věd právních a státních. Ústavní soud tak doslova poslal tyto autority a smetiště dějin a přitakal globalizační destrukci tradičního pojmání státu a práva.

³⁴⁹ Citovaný judikát Pl.ÚS 19/08..

³⁵⁰ Blíže k tomu Pinz, J.: Suverenní stát a národní bezpečnost contra globalisace a europeisace. In Sborník z vědecké konference SI 2008. Hradec Králové, FHS UHK, 2008, s. 120.

³⁵¹ Pinz, J.: Fenomén suverenního státu v pohledu zakladatelů československé státnosti a jeho filosofickoprávní dimenze. In Gerloch, Aleš; Wintř, Jan (eds). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 200.

³⁵² Citovaný judikát Pl.ÚS 19/08.

na nově vytvářeném celku. Tento výklad Ústavního soudu lze bez nadsázky označit za kromobyčejně „nadpositivní“.

V otázce přesunu kompetencí Ústavní soud rovněž problém nespatřuje, když uvádí, že „... přenos tzv. ústavní kompetenční kompetence na mezinárodní organizaci by byl nepřípustný. To se však v případě Lisabonské smlouvy nestane: změna primárních smluv bude i nadále možná jen za souhlasu všech států EU, kteří³⁵³ tak zůstávají jejich pány, výslovně je navíc zakotvena možnost vystoupení z EU (čl. 50 SEU). Nic na tom nemění ani tzv. doložka flexibility dle čl. 352 odst. 1 SFEU; možnost přijmout takové opatření je totiž omezena na cíle vymezené čl. 3 SEU a zúžena také s ohledem na prohlášení č. 41 a 42 obsažené v závěrečném aktu mezivládní konference k Lisabonské smlouvě. V případě doložky flexibility tedy nejde o blanketní normu, která by umožňovala obcházet čl. 10a Ústavy; v tomto aspektu shledal Ústavní soud za dostatečný i institucionální rámec kontroly výkonu přenesených pravomocí, jak vyplývá z praxe orgánů EU a z judikatury Soudního dvora ES. Ústavní soud poznamenal, že Lisabonská smlouva zcela ponechává na ústavních strukturách členských států, jakým způsobem zajistí respektování principu subsidiarity při rozhodování v rámci doložky flexibility. Český zákonodárce tak má prostor pro přijetí příslušné právní úpravy, která bude v souladu s ústavním pořádkem...“³⁵⁴. Proč by, ale jakýkoliv orgán Evropské unie nadále měnil primární smlouvy společenství, když i sekundární „evropské“ právo Evropské unie bude národním právním řádům nadřazeno?

Z obsáhle argumentace týkající se ochrany lidských práv se lze zmínit o příkladu, kdy Ústavní soud sice konstatuje, „že v abstraktní rovině lze jen těžko posuzovat vzájemný soulad jednotlivých práv a svobod dle LZPEU a LZPS.“ Na straně druhé však dle Ústavního soudu „Prima vista žádné konfliktní ustanovení v LZPEU není, naopak katalog práv v LZPEU je plně srovnatelný se souborem základních práv a svobod chráněných v ČR na základě LZPS; žádné pochyby v tomto směru nevznesl ani navrhovatel. Za současného stavu shledal Ústavní soud evropské institucionální zajištění standardu ochrany lidských práv a základních svobod za kompatibilní se standardem zajišťovaným ústavním pořádkem ČR. V případě kolize pramenů upravujících práva a svobody jednotlivců podle LZPEU a LZPS bude přirozeně aplikujícími orgány postupováno podle toho z nich, který přiznává

³⁵³ Zde se v nálezu Ústavního soudu jedná o zřejmou gramatickou nesprávnost. Místo sousloví „států EU, kteří“ má být „států EU, které“.

³⁵⁴ Citovaný judikát Pl.ÚS 19/08.

*jednotlivci vyšší standard ochrany...“.*³⁵⁵ Ústavní soud tedy připouští, že mimo rámec mezinárodněprávního standardu ochrany lidských práv a svobod, jímž je Česká republika vázána a z něž vychází jí spravovaný katalog těchto práv a svobod je v pořádku, když existuje zcela jiný katalog těchto svobod, podle nichž jiný subjekt pro téhož občana zajišťuje ochranu práv a svobod dle jiného standardu.

Mezinárodně právní aspekt věci byl Ústavním soudem v analyzovaném nálezu shrnut stručně: „...*Ústavní soud proto shrnul, že Lisabonská smlouva nic nemění na základní koncepci stávající evropské integrace a že Unie i po případném vstupu Lisabonské smlouvy v platnost zůstane specifickou organizací mezinárodněprávní povahy...“*

³⁵⁶Termínem „specifická organizace mezinárodně právní povahy“ se Ústavní soud patrně snaží vyrovnat se zmíněnou skutečností, že se Česká republika po přijetí Lisabonské smlouvy stává nerovným partnerem států s větším počtem obyvatel, čímž *de facto* dochází k odejmutí svrchovanosti státnímu lidu.

Na možnost posoudit legitimitu (nikoli legálnost!) ratifikačního procesu pak Ústavní soud zcela resignoval, když se tentokrát pro změnu účelově přidržel striktně pozitivního práva: „*Ústavní soud se konečně vyjádřil i k argumentaci, resp. iniciativě prezidenta republiky týkající se způsobu schvalování Lisabonské smlouvy (zda v referendu či parlamentem) a konstatoval, že řešení této otázky leží mimo meze možného přezkumu mezinárodní smlouvy podle čl. 87 odst. 2 Ústavy.*“ Přitom zdá se nebyla vzata do úvahy jedna z podstatných náležitostí demokratického právního státu, kterou představuje vůle lidu. „*V demokratických formách státu se předpokládá, že subjektem státní suverenity je lid, protože suverenita státu je prostředkem svrchovanosti národa. Nejvyšší suverenní instituce, které si vytvořil lid jsou státy. Proto také je lid causa efficiens státní suverenity a zároveň její causa ultima finalis. ... Svrchovaný lid je depositářem veškeré moci ve státě, jen jemu přísluší rozhodování o nejdůležitějších otázkách státních jako je ústava a její změny. Orgány státu jsou pouze delegáty lidu, nikoliv jeho pány.*“³⁵⁷

Příkladem teleologického výkladu je zkoumání, kterému Ústavní soud podrobil cíle Evropské unie: „... *Nejdůležitějším zjištěním pro přezkum Ústavního soudu však bylo, že Unie je i nadále založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobodě, demokracii,*

---

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Pinz, J.: Opus citatum, s. 200.

materiálně chápaného právního státu a dodržování lidských práv, a že tedy klade důraz na to, co historicky, duchovně i ideově spojuje národy Evropy při nalézání spravedlnosti v jednotlivých případech i ve prospěch celku. Cíle a integrační úloha EU jsou v tomto směru formulovány jednoznačným způsobem a Ústavní soud jako lidu České republiky odpovědný garant ústavnosti demokratického právního státu, pověřený zejména ochranou nezadatelných, nezcizitelných, nepromlčitelných a nezrušitelných základních práv a svobod jednotlivců, rovných v důstojnosti a právech, neshledal v tomto směru nic, co by ho vedlo k nutnosti zasáhnout...“.³⁵⁸ S přihlédnutím k tomu, že k vyšší ochraně popsaných principů má dojít současně s „demontáží“ nástrojů, které tuto ochranu zajišťovaly dosud, jde o tezi velmi odvážnou.

V souhrnu lze konstatovat, že Ústavní soud přistoupil k hodnocení konformity Lisabonské smlouvy s ústavním pořádkem České republiky v některých případech vsutku „nadpostivně“, v jiných případech (kde to bylo pro jeho výklad účelné) striktně pozitivisticky, resp. právně dogmaticky a z teoreticko-právního hlediska tak ve výsledku nikoliv bezrozporně.

4. Negativní dopady lisabonské smlouvy na ideu státnosti

Závěrem je nutno podtrhnout, že současné období globalisace a její kontinentálně-evropský projev, tedy europeisace směřuje k přímé likvidaci ideje národního státu a je v příkrém rozporu s konceptem právního státu moderního.³⁵⁹ Začátek XXI. století byl poznamenán snahami o destrukci doktríny moderního právního státu pod záminkou tzv. války proti terorismu a její postupné nahrazení koncepcí státu bezpečného (*Sicherheitsstaat*).³⁶⁰ Stávající průběh evropské integrace pak v destrukci moderního právního státu zdatně pokračuje, aby na místo státu, kde politici hovoří jazykem svých občanů, nabízel tento model „supranacionální“ Evropu „lepších zítřků“. Evropu, kde o stále větším počtu otázek budou rozhodovat nikoliv voličem vybraní a jemu odpovědní politici, ale v jednom případě byrokraticky instalovaní úředníci, v jiném politici, které volili občané státu zcela jiného.

---

³⁵⁸ Citovaný judikát Pl.ÚS 19/08.

³⁵⁹ Srv. k tomu Pinz, J.: *Opus citatum*, s. 118-122.

³⁶⁰ Srv. k tomu Braml, J.: *Vom Rechtsstaat zum Sicherheitsstaat? Die Einschränkung persönlicher Freiheitsrechte durch die Bush-Administration*, poslední aktualizace: 1-11-2004 [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://webarchiv.bundestag.de/archive/2007/0108/dasparlament/2004/45/Beilage/002.html>>.

V juristickém pohledu je pak možné uzavřít, že obecná teorie státu a práva rozhodně není, nebyla a nemůže být disciplínou statickou, či právně dogmatickou. Úkolem výzkumu právně-filosofické orientace je mj. zpřesnit a vyjasnit základní pojmy a definice obecné nauky, která se tak neustále vyvíjí. Pokud by však zdrojem inspirace nového vymezení měl být např. zmíněný náleží Ústavního soudu, došlo by nikoliv k zpřesnění definičního výměru pojmu suverenity, ale naopak k jeho úplné definiční devalvaci a výsledné zaměnitelnosti např. s pojmem autonomie.

Ze státoprávního pohledu se tak nabízí otázka, zda je třeba v důsledku aktuálního vývoje měnit obsah základních teoretických pojmů? Anebo přiznat, že by státoprávnímu stavu, který nastane po ratifikaci Lisabonské smlouvy, spíše odpovídala změna Ústavy České republiky, kde by pak Hlava první., čl. 1. odst. 1 mohla nově znít: „*Česká republika je autonomní oblast Evropské unie, která se v mezích pravomocí a působností Evropské unie nesvěřených přiměřeně řídí principy demokratického právního státu, založeného na úctě k právům a svobodám člověka a občana.*“

ZÁVĚR

Vzájemný vztah obou zkoumaných fenoménů, tedy politických a státních idejí, je tak podle toho, co bylo předestřeno, zcela zřejmě vztahem vzájemné podmíněnosti. Státní idea toho kterého státu je vždy odrazem právě těch politických idejí, které ve svém souhrnu jako celospolečenská doktrína panovaly v době vzniku nebo změny konkrétní státní ideje. Je zřejmé, že v demokratických státních režimech je (na rozdíl od autokracií) poměr vlivu politických idejí v celospolečenské doktríně značně proměnlivý, což může vést k tlaku na změnu státní ideje, přičemž se v zásadě s ohledem na probíhající společenské změny jedná o permanentní proces.

K obměně státní ideje, která svou povahou přestává společnosti sloužit, dochází dvěma základními způsoby, a to buď cestou evoluční, nebo revoluční. Evoluční cesta odpovídá pozvolné proměně, odrážející postupnou úpravu společenské doktríny projevující se ve změně právního řádu a změně státní ideologie zpravidla provázených změnou státních symbolů, hymny apod. Opakem evolučního postupu je změna státní ideje prostřednictvím revoluce, která je vyvolána buď vnitřním, nebo vnějším impulsem, popř. kombinací obou.³⁶¹ Vnitřním impulsem je zpravidla výrazný nesoulad mezi nově nastolenou politickou doktrínou a státní ideou, pokud k této situaci došlo v krátkém čase. Vnější impulsy naproti tomu přináší především mezinárodní politická situace a její změny.

V praxi jsou nejčastějším typem změny státní ideje revoluční cestou kombinace vnitřních a vnějších impulsů, přičemž právní teorie připomíná, že pro zachování demokratického charakteru státu je důležité „... aby byla umožněna pluralitní soutěž politických sil, která promítnutá prostřednictvím voleb v činnost zastupitelských sborů a ve formách přímé a participativní demokracie, je politickým procesem trvalé demokratické obnovy státu, práva a společnosti.“³⁶²

Pro ilustraci změny státní ideje budiž použito příkladu opuštění ideje českoslovenství politickou reprezentací obou národů, která po r. 1989 již neměla v očích těchto politiků další opodstatnění, a tudíž fakticky neústavní destrukci československé

---

³⁶¹ Zvláštním případem změny státní ideje je „dobrovolné“ začlenění státu do nadstátního politického celku jaký představuje v dnešní době např. Evropská unie.

³⁶² Gerloch, A.: Op. cit., s. 229.

federace nebyl kladen téměř žádný odpor obyvatelstva. Prof. Pavlíček k tomu dodává: „Ukázalo se, že tato idea nebyla dostatečně způsobilá lid československého státu trvale integrovat, že se nestala nosnou hodnotou pro rozhodující většinu obyvatelstva. Neodolala brutálnímu vnějšímu tlaku v r. 1938 a nestala se společnou a nezpochybnitelnou státní ideou ani později.“³⁶³

Svou podstatou se státní idea navenek projevuje vlastním obsahem právního řádu a souborem jím chráněných hodnot. Z historických zkušeností lze dovodit vztah přímé úměrnosti síly a trvalosti státní ideje se stabilitou právního řádu. Politickým idejím náleží v takto podávaném kontextu úloha zdroje úvah *de lege ferenda*.

Emanace státní ideje skrze právní řád, státní symboliku atd. musí být jasná a srozumitelná většině obyvatelstva, má-li z její strany dojít k akceptaci cíle a účelu státu. Současná krize důvěry občanů ve stát a jeho orgány³⁶⁴ a zejména pak politické představitele, obvykle vysvětlovaná primárně problémy hospodářskými, je ve skutečnosti ve zkoumaném kontextu krisí politickou a státně ideovou. Prof. Kallab přičítal před více než osmdesáti lety tento problém právnímu pozitivismu. „Obecně jevil se však pozitivismus v nazírání na stát jako novohistorismus, jenž sice proti historismu z první polovice století se jevil jako očištění od romantických přimíšenin, zvláště od učení o duchu národů, jinak však byl filosoficky naprosto neplodný, vyloučiv z myšlení o státu všechny prvky, jež přesahovaly historicky daný a chápaný právní řád. Toto čistě školské pojetí státu mělo však za následek, že politika opuštěná vědou a filosofií kolísala a kolísá bezradně v zápase snah a tužeb různých stavů a zájmových skupin, jež by právě jen filosofie mohla uvést na společného jmenovatele.“³⁶⁵ Ani současná věda státní a právní však nemůže říci, že by tento problém vzdor překonání právního pozitivismu uspokojivě vyřešila.

V této souvislosti je rovněž možné položit otázku vztahu formy státu k faktickému uplatňování ideje vlády lidu. Zdá se, že tradiční přístup, podle něhož je idea republikánská demokratičtější než idea monarchistická, lze v rovině faktické poměřovat reálností vlivu většiny státních obyvatel na chod státu s vlivem mocenských zájmových skupin jednotlivců a politických stran. Polemicky se k tomuto předpokladu větší demokratičnosti republik

---

³⁶³ Pavlíček, V.: 28. říjen a česká státní idea. Spory o dějiny. Sborník kritických textů 4, 2003, s. 153.

³⁶⁴ Srv. k tomu Matoušková, M: Důvěra v politické instituce ČR -- kohortová analýza. [cit. 2012-03-04]. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/52748/fss_m/matouskova_kohortova_analyza.pdf>.

³⁶⁵ Kallab, J.: Op. cit., s. 16.

předkládá these, kterou autor pojednání sdílí, podle níž politická praxe řady skandinávských monarchií, ale např. i Lichtenštejnského knížectví přesvědčivě dokládá možnost opačnou. *„Demokraticky legitimizovaná dědičná monarchie s jasně definovanými právy, zakotvenými v ústavě, je na oligarchii podstatně méně závislá než prezident, jehož volba a znovuzvolení je víceméně závislé na oligarchii. Dědičná monarchie navíc přináší do politiky prvek dlouhodobé perspektivy přesahující generace, jež je protikladem krátkodobé perspektivy volebního období, dané častými volbami v demokracii.“*³⁶⁶

Pro důvěru ve stát a jeho smysl, čili pro akceptování vlastní státní ideje, má, jak se jeví, rozhodující význam možnost státního obyvatelstva přímo ovlivnit fungování státu. Zásadním přínosem státoprávní filosofie k materialisaci ideje moderního právního státu je proto odůvodnění kategorického požadavku na prosazování prvků přímé demokracie v právním řádu. *„Pouze přímá demokracie se silnými základy ... promění stát ve třetím tisíciletí v podnik služeb, jenž bude člověku sloužit a pomáhat. Pouze takovým způsobem lze zamezit zneužívání státu monarchy a oligarchy spojenému s utlačováním a okrádáním lidí. Pokud je nepřímá demokracie určená analfabetům, je naopak přímá demokracie s právem sebeurčení na obecní úrovni demokracií pro vzdělaný národ.“*³⁶⁷

Dodejme, že státoprávní filosofie, operující ve sféře státních idejí, není pouze abstraktní naukou vytrženou z kontextu každodenní reality. Je to právě tato disciplína, která nabízí konkrétní návody na řešení stávajících problémů politických a státních. Je třeba usilovat *„... o rehabilitaci autentické demokracie s využitím všech dostupných prvků přímé demokracie, ... Cílem je obnova důvěry občana ve stát, kterou hluboce otrásla degradace parlamentní demokracie na partiokratickou. Smyslem je dosáhnout základní podmínky skutečné demokracie, která je stručně řečeno charakterizována statutem občana – totiž že občan, nikoliv politik je v demokratické společnosti hodnotí základní a zároveň hodnotí nejvyšší.“*³⁶⁸

Naznačené postuláty lze státoprávně filosoficky interpretovat i *vice versa*, tzn. pokud bude stávající státní idea státnímu lidu vzdálená a nadto obyvatelstvo získá pocit, že

---

³⁶⁶ Liechtenstein, Hans-Adam II: Op. cit., s. 91.

³⁶⁷ Ibidem, s. 92.

³⁶⁸ Pinz, J.: Míra nezávislosti práva na zájmech společnosti (k otázce padělatelnosti vůle lidu v parlamentním režimu). In Bárány, E.: at al.: Právo a jeho prostredie. Bratislava, SAV 2011, s. 55.

nemůže provádět faktickou kontrolu státní moci, hrozí, že se opět ke slovu přihlásí politické ideje s demokracií neslučitelné, ale nabízející „rychlá a efektivní řešení“.

Závěrečná poznámka se tak týká kvalitativního obsahu právního řádu, který z hlediska finality má směřovat k dosažení ideálu spravedlivé společnosti. Jedině dobrá státní idea je předpokladem dobrého státu a spravedlivého právního řádu. Je trvalým úkolem státní filosofie připomínat, že má-li být stát dobrým, pak jeho se základní idea musí nést v duchu Ciceronova nesmrtelného výroku, podle něhož: „*salus populi suprema lex esto.*“³⁶⁹

Souhrnně z hlediska hodnocení splnění vytčeného cíle práce autor konstatuje, že proces kompletace a vzájemného propojení poznatků o okolnostech vzniku politických a státních idejí a dále zmapování procesu jejich vývoje, jakož i jejich tematické rozčlenění a vymezení jejich vzájemného vztahu prismatem státoprávně-filosofickým, včetně poměru k soudobým fenoménům, jako je globalisace a europeisace, byl v předkládané práci relativně ukončen. Relativním ukončením se rozumí skutečnost, že během výzkumu byla naznačena řada politických teoretických a státně filosofických problémů, které by si zasloužily samostatné detailnější pojednání, což však přesahuje možnosti rozsahu práce, kde tak mohly být jen základně obrysově naznačeny. Přesto však vzhledem k zamýšlenému předmětu a cíli práce autor vnímá stav svého výzkumu za uspokojivě uzavřený.

---

³⁶⁹ Cicero, M.T.: DE LEGIBUS, [cit. 2012-03-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg3.shtml>>.

Seznam použité odborné literatury

- Aristotelés.: Politika. Praha, Rezek 1998.
- Azud, J.: Niektoré otázky povahy, obsahu a výkladu zásad medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007.
- Azud, J.: Suverénna rovnosť a rovnoprávnosť štátu podľa medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „(Ne)rovnosť a rovnoprávnosť“ Bratislava, SAP 2005.
- Baxa B.: Literatura: Právo státní a správní. Hauriou Maurice, Précis de droit constitutionnel, Paris 1923. In Sborník věd právních a státních, XXV. Bursík & Kohout, Praha 1925.
- Baxa, B.: Stát. Praha, J. R. Vilímek (bez vnočení)
- Blahož, J.: Soudní kontrola ústavnosti – srovnávací pohled. Praha, ASPI Publishing 2001.
- Blahož, J. – Balaš, V. – Klíma, K.: Srovnávací ústavní právo. 2. vydání. ASPI Publishing, Praha 2003.
- Boguszak, J.: Teorie státu a práva I., Praha: SPN, 1968.
- Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: Teorie práva. Praha, ASPI Publishing 2003.
- Böckenförde, E-W.: Vznik státu jako proces sekularizace. Brno, CDK 2006.
- Čermák, V.: Otázka demokracie. Praha, Academia, 1992.
- Engliš, K.: Národní hospodářství. Praha, Fr. Borový 1928.
- Fukuyama, F.: Budování státu podle Fukuyamy. Praha, Alfa Publishing, 2004.
- Hearnshaw, F.J.C.: Vývoj politických ideí. Praha, Fr. Borový 1938.
- Helvetius, C. A.: Výbor z díla. Praha, SNPL 1953.
- Heywood, A.: Politické ideologie. 4. vydání. Plzeň, Aleš Čeněk 2008.
- Hoetzel, J.: ÚSTAVA REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ. Zákony a nařízení z oboru práva ústavního. Praha, „VŠEHRD“ 1920.
- Hurt, J.: Řečnictví v teorii i v praxi. Elokuce právní a politická. Praha, Všeherd 1934.
- Gerloch, A.: Teorie práva, 4 vydání, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- Giddens, A.: Důsledky modernity. Praha: SLON, 1998.
- Gumpłowicz, L.: Dějiny teorií o státu. I. Doby starší. Praha, Karel Stan. Sokol, 1911.
- Idea. In Filozofický slovník. Praha, EWA 1994. s. 122.
- Janet, P.: Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě. Praha, J. Laichter 1896.
- Jellinek, G.: Všeobecná státověda. Praha, J. Laichter 1906.
- Jhering, ŠL. R.: Boj o právo. Právní věda všedního dne. Plzeň, Aleš Čeněk, 2009.
- Kallab, J.: Idea státu In Československá Vlastivěda, red. V. Dědina, sv. V Stát, red. J. Kapras. Praha, Sfinx 1931.

- Kelsen, H.: O podstatě a hodnotě demokracie. Praha, Orbis 1933.
- Kelsen, H.: Ryzí nauka právní. Brno - Praha, Orbis 1933.
- Kelsen, H.: Základy obecné teorie státní. Brno, Barvič & Novotný 1926.
- Kelsen, H. - Engliš, K.: Sociologická a právnícká idea státní. In: Sborník věd právních a státních, XIV. Praha, Bursík a Kohout 1914.
- Kincl, J. – Urcfus V.: Římské právo. Praha, Panorama 1990.
- Kis, J.: Současná politická filosofie. Praha, Oikoymenh 1997.
- Klaus, V.: Prezident republiky k Lisabonské smlouvě. Euromedia, Praha 2009.
- Klíma, K.: Teorie veřejné moci (vládnutí). Praha, ASPI Publishing 2003.
- Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.Beck 1995.
- Knapp.V. – Gerloch, A.: Vědecké metody poznání práva. Praha, Ústav státní správy 1983.
- Knoll, V.: Hegemonie města Chebu. Zamyšlení nad otázkou středověké globalizace. Prosloveno dne 7.7.2007 na Mezinárodní vědecké konferenci: Monseho olomoucké právnícké dny. Olomouc, Právnícká fakulta UP.
- Krátký, P.: Lisabonská smlouva versus moderní právní stát. In Gerloch, Aleš; Wintr, Jan (eds). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- Krátký, P.: Moc soudní v státoprávní koncepci tradiční a současné. In Jirásek, Jiří (ed). Ústavní základy soudní moci. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2009, s. 99-101.
- Krátký, P.: Státní ideje jako součást národní kultury v kontextu tzv. Euroústavy. In Sborník z vědecké konference „Systémové pojetí kultury“. Hradec Králové, Fakulta humanitních studií University Hradec Králové, 2007
- Krátký, P.: Učení o státu a státní ideje. In Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy. Praha – Nymburk, O.P.S. 2006.
- Křížkovský L. – Adamová, K.: Dějiny myšlení o státě. Praha: Kodex, 2000.
- Külpe, O.: Úvod do filosofie. Praha, Josef Pelcl 1900.
- Lakatoš, M. - Pinz, J.: Idea československého státu, Odd. I, 1. In Teorie právního státu. Grantový projekt GA ČSAV, obhájeno 1993 (nepublikováno).
- Liechtenstein, Hans-Adam II: Stát ve třetím tisíciletí. Praha: Grada Publishing, 2011.
- Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část. MU Brno a Doplněk, Brno 1997.
- Masaryk, T.G.: O ideji československého státu. In Idea československého státu, red. J. Kapras – B. Němec – F. Soukup. Praha, Národní rada československá v nakl. L. Mazáče, 1936.
- Merkl, A.: Allgemeines Verwaltungsrecht. Wien, 1927; česky Obecné právo správní. Díl I. Praha – Brno: Orbis, 1931.
- Michalak, A.: Stanowienie prawa w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, prosloveno na Medzinárodni konferenci pořádané Ústavem štátu a práva SAV „PRÁVO A JEHO PROSTREDIE“, Tatranská Štrba, 6-8. 4. 2011.

- Montesquieu, Ch.: O duchu zákonů. Praha, V. Linhart 1947.
- Neubauer, Z.: Státověda a theorie politiky. Praha: Jan Laichter, 1947.
- Ovidius, Kalendář 3,279, Slavná slova – Sbirka latinských rčení. Univers, Praha1993.
- Pavlíček, V.: 28. říjen a česká státní idea. Spory o dějiny. Sborník kritických textů 4, 2003.
- Pavlíček, V.: Suverenita v procesu integrace (Retrospektiva a perspektiva). In Pavlíček, V. et al.: Suverenita a evropská integrace. PF UK, Praha 1999.
- Pavlíček et al.: Ústavní právo a státověda. I. díl. Obecná státověda. Praha, Linde 1998
- Palacký, F.: Idea státu rakouského. Praha, Zd. V. Tobolka 1906.
- Petřík, M.: Evropa ve slepé uličce. Lisabonská smlouva a politická unifikace. CEP, Praha 2008.
- Pinz, J.: Deklamativní charakter některých základních práv a svobod (aneb k otázce reálnosti svobody projevu v moderním právním státě). Prosloveno na mezinárodní vědecké konferenci pořádané Právnickou fakultou University Karlovy, dne 18. 5. 2011.
- Pinz, J.: Fenomén suverénního státu v pohledu zakladatelů československé státnosti a jeho filosofickoprávní dimenze. In Gerloch, Aleš; Wintr, Jan (eds). Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.
- Pinz, J.: Míra nezávislosti práva na zájmech společnosti (k otázce padělatelnosti vůle lidu v parlamentním režimu). In Bárány, E.: at al.: Právo a jeho prostredie. Bratislava, SAV 2011.
- Pinz, J.: Místo výkladu zákona v oboru obecné teorie práva a otázka jedinečnosti právního výkladu. In sborník z mezinárodní vědecké konference „Dny práva – 2010 – Days of Law, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity, The conference proceedings Ed.: JUDr. Ing. Radovan Dávid, Ph.D., JUDr. David Sehnálek, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D. 1. vydání, 2010.
- Pinz, J.: Moc a právo v procesu globalisace. In Sborník z pracovní konference s mezinárodní účastí. Praha, Vysoká škola ekonomická, 2003.
- Pinz, J.: Normativní teorie právní – splendidní soustava právního myšlení. In Sborník z mezinárodní vědecké konference „Místo normativní teorie v soudobém právním myšlení (k odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena)“. Brno, Masarykova Univerzita 2003.
- Pinz, J.: Obrana právního, resp. právního jazyka v právní teorii a v právní praxi, In: Polemiky a spory v právní vědě. Omoumouc, PF UP 2010.
- Pinz J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát. Nymburk, OPS 2010.
- Pinz, J.: Právní stát v postmoderní situaci. Právny obzor, 1997, LXX, č. 3.
- Pinz, J.: Suverenní stát a národní bezpečnost contra globalisace a europeisace. In Sborník z vědecké konference SI 2008. Hradec Králové, FHS UHK, 2008.
- Pinz, J.: Úvod do právního myšlení a státovědy, Praha - Nymburk: OPS, 2006.
- Platón: Ústava. Praha, OIKOYMENH 1996.
- Platón: Zákony. Praha, OIKOYMENH 1997.

- Pomahač, R.: Občanství. In Pavlíček, V. et al.: Suverenita a evropská integrace. PF UK, Praha 1999.
- Potočný, M.: Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část. Praha, C.H.Beck 1999.
- Reschová, J.: Evropský konstitucionalismus: zdroje, formy a tendence. Praha, VŠE 2003.
- Skácel, M.: Demokracie a politické stranictví. Politická struktura nové republiky. Praha, Universum 1946.
- Slavík, I.: Kdo vládne světu? In REFLEX XXII/13, 2011.
- Sørensen, G.: Changes in Statehood. The Transformation of International Relations, Palgrave Macmillan, 2001, Česky: Stát a mezinárodní vztahy. Praha. Portál 2005.
- Šmihula, D.: Vývoj mezinárodního práva v blízké budoucnost. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007.
- Tomsa, B.: Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii. Bratislava, PFUKo 1923 – Reprint: Plzeň, Aleš Čeněk 2007.
- Tomsa, B.: Nauka o právních vědách. Základy právní metodologie. Praha, Všehrd 1946.
- Tureček, J. et al.: Světové dějiny státu a práva ve starověku. Praha, Orbis 1963.
- Vaněček, V.: Pojem vývoje práva. In Sborník věd právních a státních. XXXIII, Praha 1933, s. 735 – 736.
- Vavřínek, F.: Základy práva ústavního. IV. vydání. Praha, Všehrd 1933.
- Weyr, F.: Politika. In Slovník veřejného práva československého, Sv. III. P až Ř. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934.
- Weyr, F.: Stát. In: Slovník veřejného práva. Red. E. Hácha et al. Sv. IV. Brno, Polygrafia – Rudolf M. Rohrer 1938.
- Weyr, F.: Teorie práva. Brno – Praha, Orbis 1936.
- Weyr, F.: Úvod do studia právního. Brno, „Právnick“ 1946.
- Weyr, F.: Základy filosofie právní, Brno 1920.
- Zahálka, V.: Englišova kritika normativní teorie. In: K odkazu prof. Františka Weyra, red. J. Dostálová. Brno, MU 1992.
- Zoubek, V.: Několik poznámek k multikulturálně-civilizačnímu přístupu v objektivním právu. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007.

Použité právní předpisy a judikatura

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění ústavního zákona č. 162/1998.

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 61/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Jiné použité odborné prameny dostupné z WWW:

Cicero, M.T.: DE LEGIBUS, [cit. 2012-03-21]. Dostupné z WWW: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg3.shtml>.

Pl.ÚS 19/08 ze dne 26.11.2008, 446/2008 Sb., Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, poslední aktualizace: 25-2-2009 [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: http://nalus.usoud.cz/Search/GetAbstract.aspx?sz=PI-19-08_1.

On-line symposium Jiného práva k nálezu Ústavního soudu v kauze Melčák. [cit. 2010-11-05]. Dostupné z WWW: <http://jinepravo.blogspot.com/2009/09/pozvanka-k-ucasti-na-on-line-symposiu.html>.

USNESENÍ SENÁTU, ze 13. schůze dne 24. dubna 2008, k vládnímu návrhu, kterým se předkládá Parlamentu České republiky k vyslovení souhlasu s ratifikací Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství /senátní tisk č. 181/ [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/original/46812/39761>.

Matoušková, M: Důvěra v politické instituce ČR -- kohortová analýza. [cit. 2012-03-04]. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/52748/fss_m/matouskova_kohortova_analyza.pdf.

Braml, J.: Vom Rechtsstaat zum Sicherheitsstaat? Die Einschränkung persönlicher Freiheitsrechte durch die Bush-Administration, poslední aktualizace: 1-11-2004 [cit. 2009-02-25]. Dostupné z WWW: <http://webarchiv.bundestag.de/archive/2007/0108/dasparlament/2004/45/Beilage/002.html>.

Webster, P.: Lords Truscott and Taylor face suspension in 'cash for amendments' scandal, 2009 (citace červen, 5., 2011). Přístup z WWW: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/labour/5357273/Lord-Truscott-and-Lord-Taylor-of-Blackburn-suspended-from-the-House-of-Lords.html>.

Shrnutí

Práce je svým obsahem zaměřena na právně-teoretické zkoumání dvou fenoménů a to sice politických a státních idejí. Primárně prismatem politické, státní a právní filosofie je zde zkoumán vznik, vývoj a vzájemný vztah obou jevů, jakož i jejich poměr k fenoménu práva v historii i v současnosti.

Obecná část práce ve zkoumané oblasti pojednává klasifikaci základních státoprávních pojmů a kategorií. Dále předkládá nástin vybraných kapitol vývoje politické a státní filosofie, včetně klasifikace hlavních historických a současných politických směrů a dále obsahuje přehled základních teoretických učení o státu a jednotlivých dějinně vývojových typů státních idejí. Návazně se objasňuje podstata významu politicky ideových a státně ideových aspektů v právu.

Část zvláštní se pak blíže zaměřuje na konkrétní specifické otázky a teoretické problémy s předmětem práce související. Konkrétně jsou to státně ideové aspekty normativní teorie právní, dále státně ideový pohled na koncepci dělby moci a na suverenitu v procesu globalisace. Současně se zde řeší význam politických a státních idejí pro poznávání práva a dále státně ideové aspekty ústavního řádu a jejich střet s politickou mocí. Zvláštní pozornosti se dostává v exkursu samostatně pojednanému problému střetu ideje moderního právního státu s fenoménem tzv. europeisace.

V závěru práce popsany vztah politických a státních idejí kriticky hodnotí a to s ohledem na jejich použitelnost předkládaného konceptu pro orientaci v politické situaci soudobých států.

Klíčová slova:

Politický idea, státní idea, státoprávní filosofie.

Résumé

The thesis is dedicated to the legal theoretical study of two phenomena, namely political ideas and ideas of the state. Based on political, state and legal philosophy, it researches the rise, development and co-relationship of the two phenomena, as well as their relation to the phenomenon of law in the past as well as in the present.

The general part of the work deals with the classification of the basic terms and categories of the state and law. It follows with the outline of the chosen chapters from the development of political and state philosophy, including the classification of the main historical and contemporary political tendencies. It also contains the survey of the basic theories of the state and the developmental types of ideas of the state. Consequently, it presents the basic meaning of the legal aspects originated in political ideas and ideas of the state.

The special part concentrates on individual distinctive questions and theoretical problems related to the subject of the thesis. Namely, it deals with the aspects of normative legal theory based on ideas of the state, as well as the concept of the division of power and sovereignty in the process of globalization viewed from the aspect of ideas of the state. Simultaneously, it concentrates on the importance of political ideas and ideas of the state for the legal interpretation, and also on the aspects based on ideas of the state applied on the constitutional order and their collision with the political power. The special attention is granted to the individually studied problem of the collision of the idea of modern law state with the phenomenon of the so called Europeanization.

In the final part of the thesis, the described relationship of political ideas and the ideas of the state is critically assessed with respect to the applicability of the assumed concept in the process of orientation in political situation of contemporary states.

Key words:

Political idea, idea of the state, legal philosophy.